

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy
Katedra dějin a didaktiky dějepisu

Bakalářská práce

Obraz Napoleona Bonaparte a jeho doby v českých učebnicích dějepisu
Image of Napoleon's age in Czech history text books

Dita Hégrová

Praha 2014

Vedoucí práce: PhDr. Jiří Hnilica, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Litomyšli dne 22. 6. 2014

Dita Hégrová

Anotace

Bakalářské práce s názvem *Obraz Napoleona Bonaparte a jeho doby v českých učebnicích dějepisu* se zabývá osobností Napoleona I. Bonaparte prostřednictvím dobových pramenů a literatury od 19. století až do současnosti.

Rakouské pohledy směřovaly dvojím směrem, jednak na Bonapartovo vojenské umění, jednak na oslavu jeho porážky. První republika těžila ze svého česko – francouzského spojení, Napoleon I. je v této době přijat i v tehdejších učebnicích. Za nacistické okupace převažoval pohled státníka a vojevůdce. Komunistická doktrína zdůrazňovala vzestup Bonapartovy schopnosti a jeho porážku od prostého lidu při tažení do Ruska. Práce se snaží ukázat francouzského císaře v kontextu 19. století a v současnosti. Neopomíjí ani vytváření kultu Napoleona I., ani tradice bitev, které proběhly na našem území.

Klíčová slova

Dědictví, Napoleon I. Bonaparte, napoleonské války, školství, učebnice pro gymnázia, učebnice pro základní školy.

Summary

Bachelor thesis named *Image of Napoleon's age in Czech history text books* deals with the views of Napoleon I. Bonaparte through historical sources and literature from the 19th century to the present.

The Austrian aspect pointed in two directions, Bonaparte's military art on one hand, the celebration of his defeat on the other. The Czech-French alliance was highly beneficial for The First Republic; Napoleon I was even included in textbooks at the time. During the Nazi occupation the view of Napoleon as a statesman and military leader prevailed. The communist doctrine emphasized the rise of Bonaparte's skills and his defeat by the commoners during the invasion of Russia. The thesis tries to show the French emperor in the context of the 19th century and present day, including the creation of the cult of Napoleon I and traditions related to battles that took place.

Key words

Napoleon I. Bonaparte, education, legacy, The Napoleonic Wars, textbooks for grammar school, textbooks for primary schools.

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat Národní pedagogické knihovně Jana Amose Komenského za poskytnutí pramenů a literatury, bez nichž by tato práce nemohla vzniknout. Touto cestou také děkuji PhDr. Vojtěchu Kesslerovi a svému vedoucímu práce PhDr. Jiřímu Hnilicovi, Ph.D., za cenné rady a připomínky.

Obsah

1. Úvod	8
2. Paměť	11
2.1.1 Historie vs. paměť	12
2. 2 Kolektivní paměť	13
3. Vývoj učebních osnov a výuky dějepisu	16
3. 1 Škola a dějepis na našem území do roku 1774	16
3. 2 Osnovy a učebnice v 19. století	17
3. 4 Období počátku 20. století do roku 1918	19
3. 5 Školství a učebnice v prvních letech nové republiky	20
3. 5. 1 Výuka dějepisu ve 30. letech 20. století	22
3. 6 České školství a učební osnovy v Protektorátu Čechy a Morava	23
3. 6. 1 České školství za nacistické okupace	24
3. 6. 2 Učební plány a osnovy pro Protektorát Čechy a Morava	25
3. 6. 3 Dějepis a učebnice za druhé republiky a za okupace (1938 – 1945)	27
3. 7 České školství mezi léty 1945 – 1948	29
3. 8 Komunistická doktrína ve školství	30
3. 8. 1 Školství a osnovy pro dějepis do roku 1989	30
3. 8. 2 Komunistická ideologie a metodologie výkladu v osnovách a v učebnicích dějepisu	31
3. 8. 3 Dějepis v socialistickém Československu (1964 – 1989)	31
3. 9 Školství v současnosti	33
3. 9. 1 Učební osnovy a výuka dějepisu v České republice	33
3. 9. 2 Dějepis v současnosti	35
4. Obraz Napoleon I. Bonaparte	37
4. 1 Francouzská revoluce a její přínos pro budoucnost	37
4. 2 Zrod a prameny Napoleonova kultu	40
4. 2. 1 Zrození kultu	40
4. 2. 2 Napoleonova smrt a pohřeb jeho ostatků	43
4. 3 Proměny kultu	45
4. 4 Symbolika	49
5. Mládí	53
6. Italské tažení	58
7. Egypt	61
8. Konzulát	64
9. Císařství	67
10. Napoleonův zenit a pád	69
10. 1 Rusko	69
10. 2 Období k Vídeňskému kongresu	72

11. Dědictví	76
12. Tradice bitev	79
12. 1 Tradice bitvy u Slavkova	80
12. 1. 1 Bitva u Slavkova	80
12. 1. 2 Druhý život bitvy	82
12. 1. 3 Vývoj druhého života do roku 1918	84
12. 1. 4 Tradice za první republiky	85
12. 1. 5 Období do roku 1948	85
12. 1. 6 Druhý život bitvy do roku 1989	86
12. 1. 7 Novodobý rozvoj tradic	88
12. 2 Bitva u Znojma	91
12. 2. 1 Příčiny a důsledky bitvy u Znojma	91
12. 2. 2 Pobyt Francouzů na Moravě	93
12. 2. 3 Druhý život bitvy	95
12. 3 Bitva u Chlumce – Přestanova	96
12. 3. 1 Druhý život bitvy u Chlumce – Přestanova	99
12. 3. 2 Etapy ve vývoji tradice bitev	103
13. Závěr	105
14. Seznam použitých pramenů a literatury	108
15. Přílohy Seznam příloh	114
1. Příloha	115
2. Příloha	116
3. Příloha	117
4. Příloha	118
5. Příloha	119
6. Příloha	120
7. Příloha	121
8. Příloha	122
9. Příloha	123
10. Příloha	124

1. Úvod

Napoleon I. Bonaparte, mýtus, legenda, skutečnost? Tuto otázku si pokládalo již několik generací laiků i hluboce vzdělaných odborníků. Mýtus je vymyšlený příběh symbolického nebo náboženského významu. Legenda nám sice vypráví o životě a skutcích světců, ale francouzský císař jím ve skutečnosti nebyl, i když se také objevoval na mincích a měl svůj monogram na pečeti. Pojem skutečnost nejlépe s Napoleonem I. spojuje označení kult, tj. nekritické zbožňování a uctívání určité osoby. Těmito pojmy a jejich problematikou se od počátku předminulého století až do současnosti zabývalo mnoho historiků i laiků. Faktem je, že do značné míry jsou napoleonské války a císařova osobnost probádány, ale jeho „hvězda stále svítí“. Jedním z míst, která ještě čekají na hlubší probádání a v nichž je rovněž Napoleon I. neodmyslitelně přítomen, jsou učebnice dějepisu. Proto bych v této práci chtěla tyto dvě skutečnosti spojit v celek a označit je jako Obraz Napoleona Bonaparta a jeho doby v českých učebnicích dějepisu. K volbě tématu mě inspirovaly mimo jiné i výše uvedené skutečnosti, totiž můj dlouhodobý zájem o osobnost samotného francouzského císaře, napoleonské války a o dobu přelomu 18. a 19. století jako takovou. Během studií na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy v Praze se tento zájem začal specifikovat na didaktickou oblast a tím i na učební materiály a konkrétně učebnice v historickém vývoji. Napoleonova osobnost byla (a je) jejich součástí.

Cílem mé práce je popsat a interpretovat proměnlivé pohledy na Napoleona I. Bonaparta prostřednictvím různých forem školství, typech škol a výuky dějepisu v učebnicích pro základní školy a gymnázia v průběhu 19. a zejména ve 20. století. Obě epochy jsou velice bohaté na události a změny, které proběhly nejen v politických kruzích, ale i ve společnosti. Právě ona určovala náhled na Napoleonovu osobnost. Široké chronologické spektrum zájmu mé práce zdůvodňuji tím, že chci, aby proměnlivý obraz Napoleona byl pokud možno komplexní. K tomu mají posloužit i kapitoly zabývající se tradicemi bitev, vznikáním napoleonské legendy, představením výuky dějepisu a přijímáním či odmítáním kultu v dané době.

Životní osud Napoleona je úzce spojen s velkým mezníkem, který logicky musel vyplývat z předchozích událostí a stal se základem pro vytvoření moderní společnosti, s Francouzskou revolucí. Díky ní se z brigádního generála stal francouzský císař. Napoleon I. Bonaparte (1769-1821) si vydobyl slávu zejména u Toulonu a v průběhu prvního italského tažení. Prvním konzulem se stal roku 1799, francouzským císařem byl korunován v roce 1804, o deset let později byl nucen abdikovat, o rok později definitivně poražen a intervenován na ostrově Svatá Helena, kde 5. května 1821 zemřel. Jeho ostatky byly převezeny do Paříže v prosinci 1840. Už jen tímto výčtem se zapsal do dějin a od roku 1815 se díky svým a jiným pamětem začal stávat legendou, kterou mnozí obdivovali i nenáviděli. Tento stav trvá dodnes.

Metodou práce je komparace a kritický přístup s odstupem a vyhodnocením pramenům, částečně s použitím sekundární literatury. Co se týče pramenů, byla jsem odkázána především na dobové osnovy, výnosy a učebnice z fondů Národní pedagogické knihovny Jana Amose Komenského. Zaměřila jsem se především na učebnice a učební pomůcky určené žákům a studentům základních škol a různých typů gymnázií. Při psaní této práce minimálně bylo užito učebnic určeným pro střední odborné školy, vysokoškolské nebyly záměrně vybrány vůbec. Ačkoliv se může zdát, že je tento fond nadměrně bohatý, opak je částečně pravdou. Tato skutečnost se týká učebnic především z 19. století. Ve své práci pracuji především s jejich česky psaným zněním a nikoliv německým, i proto je jich omezený počet. Učebnici Smetany vlastním. S prvorepublikovými prameny jsem měla problém s dostupností rozdílně psaných učebních pomůcek, př. atlasy. V Protektorátu Čechy a Morava se používalo učebních pomůcek z let dřívějších, nebo jsem žádné dobové učebnice neměla k dispozici. Proto je tato kapitola částečně odlišná od předchozích, neboť v ní pracuji s dobovou sekundární literaturou, osnovami a porovnávám v ní nacistický a poválečný pohled na Napoleona I. Komunistické a polistopadové učební pomůcky byly velmi dobře přístupné. I když porevoluční obraz Napoleona není mým explicitním zájmem v této práci. Jedná se spíše o doplňující kapitolu, aby byl jeho celkový obraz završen.

Tématem Napoleona I. Bonaparte v českých učebnicích dějepisu se v sekundární literatuře zabývali především Zdeněk Beneš a Blažena Gracová ve

sborníku *Napoleonské války a historická paměť*. S tím souvisejícími příručkami o charakteristice školství jako takového a didaktickými příručkami, např. *Jak se vyučoval dějepis*. Ke kapitolám, které se zabývají tradicemi napoleonských bitev na českém území a kultem Napoleona jsem čerpala z výše uvedené sborníku, dále z pamětí vojáků přeložených v knihách Jiřího Kovaříka, sborníku *Napoleonské války a české země* a z publikací a prací věnujících se paměti míst obecně (*Paměť míst, událostí a osobností*), nebo konkrétně (*Místa paměti bitvy u Chlumce*). Pokud půjdeme až k samému jádru kultu Napoleona I. Bonaparte, ve Francii na něj odkazuje především článek Jeana Tularda *Le retour des cendres*¹ a jako celek o symbolech

a důležitých událostech, osobnostech a činech edice *Les Lieux de mémoires*.²

Nyní si na základě výše uvedeného položíme otázky, na něž se bude v průběhu této práce odpovídat. Co to je paměť a jak souvisí s dějepisem a Napoleonem I.? Jak vznikl a jak se proměňoval obraz Napoleona I. Bonaparta v kontextu staletí? Jakým způsobem se to odrazilo v učebních pomůckách? Proč bylo na francouzského císaře pohlíženo v každé době jinak? Jakými pohledy se nazíralo na dobu počátku 19. století? Na jaké aspekty Napoleonova charakteru ta či ona doba upozorňovala nejvíce, co jí na něm naopak vadilo a proč?

¹ TULARD, Jean, *Le retour des cendres*, in: *Les Lieux de mémoires*, Paris, Gallimard, 1984, s. 81 – 110.

² NORA, Pierre, *La Nation*, in: *Les Lieux de mémoires*, Paris, Gallimard, 1984, s. 10 – 21.

2. Paměť

2.1 Paměť

Existují události, osoby, činy, které je potřeba si dodnes připomínat. (V případě této práce skutky a osobnost Napoleona I. Bonaparta). Nejlepší způsob, jak je oživit je pomocí školní výuky, neboť tu povinnou musí absolvovat každý z nás. Paměť má funkci zprostředkovatele mezi přítomností a minulostí. V následujících řádcích se pokusíme vysvětlit tento termín a zároveň jej porovnat s historií a zmínit se o přínosu novodobého výzkumu fenoménu paměť. Záměrně se se na tomto místě touto problematikou musíme zabývat, neboť je důležitá pro pochopení paměti jako takové a pro lepší pochopení paměti v učebnicích dějepisu.

Ta se definuje jako schopnost uchovávat informace, souvisí se skupinou psychických funkcí, díky nimž člověk dokáže aktualizovat minulé dojmy a údaje, které si představuje jako minulé.³ Paměť se do minulého století zabývali pouze filozofové, sociologové a psychologové. Postupem času se ho zmocnili historici, publicisté a politici. Svědčí o tom současná metoda analýzy pro kolektivní paměť a především její vliv na uchování paměti a kolektivní identity.⁴ Základem každého vztahu k minulosti je proto paměť. Během několika posledních desetiletí nabylo toto slovo užšího smyslu, v němž se stává protikladem „historie“. V tomto duchu odkazuje ke vztahu jednotlivce ke své osobní minulosti, zatímco historie je popisována (občas s opovržením) jako neosobní, abstraktní rozprava, která se nezajímá o lidské prožitky. Pierre Nora vydal sérii studií o *Místech paměti*. Tím dokázal (v humanitních vědách se nic „nedokazuje“, nehledajíc se důkazy a zákony) že předmětem zkoumání mohou být i dějiny mezilidských vztahů.⁵ Z jeho prací také vyplývá, že projekt míst paměti se zrodil v momentě, kdy v západoevropských zemích došlo k nahrazování spontánní osobní, rodinné a národní paměti, definované jako neplánovaný přenos vzpomínek z generace na generaci, učebnicovou konstrukcí národních dějin.⁶ Popis dějin je poté neoddělitelný od vypracování pevných bodů identity. Tím jsou myšleny především školní učebnice a památníky.

³ LE GOFF, Jacques, *Paměť a dějiny*, Praha 2007, s. 51.

⁴ HLAVAČKA, Milan, Místa paměti a jejich „místo“ v historickém a společenském „provozu“, in: *Paměť míst, událostí a osobností*, Praha 2011, s. 10 – 18.

⁵ BENZA, Alban, Úvod, in: *Politika paměti: antologie francouzských společenských věd*, Praha 1998, s. 5.

⁶ HLAVAČKA, Milan, Místa paměti a jejich „místo“ v historickém a společenském „provozu“, in: *Paměť míst, událostí a osobností*, Praha 2011, s. 10 – 18.

Jeví se totiž jako zakotvení minulosti v čase přítomném.⁷ Dochází k vzájemnému prolínání tradiční a moderní podoby paměti.

2.1.1 Historie vs. paměť

Smyslem této podkapitoly je nastínit rozdíly mezi pamětí a historií z důvodu toho, že paměť již není jednostranně vnímána, ale že se pohled na ni neustále proměňuje. Paměť je život, který vždy nesou skupiny živých, proto je v neustálém vývoji, otevřena vzpomínkám a zapomnění, které se v různé míře mohou oživit nebo potlačit. Naproti tomu může být deformována i zneužita. Historie je problematický odraz minulosti. Paměť se odehrává v přítomnosti a je vždy aktuálním poutem prožívaným ve věčné přítomnosti. Paměť je často doprovázena vzpomínkami, které jsou nejasné, rozporuplné, obecné nebo nestálé, konkrétní nebo symbolické. Je náchylná ke všem přenosům, zastíráním, škrtnutím nebo projekcím. Historie jakožto úkon intelektuální a zesvětšující vyžaduje analýzu a kritickou rozpravu. Paměť má sama od sebe mnoho podob. Historie náleží všem a nikomu a má sklon k univerzalitě. Zatímco paměť se odehrává v konkrétním prostoru, např. v určitém místě, obraze, či předmětu, historie je závislá na tom, co trvá v čase, na evolucích a na vztazích mezi věcmi. V jádru historie působí criticismus ničící spontánní paměť.⁸ Paměť snadněji než historie přijímá duševní zkušenost, nutí nás propracovávat naše soudy, aniž by je odsuzovala k naprostému relativismu (jako to činí historie), umožňuje překonat určité zainteresované stanovisko. Nahrazuje obtížnost stanovení pravdy větší pravdou odhalení a zjevuje smysl událostí stejně účinně jako abstraktní formulace historiků. Paměť nikdy není oddělenou částí osoby a individuální rekonstrukce minulosti se stává základem a ospravedlněním nynějšího obrazu o sobě samém.⁹

Spontánní paměť nemusí pro historiky představovat důvěryhodný zdroj informací, ale historici by ji též neměli zcela opomíjet. Historie je tím, co odnímá žité minulosti legitimitu. Ona ustavila i naše typické prostředí paměti. Od středověkých kronikářů až po současné historiky se rozvíjela celá historická tradice jako souvislé pravidelné ožívání paměti a její spontánní prohlubování. Všechny

⁷ BENSÁ, Alban, Úvod, in: *Politika paměti: antologie francouzských společenských věd*, Praha 1998, s. 5.

⁸ NORA, Pierre, Mezi pamětí a historií, tamtéž, s. 8 – 9.

⁹ TODOROV, Tzvetan, Paměť před historií, tamtéž, s. 45.

velké proměny v pojetí historie spočívaly v rozšíření základů kolektivní paměti.¹⁰ Státní či národní kolektiv, postrádající svou zapsanou historii, a v důsledku toho i tradovanou paměť, je dnes již jen těžko představitelný. Historické bádání a psaní o dějinách je totiž neodmyslitelnou formou sebeuvědomění společnosti. Od počátku 19. století si mnoho evropských národů vytvářelo příběhy o sobě samých, jež velmi často popisovaly jejich slavnou i tragickou historii. Ta se v průběhu tohoto i následujícího 20. století někdy proměnila v účelový argument a rozšířila své působení i mimo evropské prostředí.¹¹

V rámci studia historické paměti je třeba věnovat zvláštní pozornost rozdílům mezi společnostmi s převážně ústní pamětí a společnostmi s pamětí převážně písemnou a rovněž přihlížet k fázím přechodu od ústního tradování k písmu.¹²

Hlavní doménou, kde krystalizuje kolektivní paměť populací bez písma,¹³ je oblast, která poskytuje etnikům či rodům zdánlivě historický základ jejich existence, oblast mýtu počátků.¹⁴ Bible i historická tradice v zásadních otázkách každá ze svého úhlu pohledu zdůrazňují jako základní náboženský přístup nutnost připomínat minulost.¹⁵ Ve scholastickém systému univerzit se i po polovině 12. století paměť uplatňovala stále ve značné míře a nadále se opírala spíše o složku ústní než písemnou. Přestože přibývalo rukopisů pro účely výuky, zůstávalo memorování přednášek a ústních cvičení pro studenty do 19. století jediným způsobem učení se.

2. 2 Kolektivní paměť

Tento druh paměti prošel velkou proměnou s vytvořením společenských věd. Pierre Nora podotýká, že tento typ paměti, kterou definuje jako „*to, co z minulosti zbývá v žitém čase skupin, nebo také to, co tyto skupiny z minulosti udělají*“, se na první pohled může doslovně uvést do protikladu k paměti historické, podobně jako se kdysi dávala do protikladu paměť afektivní a paměť intelektuální.¹⁶ V průběhu 19. století se v habsburské monarchii konsolidovala tradice paměti

¹⁰ NORA, Pierre, Mezi pamětí a historií, tamtéž, s. 10.

¹¹ RANDÁK, Jan, Historie v současném i budoucím veřejném prostoru – úvahy o dějinách a paměti, in: *Forum Historiae*, 2008, s. 1 – 2.

¹² LE GOFF, Jacques, *Paměť a dějiny*, Praha 2007, s. 70.

¹³ Tato paměť zde funguje na základě „tvořivé rekonstrukce“, a nikoliv na základě mechanického memorování.

¹⁴ Tamtéž, s. 71 – 73.

¹⁵ Tamtéž, s. 83.

¹⁶ Tamtéž, s. 107 – 108.

historie a obrazu národa. Docházelo k symbióze mezi rovinou vědeckou, pedagogickou, teoretickou a praktickou. Na počátku stály hromadné hroby padlých vojáků. Postupem času k nim přibýly honosné pomníky, jež nechaly vybudovat různé komitety. Nakonec se tyto organizace začaly zajímat o tradice a šíření paměti mezi laickou veřejnost prostřednictvím školního předávání paměti.¹⁷ Národ již nebyl sjednocujícím prvkem, jenž by svíral vědomí pospolitosti. Jeho legitimita byla založena na perspektivě budoucnosti. Paměť národa by tudíž byla posledním vtělením paměti historie. Studium míst paměti se tak ocitá v průsečíku dvou hnutí, která vymezují jeho roli a dávají mu smysl. Na jedné straně je rozhodující prohloubení (teoretické) historické práce, na druhé straně nástup konsolidovaného (materiálního) dědictví. Ovšem oba směry se i navzájem propojují.¹⁸

Místa paměti se rodí a žijí z pocitu, že neexistuje žádná spontánní paměť, že je nutné vytvářet archivy, provádět notářské záznamy, slavit výročí atd. Marseillaisa nebo památníky mrtvých tak žijí dvojnásobným životem.¹⁹ Co se týče dnešní epochy, sama ztráta národní paměti nás nutí podívat se na ně pohledem ani naivním, ani lhostejným. Potřeba paměti je potřebou historie. Existují však dva typy paměti: bezprostřední a nepřímá. Čím méně je paměť prožívána vnitřně, tím více potřebuje vnější opory a hmatatelná znamení existence, která vzniká pouze jejich prostřednictvím. Odtud pramení zájem o archivy, muzea, knihovny, databanky, k uchování všeho přítomného a ochraně minulého. Archiv mění smysl a statut už svých rozsahem. Není již více či méně záměrným zůstatkem paměti žité, ale úmyslným a organizovaným výměškem paměti ztracené. Zdvojuje prožívání, které se samo často odvíjí kvůli svému vlastnímu zaznamenání, kvůli paměti náhradní (druhotné). Neomezená tvorba archivu je vyhoceným následkem nového vědomí, nejjasnějším výrazem historizované paměti. S tím souvisí i problém individuální paměti. Čím méně je paměť prožívána kolektivně, tím více potřebuje konkrétní lidské osoby, které samy ze sebe činí lidská ztělesnění paměti, např. je rozdíl říci: „Jsem generál

¹⁷ Historie začala být oficiální vědeckou disciplínou a částečně ztratila své pedagogické poslání, i když tuto úlohu převzal školní předmět dějepis – v té době ještě sloučený společně se zeměpisem.

¹⁸ NORA, Pierre, Mezi pamětí a historií. *Politika paměti: antologie francouzských společenských věd*, Praha 1998, s. 11 – 13.

¹⁹ Tamtéž.

Bonaparte, první konzul, císař Napoleon.“ Vše záleží na minulosti určitého národa a etnika jako takového. Místa paměti náleží dvěma různým říším, k prosté – dvojznačné a přirozené – umělé. Ta je bezprostředně přístupná běžné smyslové zkušenosti a je vytvořená těmi nejabstraktnějšími postupy. Dokonce i místo čistě funkční, jakým je školní učebnice, vstupuje do této kategorie pouze tehdy, je – li předmětem rituálu a snaží se zrcadlit jistou událost v přítomném a minulém čase.²⁰

Vzpomínky a paměti jsou jedinečnou vstupní branou, vhodným nástrojem umožňujícím deklarovaný návrat člověka do dějin, který před námi otevírá nové možnosti bádání a další prostory lidské existence v minulých dobách.²¹ Od Třetí francouzské republiky dostal tento fenomén rozsáhlejší podobu, „zmenšené paměti“ jsou skoro všude a tím je i občanovi připomínána národní idea.²² A právě škola jako instituce nám umožňuje předávání a interpretování různých výše zmiňovaných typů paměti. Ona je tou branou do světa poznání, umožňující zprostředkovat minulost v přijatelné podobě pro žáky a studenty. Nástrojem a nositelem tohoto předávání paměti byly, jsou a budou učebnice dějepisu.

V učebnicích se zrcadlí názory a pozorování tehdejší současnosti jejich vzdělaných autorů. V textech se skrývá mnoho informací a sdělení nejen o vnějším pisatelově světě, ale i o jeho vlastní osobě. Naši aktivní interpretaci je dále rozvíjíme, dáváme jim smysl a za pomoci vlastní obrazotvornosti je i vykládáme.²³ Historikové (většinou zároveň autoři učebnic dějepisu), kteří pracují s pamětí, se nesnaží cokoliv vracet, ale spíše poukazují na dominanci historie a přehlížení paměti jako takové, bez ohledu na objekt zájmu, ať už to je člověk, nebo skupina, místo, událost. Proto je cílem této práce toto jednostranné tvrzení vyvrátit prostřednictvím českých učebnic dějepisu na konkrétním příkladu – tím je obraz Napoleona I. Bonaparta.

²⁰ NORA, Pierre, Mezi pamětí a historií, *Politika paměti: antologie francouzských společenských věd*, Praha 1998, s. 21 – 24.

²¹ RANDÁK, Jan, Životní světy, paměti a jejich interpretace, in: *Paměti a vzpomínky jako historický pramen*, Praha 2006, s. 79 – 81.

²² NORA, Pierre, La Nation, in: *Les Lieux de mémoires*, Paris 1984, s. 10 – 21.

²³ RANDÁK, Jan, Životní světy, paměti a jejich interpretace, in: *Paměti a vzpomínky jako historický pramen*, Praha 2006, s. 88.

3. Vývoj učebních osnov a výuky dějepisu

3.1 Škola a dějepis na našem území do roku 1774

Paměť se projevuje a udržuje zejména ve školství. Prostředí vzdělávací instituce má jisté specifikum, předává onu paměť dále budoucím generacím. Školství však nevzniklo v jeden okamžik, ale postupně se etablovalo, tudíž je nutné přiblížit jeho celkovou koncepci vývoje od počátku dodnes (pouze s vynecháním antického školství).

Ve středověku se využívalo orální předávání dějin rodu jako jedna z forem vzdělávání. Tehdy byla historie pěstována hlavně v kláštorech, na panovnických dvorech a ve šlechtických rodinách. Zlom ve výuce dějepisu přišel v 16. století, kdy začínaly vznikat městské školy. Dějepis, tehdy ještě nesamostatný předmět, poprvé zařadil do výuky ve svém školním řádu r. 1586 Petr Codicillus z Tulechova. Podle jeho řádu se historie českých zemí učila ve 4. třídě společně s hudbou, slohem a čtením mravních pravidel.²⁴ Jako „učebnice“ sloužil výtah z knihy Johanna Sleidana *De quatuor summis Impresiis libri tres* a historické kalendáře Prokopa Lupáče a Daniela Adama z Veleslavína. První ucelený návrh pro zařazení dějepisu jako samostatného předmětu do vyučovacích plánů podal Jan Amos Komenský. Výuku dějepisu zahajoval už v mateřské škole,²⁵ kterou měli navštěvovat žáci od 6 do 12 let. Na tyto základy se navazovalo na gymnáziu, kde byla dějepisná látka rozvržena do všech šesti ročníků. V tzv. Leningradském rukopisném sborníku²⁶ se dochoval zlomek učebnice dějepisu určené pro gymnázium, která však nebyla vydána.²⁷ Do svých studijních plánů zahrnuly dějepis i jezuité a piaristé, církevní řády, jejichž doménou se školství stalo v 16. – 18. století. Oba řády vydaly učebnice, které se od sebe mírně liší, například svědčí o rozdílném zaměření obou řádů. Žák jezuitského gymnázia znal alespoň důležité momenty národních dějin státních útvarů téměř celého světa a lze předpokládat, že své znalosti mohl využít při misijních cestách. Piaristé omezili podrobnější výklad pouze na dějiny Svaté říše římské národa německého a okolní státy, kde působili. Pokud se srovnají tyto 2

²⁴ Tato skupina předmětů se učila vždy jednu hodinu odpoledne v pondělí, v úterý, ve čtvrtek a v sobotu.

²⁵ Tato škola se nazývá mateřská proto, že výuka probíhala v mateřském jazyce. Odpovídala dnešnímu prvnímu stupni základní školy.

²⁶ Jedná se o soubor rukopisů Komenského, který byl dopsán nejpozději roku 1632. Neznámým způsobem se dostal do Petrohradu, kde je dnes uložen v knihovně M. J. Saltykova – Ščedrina.

²⁷ Zajímavá je koncepce učebnice, kterou ale Komenský dodržel pouze na prvních 3 stranách, kdy látku rozdělil do tří sloupců, které propojovaly letopočty, události a geografické či přírodovědné zajímavosti. Na dalších stranách však na toto téma rezignoval a psal pouze souvislý text.

učebnice s konceptem učebnice Komenského, bude znatelná jeho modernost vyučovacích metod. Pokud by se tehdy tento koncept použil, vznikla by učebnice, která by seznamovala studenty s dějepisem tak, jak to stanovují současné školní vzdělávací programy – spojuje historii se zeměpisem, etnografií, kulturními dějinami atp. Krok ke konstituování dějepisu jako skutečného učebního předmětu učinila Marie Terezie prostřednictvím svých reforem.²⁸

3. 2 Osnovy a učebnice v 19. století

Tereziánské reformy přinesly českému školství dva základní dokumenty, kterými bylo institucionalizováno. Byl to jednak Všeobecný školní řád,²⁹ podle něhož se výuka dějepisu zaváděla v hlavních a normálních školách, které byly zřizovány v každém kraji, resp. zemských hlavních městech (Praha, Brno, Opava). Druhým dokumentem byl studijní řád pro gymnázia (1775), který rovněž zaváděl výuku historie. Na všech stupních škol převažovala hlavně antická historie, biblická dějeprava a dějiny rodu Habsburků. Učebním textem bylo dílo Aleše Pařízka *Versuch einer Geschichte Böhmens für den Bürger. Nebst angehängter Historischen Erdbeschreibung dieses Landes* (1781), využívající spisy Bohuslava Balbína, Václava Hájka z Libočan a Jana Františka Beckovského. Druhou příručkou k výuce dějepisu byla *Geschichte des Königreichs Böhme zum Gebrauche der studierenden Jugend in den k. k. Staaten*.³⁰

Tzv. Hasnerův zákon³¹ ze 14. května 1869 předepsal osmiletou povinnou školní docházku. Ta se mohla realizovat několika v různých typech škol. Tehdejší osnovy poukazovaly na provázanosti různých předmětů, což je v dnešní době prezentováno jako inovace vzdělávání. Doménou dějepisného vyučování v 19. století byla gymnázia, reorganizovaná Exner – Bonitzovou reformou z roku 1849.³² Nařízení o prvních prozatímních učebních osnovách pro školy obecné a měšťanské bylo vydáno v roce 1870 a týkalo se pouze škol s vyučujícím jazykem německým. Podobně tomu bylo u prvních definitivních celoříšských učebních osnov z roku 1874. Ty se staly předlohou zvláštních osnov pro obecné a měšťanské školy v Čechách (1877) a na Moravě (1876). V Čechách byly v roce 1877 vydány první

²⁸ ŠUSTOVÁ, Magdaléna, *Stalo se v zemi české. Jak se vyučoval dějepis*, Praha 2009, s. 4 – 6.

²⁹ Vydáný 6. prosince 1774.

³⁰ Tamtéž, s. 7.

³¹ Zákon, jímž to se ustanovují pravidla vyučování na školách obecných. Název byl odvozen od jména tehdejšího ministra vyučování Leopolda Hasnera.

³² Tato reforma zaváděla osmitřídní gymnázia, rozdělená na nižší (prima – kvarta) a vyšší (kvinta – oktáva) stupeň.

osnovy pro české osmitřídnní měšťanské školy. V základních rysech se nelišily od celoříšských osnov z roku 1874. Podobně byly novým poměrům přizpůsobeny i osnovy pro školy obecné v Čechách a na Moravě, které byly vyhlášeny roku 1885. Současně vydaná novela v Čechách (1885, 1898) a na Moravě (1884, 1885) osamostatňovala měšťanské školy od škol obecných, zpřesňovala jejich poslání a organizaci. V roce 1907 vznikly první úplně samostatné německé osnovy pro měšťanské školy, následujícího roku k nim přibyl text o vyučování českého jazyka na českých školách. Později, v roce 1910, došlo k úpravě těchto osnov zemskou školní radou v Čechách, pro Moravu si osnovy z roku 1907 uchovaly původní verzi až do konce první světové války. Nové pojetí a změny obsahu přinesly osnovy pro německé školy v Čechách z roku 1911 (1913 nové a rozšířené), pro školy výlučně české, tj. s českým vyučovacím jazykem, potom osnovy z roku 1915.³³ Jako učebnice se používala čítanka Jana Šťastného, Jana Lepaře a Josefa Sokola, kde asi čtvrtina článků je věnována historii. Alternativou byla trojdílná učebnice Antonína Gindelyho *Dějepis pro školy obecné a měšťanské*, která byla přeložena do několika národních jazyků monarchie.

Dějepisná látka se v různé míře dvakrát opakovala. Největší důraz se kladl na dějiny starověkého Řecka, Říma a dále Rakouska a od roku 1867 Rakousko – Uherska. Pro výuku dějepisu na gymnáziích byla významná Marchetova reforma (zavedená od školního roku 1908 – 1909), která rozdělila dějepis a zeměpis³⁴ na dva samostatné předměty.³⁵ Účelem výuky dějepisu byli žáci vedeni k tomu, aby poznali a ocenili osoby a události, které přispěly k rozvoji jejich vlasti a národa. V prvních letech se žáci učili především národní dějiny, ve vyšších třídách i obecné dějiny.³⁶ Látka z předchozích let se měla procvičovat a opakovat do soudržného celku. Rovněž měli být žáci seznámeni s říšskou ústavou, povinnostmi a právy občana habsburského soustátí z ní vyplývajících.³⁷

³³ KABZANOVÁ, Anna, *Vývoj učebních plánů a osnov na českých povinných školách (1869 – 1963)*, Praha 2004, s. 7.

³⁴ Dějepis a zeměpis měly souhrnný název – vlastivěda.

³⁵ ŠUSTOVÁ, Magdaléna, *Stalo se v zemi české. Jak se vyučoval dějepis*, Praha 2009, s. 8.

³⁶ *Učebná osnova obecných škol sedmitřídnních s českým jazykem vyučovacím v království Českém*, Praha 1898, s. 2, 7.

³⁷ *Učebná osnova obecných škol osmitřídnních s českým jazykem vyučovacím v království Českém*, Praha 1898, s. 2, 6.

3. 4 Období počátku 20. století do roku 1918

Již před první světovou válkou se začalo hovořit o reformě školního dějepisu. Osnovy vydané v roce 1910 pro měšťanské a v roce 1915 pro obecné školy kladly důraz i na kulturní dějiny. Hlavními představiteli tohoto pojetí dějepisu byli Wácslaw Wladiwoj Tomek³⁸ a Eduard Štorch. Ten upozorňoval na nutnost zprostit školní dějepis množství letopočtů, které si měli žáci pamatovat, a poukazyval také na fakt, že se ve školách vůbec nezaměřuje na pravěk. Štorchovo úsilí o přiblížení školy potřebám dětí³⁹ vyvrcholilo v době první republiky. Rovněž svou bohatou spisovatelskou činností orientoval na literaturu pro děti. Právě četba románů z pravěku a raného středověku byla součástí reformy dějepisu. Nabízelo se hned několik učebnic. Používaly se například Tomkovy *Děje mocnářství rakouského* a *Novější dějiny Rakouska*. Od 70. let 19. století se na gymnáziích používaly velice podrobné učebnice Antonína Gindelyho. Alternativou byly učebnice Jana Lepaře, mj. autora první české metodiky dějepisu a spoluautora *Slabikáře* a výše uvedené čítanky. Po vydání nových osnov v roce 1900 byla vydána učebnice Rudolfa Dvořáka a Františka Kameníčka *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních*.⁴⁰ V letech 1911 – 1913 byla vydána učebnice Františka Hýbla, Jaroslava Bidla a Josefa Šusty *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních*, která byla vydávána a používána do roku 1948. Roku 1914 vyšla učebnice Josefa Pekaře *Dějiny naší říše*, jež byla přepracována a znovu vydána roku 1921 jako *Dějiny československé*.⁴¹ Ve druhé polovině 19. století se objevila nová pomůcka pro výuku dějepisu – školní obraz. Výkladu zaměřeného především na politické dějiny odpovídaly i náměty obrazů, př. *Obrazy dějepisné*, jejichž nakladatelem byl řídící učitel Leopold Doležal. Tato série obrazů získala ocenění na Jubilejní výstavě v Praze v roce 1891. Stejně jako jiné pomůcky, i školní obrazy musely projít schvalovacím procesem Ministerstva kultury a vyučování. Na jejich nákup školy vyhradovaly pouze malé finanční částky. Vlastní správou těchto zakoupených pomůcek byl pověřen učitel, který příslušný předmět vyučoval.⁴²

³⁸ C. k. řádný profesor dějepisu na pražské univerzitě.

³⁹ Štorch organizoval lyžařské kurzy, vyučoval v přírodě, financoval projekt Dětská farma.

⁴⁰ Byla to první učebnice s ilustracemi a mapkami vůbec.

⁴¹ ŠUSTOVÁ, Magdaléna, *Stalo se v zemi české. Jak se vyučoval dějepis*, Praha 2009, s. 8 – 10.

⁴² Tamtéž, s. 10 – 11.

„Míra požadavků jest i v nynějších osnovách prostřední, řekneme zase normální, tj. obsahují tolik, kolik za pravidelných poměrů možno s prospěchem propracovati; arciť jest rozdíl mezi tím, co se pokládalo za normální v osnovách vydaných před 15 lety, a mezi normou podle textu nynějšího, kde jsou požadavky značně zmírněny a věku žactva přiměřeněji rozvrženy.“⁴³ Co se týče metodologie výuky, začínalo se malých množstvím nezbytného učiva, které se postupně rozšiřovalo. Výuka se opírala o paměť žáků, cvičily se smysly, jazyk, rozum a dbalo se na jejich cit a vůli se učit, požadoval se od nich jistý pracovní výkon. Principy výchovy spočívaly v pravdivosti, mravnosti, vlastenectví, smyslu pro krásu a umění.⁴⁴ Tyto body platily i pro výuku dějepisu. Její obsah spočíval i ve výběru událostí, které měly dosah na kulturní stav tehdejší přítomnosti. Do popředí se stále ještě stavěly dějiny vlasti, říše a Habsburského rodu. Cílem nebylo naučit se z paměti všechna jména osobností a bitev, ale měla se pěstovat především ona láska k vlasti

a říši. Zejména na obecné škole se vyučovaly i kulturní dějiny. Do této oblasti se řadily tradice a životy předků, lidové umění a poučení o ochraně památek historických a uměleckohistorických. Jako pomůcky se používaly mapy, náčrtky, obrazy, četba, vycházky po okolí a návštěvy muzeí. Pozornosti neunikly ani památné dny, připomínající různé významné osobnosti, obzvláště českého národa. Dějepis byl vyučován společně se zeměpisem. Přidružila se k nim i občanská nauka, jež se zabývala otázkami národohospodářskými a sociálními.⁴⁵ Obecné školy čtyřtřídní se měly zabývat i nejpodstatnějšími poznatky o právech a povinnostech státních občanů, ústavou, správou vlasti a dobročinných zařízení.⁴⁶ Obecné školy sedmitřídní⁴⁷

a osmitřídní se od sebe v záležitostech výuky dějepisu příliš neodlišovaly.⁴⁸

3. 5 Školství a učebnice v prvních letech nové republiky

V době vzniku Republiky československé se řešily otázky spojené s rakousko – uherským dědictvím. Jedná se zejména o projevy národnostních problémů ve školství a vztahu církve ke škole. Tyto otázky velmi překračovaly

⁴³ *Osnovy učebné pro školy obecné s českým vyučovacím jazykem*, Praha 1915, s. 4.

⁴⁴ Tamtéž, s. 4 – 6.

⁴⁵ Tamtéž, s. 14 – 15.

⁴⁶ *Osnovy učebné pro školy obecné s českým vyučovacím jazykem*, Praha 1915, s. 22, 42, 55.

⁴⁷ Pro vysvětlení principu školy, př. sedmitřídní: každá třída měla jeden školní rok a 7. třída obsahovala 2 části – 1. sedmou třídu a 2. osmou třídu. Školy měly nejvýše 8 tříd.

⁴⁸ *Osnovy učebné pro školy obecné s českým vyučovacím jazykem*, Praha 1915, s. 96, 113.

v politickém dění školskou sféru. V prvních letech republiky skutečně došlo k řadě změn pomocí vydávání nejrůznějších zákonů pocházejících od ministra školství Gustava Habrmana. Bylo to především zrovnoprávnění učitelů se státními úředníky, zrovnoprávnění ženy jako učitelky,⁴⁹ možnost vystoupit z církve atp.⁵⁰ Je nutné vzít na vědomí, že od roku 1918 fungovaly spíše pokusy o reformu školství, jeho dovršením bylo vydání tzv. Malého školského zákona roku 1922. Dějepis se (opět) stal povinným předmětem na školách obecných i občanských. Výuka probíhala v jazyce československém, záleželo na jednotlivých oblastech. Především se kladl důraz na znalost národních dějin a současné situace. Byl zaveden maximální počet vyučovacích hodin dějepisu za týden pro jednotlivé školy a jejich stupně. Na školách dívčích, chlapeckých i smíšených mohli učit učitelé i učitelky.⁵¹ Tento zákon ale neplatil pro Podkarpatskou Rus.⁵²

Po pěti letech na obecné škole zde mohl žák zůstat zbývající tři roky, nebo přejít na školu měšťanskou, což platilo jen pro nejnadanější děti. Jen velmi malá část dětí přecházela po pátém ročníku obecní školy na gymnázia, reálky a reálná gymnázia. Vlastně jen gymnázia byla označována za střední školy, které připravovaly studenty pro studium na vysoké škole. Existovala však řada dalších typů odborných škol, k nimž se řadily i učitelké ústavy, na nichž se připravovali studenti k práci učitele na obecné či měšťanské škole.

V národnostní problematice hrály rozhodující roli zákony o tzv. menšinovém školství. Pro rozvoj menšinového školství měl zásadní důležitost zákon
vydaný
3. dubna 1919 o národních školách a soukromých vyučovacích ústavech. Upravoval postup při zřizování nových národních škol a rozšiřování škol o další třídy, případně jejich rušení.⁵³ Znamenalo to, že zákon umožňoval i zakládání škol pro jiné

⁴⁹ Do té doby například žena dostávala nižší plat, nemohla učit na chlapecké škole.

⁵⁰ TRAPL, Miloš, Ke školské legislativě obecných a občanských (měšťanských) škol a jejímu uplatňování v Českých zemích v letech 1918 – 1922, in: *Z dějin českého dějepisectví 1918 – 1945*, Praha 1970, s. 5 – 7.

⁵¹ Při místech správců a ředitelů škol chlapeckých se upřednostnili učitelé, na dívčích školách se dávala přednost učitelkám. Na místa správců a ředitelů škol smíšených se mohli ucházet muži i ženy.

⁵² Zákon ze dne 13. července 1922, jímž se mění a doplňují zákony o školách obecných a občanských. *Sbírka zákonů a nařízení státu Československého*, roč. 1922, částka 80, s. 1003 – 1007.

⁵³ Veřejná obecná škola národní mohla být založena v každé obci, kde žilo alespoň 40 dětí (podle tříletého průměru), pro které nebyla v obci škola s jejich mateřským vyučovacím jazykem.

národnosti než československé.⁵⁴ Pro vývoj politické situace ve státě byly významné i stavovské problémy učitelstva a jiných zaměstnanců v oboru školství. K nejdůležitějším patřily sociální poměry a postavení učitelů na obecných a občanských školách. Bylo nutno reagovat na volání učitelských organizací a jejich tisku po zvýšení platů.⁵⁵ Ke zrovnoprávnění učitelů a k trvalému zvýšení platu přišel tzv. paritní zákon.⁵⁶

Co se týče středních a vysokých škol, byla zřízena nová česká univerzita v Brně, slovenská v Bratislavě, obě bez teologických fakult. Univerzita Karlova byla rehabilitována. Dále byly zřizovány především odborné školy a konzervatoře. Dílčími reformami se zlepšilo postavení a platy středoškolských učitelů.⁵⁷

Pro první léta nové republiky byly zavedeny prozatímní osnovy, které byly v platnosti až do vydání nového školského zákona. Osnova určená výuce dějepisu zaručovala platnost nových učebnic s důrazem na znalosti z národních dějin, na nejdůležitější události z obecných dějin, obzvláště těch, které měly význam pro kulturní vývoj lidstva a vliv na dějiny Československa a jeho národa. Výuka se též zaměřovala na ústavu nově zřízeného státu, na povinnosti a práva občanů v něm a na vývoj demokracie. Kladl se i důraz na poznání událostí a hnutí, která měla zásadní význam pro vznik demokratických společenských zřízení.⁵⁸ Učebnice pro školy obecné a měšťanské měly být přehledně zpracovány a formulace problematiky měla být stručná, jasná a srozumitelná. Do nich se vkládaly též krátké a souvislé přehledy historických událostí.⁵⁹

3. 5. 1 Výuka dějepisu ve 30. letech 20. století

Mezi „učebné úkoly“ výuky dějepisu na středních školách v této době patřil zaměření na nejdůležitější události dějin. Bylo nutné, aby studenti pochopili jejich

⁵⁴ TRAPL, Miloš, Ke školské legislativě obecných a občanských (měšťanských) škol a jejímu uplatňování v Českých zemích v letech 1918-1922, in: *Z dějin českého dějepisectví 1918 – 1945*, Praha 1970, s. 8 – 11.

⁵⁵ Jejich dosavadní platové ohodnocení bylo velmi malé, zvláště kvůli vzrůstu cen.

⁵⁶ Parlament přijal 23. května 1919 zákon o úpravě služebních příjmů a výslužného učitelstva na veřejných školách obecných a občanských vzhledem ke státním zaměstnancům. O rok později byl přijat na Slovensku.

⁵⁷ TRAPL, Miloš, Ke školské legislativě obecných a občanských (měšťanských) škol a jejímu uplatňování v Českých zemích v letech 1918-1922, in: *Z dějin českého dějepisectví 1918 – 1945*, Praha 1970, s. 26, 30.

⁵⁸ O změně učebné osnovy zeměpisu a dějepisu na školách měšťanských (č. 25256,7/VII 1919). *Věstník ministerstva školství a národní osvěty* (dále jen VMŠANO), roč. 1918 – 1919, č. 10., s. 163 – 165.

⁵⁹ Zákon ze dne 13. července 1922, jímž se mění a doplňují zákony o školách obecných a občanských. *Sbírka zákonů a nařízení státu Československého*, roč. 1922, částka 80, s. 1003 – 1007.

základní význam, kontext a aby pochopili kulturní a politické souvislosti.⁶⁰ Zvýšenou pozornost zaujímaly národní dějiny v rámci světového vývoje a jejich vývoj na základě minulosti. Ve vyšších ročnících se vyučovalo postavení historie jako vědy, otázky o smyslu dějin a probírali se nejdůležitější představitelé soudobé historiografie. České dějiny byly pojaty komplexně – soustavným přehledem vývoje poměrů národních a mezinárodních vztahů k sousedním zemím a vývojem ústavním, sociálním, hospodářským a kulturním.⁶¹

Dějiny byly a zůstanou jednou z nemnoha základních složek vědomostí člověka, které jsou nezbytně nutně jako předpoklad k založení a vybudování pevně uceleného charakteru jedince – člena národa i lidské společnosti jako celku. Česká škola měla pomáhat odkazu Tomáše Garrigua Masaryka udržovat znovuzískanou samostatnost státu a českého národa. Historické vzdělání bylo potřeba neustále doplňovat o výsledky nových bádání nejen v archivu, ale také archeologií a vlastivědnými pracemi po způsobu Augustina Sedláčka. Výuka dějepisu se měla rozšířit o podávání důkazů a nových faktů z vlastního pozorování a poznávání. Velmi se cenil vlastní názor, nejdůkladnější potvrzení podávaných skutečností. Tím dějepis přestal být pouhým vnímáním dat a příběhů a začal být aktivním předmětem. Výuka se realizovala pomocí exkurzí, na školách vznikaly sbírky různých předmětů, které se v některých případech staly i základem pro zřízení muzea v tamější obci. Výuce od této doby mj. pomáhají různé obrazy a náčrty.⁶² Do procesu vnímání se náčrtem vnašel i vjem pomocí pohybového úkonu, přispívající ke zlepšení paměti. Výše zmíněné metody a postupy měly zajistit, že se dějepis stal zdrojem pravého, rozumného a správného republikánského, cílevědomého a vyrovnaného občanského vzdělání.⁶³

3. 6 České školství a učební osnovy v Protektorátu Čechy a Morava

Od roku k roku zvětšovalo se nebezpečí, že z tohoto prostoru - jako již jednou v minulosti – vyjde nové nesmírné ohrožení evropského míru. Neboť česko – slovenskému státu a jeho držitelům moci se nepodařilo organisovati rozumně soužití

⁶⁰ NEUHÖFER, Rudolf, *Učebné osnovy středních škol a učitelských ústavů*, Praha 1934, s. 3 – 8, 21, 88.

⁶¹ NEUHÖFER, Rudolf, *Učebné osnovy středních škol a učitelských ústavů*, Praha 1934, s. 3 – 8, 21, 80.

⁶² Tyto náčrty měli v této době provádět učitelé velmi pečlivě a žáci si je obkreslovali buď současně s kresbou vyučujícího anebo až po dokončení náčrtu na tabuli. Prováděli je tužkami a pouze doplňující označení byla psána perem.

⁶³ WEICHET, Edward, *Dějepisné náčrty k vyučovacím účelům*, Praha 1931.

národních skupin, v něm svémocně spojených, a tím probuditi a zachovati zájem všech zúčastněných na udržení jejich společného státu.“⁶⁴ Nově vzniklému státnímu útvaru byla ponechána autonomie, spravoval se sám a měl své vlastní orgány a úřady. Jak velká však byla tato autonomie? „*Vykonává svoje výsostná práva, náležející mu v rámci protektorátu, ve shodě s politickými, vojenskými a hospodářskými potřebami Říše.*“⁶⁵ . Protektorát Čechy a Morava spadal „pod ochranu říše“, ta se obávala, aby místní poměry neohrožovaly její pevnou strukturu. Obyvatelé protektorátu, kteří byli německé národnosti, se stali plnoprávními občany říše a vztahovala se k nim ustanovení na ochranu německé krve a cti. Dalším velmi sporným ustavením z pohledu dnešní doby a nešťastných činů prováděných v Říši bylo: „*Zahraniční věci protektorátu obzvláště ochranu jeho státních příslušníků v cizině, zastává Říše. Říše povede zahraniční věci tak, jako to odpovídá společným zájmům.*“⁶⁶ Skutečná ochrana říše dle znalosti soudobých dějin byla symbolická. Ode dne 6. října 1939 byly státními znaky stanoveny: vlajka, znaky a pečeti (o průměru 36 mm) Protektorátu Čechy a Morava, platnost pozbyly i předpisy stanovující symboly Československé republiky. Povolení o užívání českého a moravského zemského znaku zůstala nedotčena. Všechny veřejné budovy a úřady měly tyto symboly okamžitě od vyhlášení výnosu začít používat.⁶⁷ Skončilo používání symbolů první republiky ve školách.

3. 6. 1 České školství za nacistické okupace

České školství bylo od počátku šestileté okupace vystaveno ve všech svých oblastech soustředěnému a všestrannému náporu nacistického totalitního režimu, který je pokládal za základní a nejdůležitější sféru svých germanizačních snah. Bylo hluboce zasaženo a poškozeno ve své organizaci, struktuře a hlavně v samotném vyučování. Po uzavření vysokých škol následovala redukce humanitního školství, přeměna měšťanské školy ve výběrovou a obecná škola s osmi třídami se rozšířila v daleko větším měřítku než před okupací, což již samo o sobě ohrožovalo úroveň všeobecné vzdělanosti. Na to se vázaly změny osnov a celkového zaměření výuky.

⁶⁴ Výnos Vůdce a říšského kancléře ze dne 16. března 1939 o Protektorátu Čechy a Morava. *VMŠANO* 15. dubna 1939, s. 153.

⁶⁵ Výnos Vůdce a říšského kancléře ze dne 16. března 1939 o Protektorátu Čechy a Morava. *VMŠANO* 15. dubna 1939, s. 154.

⁶⁶ Tamtéž.

⁶⁷ Výnos ministerstva školství a národní osvěty ze dne 5. prosince 1939, čís. 10. 587 – přes., o užívání symbolů Protektorátu Čechy a Morava. *VMŠANO* 15. prosince 1939, str. 396 – 397.

Šlo o preferování němčiny na úkor jiných předmětů, včetně češtiny a také byl ztížen samotný průběh výuky (vyřazením učebnic, nedokonalými učebními texty, krácením vyučovacích hodin, „uhelnými“ prázdninami, slučováním ústavů, výukou na směny apod.). Výklad národních a světových dějin, dokonce načas přerušovaný, byl deformován a falšován a stejně jako zeměpis, který byl transformován z hlediska Velkoněmecké říše. Tímto způsobem měl být v mládeži oslaben i pocit příslušnosti k vlastnímu národu, který zastíňovala Třetí říše. Ve školství získaly převahu odborné školy.⁶⁸

Německé školy měly oproti těm českým značnou podporu. Od roku 1942 převládal názor, že je potřeba brát při germanizaci v úvahu především rasové hledisko, a tak se i měšťanské školy staly výběrovými. Od učitelů se očekávalo, že se v daleko větší míře budou podílet na šíření „říšské myšlenky“ s uplatněním jejího aspektu ve všech předmětech a sami přispějí k odnárodnění českého národa.⁶⁹

Změny ve správě a způsobu řízení českých protektorátních škol šly ruku v ruce se změnami v náplni výuky. Měly umožnit zavádění nových osnov zcela protikladných osnovám předválečným a také rozsáhlé prosazování říšské myšlenky v českých školách. Počítalo se s tím, že učitelé se stanou poslušnými vykonavateli a nástroji nacistické protektorátní školní politiky. Tomu sloužily mj. přeškolovací kurzy pro české učitele a profesory dějepisu, zeměpisu a biologie.⁷⁰

3. 6. 2 Učební plány a osnovy pro Protektorát Čechy a Morava

Jako doplněk k učebním osnovám byly roku 1938 vyhlášeny osnovy branné výchovy na obecných a měšťanských školách, o rok později byly odvolány. Upravené normální učební osnovy pro obecné a měšťanské školy a pro jednorocní učební kursy⁷¹ byly vydány v prvním roce okupace. Byla nařízena povinná výuka němčiny od 1. ročníku obecné školy ve všech třídách, nastaly změny v osnovách pro výuku zeměpisu, dějepisu, českého jazyka aj. na školách obecných, zakázán byl předmět občanská výchova a nauka, později byla pozastavena výuka dějepisu.⁷²

⁶⁸ DOLEŽAL, Jiří, *Česká kultura za Protektorátu*, Praha 1996, s. 80.

⁶⁹ Tamtéž, s. 81.

⁷⁰ Tamtéž, s. 73.

⁷¹ Jednorocní učební kursy vznikly v roce 1932 připojením k měšťanským školám. Zároveň byly pro ně stanoveny osnovy.

⁷² KABZANOVÁ, Anna, *Vývoj učebních plánů a osnov na českých povinných školách (1869 – 1963)*, Praha 2004, s. 13.

Hlavním úkolem výuky a výchovy na českých školách se stalo neustálé připomínání a zdůrazňování, že osud Čechů je nerozlučně spojen s Němci, nacionálním socialismem a Velkoněmeckou říší. Praktický cíl výuky spočíval v tom, aby z českých dětí byli vychováni zdatní pomocní dělníci a pracovníci bez vyšší kvalifikace. Podle těchto (ještě) rámcových osnov patřily mezi povinné předměty: němčina, čeština, matematika, přírodopis, přírodopis, vlastivěda, dějepis, zeměpis, tělesná výchova, zpěv, kreslení, ruční a domácí práce a náboženství. Postupně se ale zvyšoval počet hodin výuky němčiny. Další výnos se týkal, například honoráře učitelů dle počtu žáků, nebo vyučujících v nově vzniklých školách.⁷³

Vlastivěda a zeměpis se měly zaměřit na německé osídlení a na prostor Velkoněmecké říše.

K závažným změnám došlo v roce 1942, kdy byl zvýšen počet hodin němčiny na úkor češtiny, v jejímž rámci se ve druhém až čtvrtém postupném ročníku měla vyučovat i vlastivěda. V německých školách souběžně s němčinou přikládali nacisté velký význam též výuce dějepisu, předmětu, který v jejich školách napomáhal propagaci nacionálně socialistické ideologie. V interpretaci okupantů se české dějiny změnily v pouhý objekt manipulace, vyjádřený negací české státnosti. Z nacistického pohledu bylo dvacet let Československé republiky krátkodobým vymknutím se českých zemí z jejich dějinné závislosti na německé říši.⁷⁴

Nové učební osnovy nebyly jako celek vyhlášeny, pouze pro začátek školního roku 1940 – 1941 byl zveřejněn normální přehled vyučovacích hodin spolu s hlavními zásadami pro vyučování a jednotlivé aspekty výuky dějepisu byly zveřejňovány v oběžnících.⁷⁵

. Výnos ze dne 15. dubna 1941 ustanovil, že německý jazyk se stal od 13. listopadu 1940 druhým povinným jazykem s dotací na obecných školách ve 3. – 5. ročníku po 3 hodinách týdně a v 6. – 8. postupném ročníku po 4 hodinách týdně.⁷⁶

Roku 1942 byla učiněna tato opatření: školská oddělení byla nadřazena obecným, učňovským, zemědělským, hlavním a středním školám (příslušné oddělení na MŠANO bylo zrušeno), zatímco učitelské ústavy a vyšší odborné školy spadaly pod ministerstvo školství. Od dubna 1943 pak byla školská oddělení zřízena

⁷³ Zákony, nařízení, vyhlášky a ministerské výnosy. *VMŠANO* 15. října 1939, s. 295 – 296.

⁷⁴ DOLEŽAL, Jiří, *Česká kultura za Protektorátu*, Praha 1996, s. 71.

⁷⁵ Tamtéž, s. 72.

⁷⁶ Zákony, nařízení, vyhlášky a ministerské výnosy. *VMŠANO* 15. května 1941, str. 12, 169.

na každém okresním úřadě a pro německé školy se ustavila německá oddělení. Zároveň byly zrušeny okresní a městské školní výbory, čímž se protektorátní školská správa přizpůsobila správě říše. Celý proces byl dokončen v prosinci téhož roku, kdy se rušily místní obvodní a újezdni školní rady a místní školní výbory a jejich úkoly přešly na starostu té obce, která byla sídlem školní rady. Tento nový systém řízení školské správy vydržel až do konce okupace nezměněn.⁷⁷

3. 6. 3 Dějepis a učebnice za druhé republiky a za okupace (1938 – 1945)

S platností od školního roku 1939 – 1940 dějepis stále patřil mezi tzv. naukové předměty. V dějepise měla být největší pozornost věnována německým dějinám po roce 1918, zvláště vývoji německého národního socialismu. Výnos z roku 1942 je pouze přechodný do vydání nových směrnic pro výuku jako takovou. Zde je již patrná změna nejen formální, a sice dvojjazyčnost. Na obecných školách se v této době nevyučoval dějepis. Na hlavních školách byl vyučován společně se zeměpisem v dotaci 2 hodin týdně. Zároveň platilo nařízení, že pokud pro některé učební předměty byly nebo budou vydány schválené učební osnovy, platily vždy ony následující. V opačném případě by vešly v platnost směrnice uvedené ve výnose ze dne 8. ledna 1941, č. 1968 – I, se změnami, které byly vydány později.⁷⁸ Zcela byla zrušena výuka dějepisu od školního roku 1942 – 1943. Na obchodních akademiích studenti se vyučoval hospodářský dějepis. Z obecných dějin se probíraly pouze nejvýznamnější události, letopočty se omezily na nejnnutnější a zdůrazňovala se hospodářská stránka daného období. Přesně dána byla koncepce výuky pátého období ve 3. ročníku: Francouzská revoluce, Napoleonova hegemonie, Napoleonův pád.⁷⁹

Z hlediska učebních textů nastaly změny již v roce 1938. Byla jmenována Komise pro revizi učebnic v Ministerstvu školství a národní osvěty (dále jen MŠANO), která nařídila přehodnocení používání učebnic.⁸⁰ Po jejím vyhodnocení byl vydán výnos, v němž se učebnice od určitých autorů buď schválily, nebo

⁷⁷ DOLEŽAL, Jiří, *Česká kultura za Protektorátu*, Praha 1996, s. 72 – 73.

⁷⁸ Výnos ministerstva školství ze dne 29. července 1942, č. 78.307 – I, kterým se vydávají směrnice pro vyučování na obecných a hlavních školách s českým vyučovacím jazykem v školním roce 1942/43. *Výnos ministerstva školství 1942*, sešit 8, str. 281 – 284.

⁷⁹ Výnos ministerstva školství a národní osvěty ze dne 2. prosince 1939, čís. 123.000 – I, jímž se upravují a vyhlašují nové zatímní učební osnovy českých veřejných obchodních učilišť. *VMŠANO 15. prosince 1939*, str. 340 – 341, 363 – 365.

⁸⁰ Revize se netýkala pouze učebnic, ale také pomůcek (nejen) pro výuku dějepisu. Schvalování učebnic a učebních pomůcek se týkalo všech stupňů českých škol. Největší pozornost zaujímal český jazyk.

neschválily, např. Štorchova a Čondlova revizí neprošla. Prošla naopak Klikova *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol*.

Po vzniku Protektorátu Čechy a Morava se tlak na školy dále stupňoval a po zhodnocení 279 učebnic všech vyučovaných předmětů jich bylo 30 zakázáno a podle dalších 13 mohlo být vyučováno pouze na pokusných školách. 30. března 1940 byla přípisem č. 38.784/40-I-1 nařízena revize učebnic pro střední školy a učitelské ústavy, ale mezitím vstoupil v platnost výnos MŠANO z 29. května 1940, podle něhož mohly být používány pouze učebnice schválené říšským protektorem. Změnily se směrnice, jež kladly důraz na dějiny Třetí říše. Závadná místa měla být začerněna, nebo zcela odstraněna. Jako vzor nové učebnice měla sloužit kniha Waltera Gehla.⁸¹ Nový učební text měl vzniknout přepracováním stávající učebnice Josefa Pekaře. V nich se změnil pouze přístup, tj. na české dějiny se nahlíželo z pohledu Velkoněmecké říše. K vydání učebnice nedošlo. V listopadu roku 1941 byla zakázána výuka dějepisu na všech českých školách.⁸² Nakonec byla 28. září 1942 uzavřena smlouva s Deutscher Schulverlag v Berlíně, podle níž byly vydávány překlady německých učebnic, pro dějepis konkrétně *Stručné dějiny Říše*, určené pro obecné školy a *Geschichte für tschechische hörere Schulen* pro střední školy.⁸³ V roce 1942 dále vyšly *Dějiny Čech a Moravy od pravěku až do poloviny 18. století* od Josefa Pekaře a Josefa Klika, které byly určeny středním a hlavním školám.

Co se týče dalších pomůcek k výuce dějepisu, byly schváleny, např. *Nástěnné obrazy vlastivědné* pro obecné a měšťanské školy. Národní a střední školy směly používat *Historické obrazy* od Václava Fialy. MŠANO postupně schvalovalo další učebnice a pomůcky, mj. i filmy.⁸⁴ V roce 1941 vešel v platnost výnos MŠANO, který nařizoval se zbavit všech obrazů připomínajících Československou republiku. Měly být nahrazeny „správnými“ obrazy s dvojjazyčnými popisky.⁸⁵ Za pomůcky domácího původu byly nyní považovány pouze „z území celé Velkoněmecké říše“.⁸⁶

⁸¹ Vydána nakladatelstvím Ferdinanda Hirta ve Vratislavi.

⁸² DOLEŽAL, Jiří, *Česká kultura za Protektorátu*, Praha 1996, s. 72.

⁸³ ŠUSTOVÁ, Magdaléna, *Stalo se v zemi české. Jak se vyučoval dějepis*, Praha 2009, s. 19 – 21.

⁸⁴ Schválené učebnice, pomocné knihy a učebné pomůcky. *VMŠANO 15. května 1939*, s. 190 – 191.

⁸⁵ Pokud se na obrazech nacházely údaje, např. „Made in Bohemia“ nebo „Unie Prague“ musely být začerněny.

⁸⁶ ŠUSTOVÁ, Magdaléna, *Stalo se v zemi české. Jak se vyučoval dějepis*, Praha 2009, s. 21 – 22.

Konec druhé světové války zaznamenal i konec používání účelových protektorátních učebnic a pomůcek. V následujících třech letech se používaly učebnice z doby první republiky.

3. 7 České školství mezi léty 1945 – 1948

Československo po 2. světové válce se dostalo do sféry sovětského vlivu. V přechodném období 1945 – 1947 byl nastolen režim se socialistickými tendencemi, kde si kapitalistický sektor ještě udržoval význam. Výsledky voleb z roku 1946 přiměly prezidenta Beneše ustanovit vládu v čele s komunistickým premiérem Klementem Gottwaldem. Po únorovém převratu Československá republika definitivně nastoupila cestu k socialismu pod vedením komunistické strany v „přetvořené“ Národní frontě. Byly vydány nové zákony o dalším znárodnění, pozemkové reformě, přijata nová ústava. Budování socialismu se uskutečňovalo zaměřením výroby na těžký průmysl, kolektivizaci vesnice, změnami ve státní správě a reorganizací školství.

V květnu 1945 přešlo řízení školství pod ministerstvo školství a osvěty s ministrem Zdeňkem Nejedlým. Školní rok 1944 – 1945 byl prodloužen do 15. července. Výnosem z 16. října 1945 byly uzavřeny všechny německé školy. Došlo k obnovení předválečných typů škol (obecných a měšťanských) zřízených za účelem povinné školní docházky. K měšťanským přibyl ještě jednoletý učební kurz. Ze zákona školní docházka zůstávala jednoletá. Učební plány obou typů škol doplnila ruský jazyk a politická výchova. Stav středních škol se zachoval z doby okupace. V byla obnovena klasická a reálná gymnázia s třídami s technickým zaměřením. Pokračoval rozvoj odborných škol.⁸⁷

Přechodné učební osnovy z listopadu 1945 zavedly od školního roku 1945 – 1946 pro 1. a 2. ročník měšťanských a středních škol stejný vzdělávací program, což byl první praktický krok k zavedení jednotné školy. Uvedené tříleté období proběhlo ve znamení ostrých sporů o podobu školského systému, vedených mezi stoupenci stávajícího stavu a názorově rozdvojenými stoupenci jednotné školy (tzv. diferencovaná a nediferencovaná forma). Nediferencovaná forma jednotné školy (se vzdělávacím program pro žáky na 2. stupni stejným pro všechny děti), prosazená po únoru 1948 komunisty se stala podkladem školského zákona vydaného v dubnu 1948. Tímto zákonem č. 95/1948 Sb. byla poprvé v dějinách českého školství

⁸⁷ PRŮCHA, Jan (ed.), *Pedagogická encyklopedie*, Praha 2009, s. 43 – 44.

vyhlášena jednotná státní školská soustava. Učební plány a osnovy z roku 1948 prosadily politizaci škol.⁸⁸ Současně se však v letech 1945 až 1948 používaly zejména učebnice z první republiky.⁸⁹

3. 8 Komunistická doktrína ve školství

3. 8. 1 Školství a osnovy pro dějepis do roku 1989

Přechodně na školní rok 1945 – 1946 vyšly osnovy pro školy všeobecně vzdělávací, které sbližují měšťanskou a střední školu a ukazují na tendence k jednotné škole. V prvních poválečných letech se vedly tvrdé boje za zřízení jednotné školy bez vnitřní diferenciaci. Únorové události roku 1948 pak znamenaly konečný obrat: školským zákonem č. 95/1948 Sb. byla poprvé v dějinách našeho školství vyhlášena jednotná státní školská soustava. Učební plány a osnovy z roku 1948 prosadily političnost škol. Zdůraznily rovný přístup ke vzdělání mládeže ve věku od 6 do 15 let, zamezovaly dřívějšímu dvojkolejnému systému vzdělávání. Zákonem z 24. dubna 1953 vznikla nová školská soustava, povinná školní docházka se stanovila na 8 let. Základní všeobecné vzdělání bylo tedy poskytováno na osmileté střední škole (sloučená národní a střední) nebo v prvních osmi ročnících jedenáctileté střední školy (9. až 11. ročník byl výběrový). U nových učebních osnov z roku 1954 je patrný záměr posílit postavení mateřského jazyka jako hlavního předmětu na všeobecně vzdělávací škole.

Jako problematické se ukázalo okleštění estetické a technické výchovy. Počínaje školním rokem 1956 – 1957 byly proto postupně upravovány učební plány a osnovy, byly např. zaváděny předměty ruční práce a praktické cvičení v dílnách a na školních pozemcích. Na vybraných školách se ověřovaly nové (pokusné) osnovy. Obsah vzdělávání se oproti osmileté škole měnil, změny v učebním plánu a osnovách se týkaly především výuky nepovinných cizích jazyků, vyučovacích prací na pozemcích ve velkých městech atp. Přechodné učební osnovy pro 9. třídu základního vzdělání roku 1959 zajišťovaly přechod k povinné devítileté školní docházce; tomu ve školním roce 1958 – 1959 na některých osmiletých a jedenáctiletých středních školách předcházelo otevření devátých tříd pro dívky.

Zákon o soustavě výchovy

⁸⁸ KABZANOVÁ, Anna, *Vývoj učebních plánů a osnov na českých povinných školách (1869 – 1963)*, Praha 2004, s. 21.

⁸⁹ PRŮCHA, Jan (ed.), *Pedagogická encyklopedie*, Praha 2009, s. 43 – 44.

a vzdělání z 15. prosince 1960 stanovil definitivní podobu proměny dosavadní školy na samostatnou základní devítiletou školu. Od září 1963 se vyučovalo podle nových osnov z roku 1960 již ve všech ročnících této instituce.⁹⁰

3. 8. 2 Komunistická ideologie a metodologie výkladu v osnovách a v učebnicích dějepisu

Cílem vyučování dějepisu na pedagogických školách bylo dát žákům hlubší poznání hlavních událostí světových dějin a dějin českého a slovenského národa, a to v pojetí historického materialismu, vést je k socialistickému vlastenectví a proletářskému internacionalismu a tím zajišťovat, aby v tomto smyslu sami mohli vychovávat svěřené děti.⁹¹

Na základě postupně získávaných historických poznatků vytvářet u žáků světový vědecký názor a vést je k zásadám socialistické mravnosti. Tento názor vycházel z hospodářského a sociálního života společnosti. Na tomto základě se vykládaly politické a kulturní události a jejich vliv na další život společnosti. Dbalo se na chronologický sled událostí, ale mezi nimi se hledaly jejich příčiny, následky, jakými změnami ve svém vývoji procházel a čím byl tento jev tehdejší současnosti. Nešlo o to pouze žáky naučit tomuto názoru. Bylo důležité, aby žáci s ním žáci uměli žít. Dalším úkolem výuky dějepisu bylo vychovávat uvědomělého občana vlasti

a vlastence, probudit v něm pocit sounáležitosti s národy SSSR a ostatních lidově demokratických států a s pokrokovými lidmi na celém světě. Příklady velkých osobností v dějinách měly v žácích vzbuzovat jejich touhu osvojit si vlastnosti uvědomělého socialistického člověka. Žáci se blíže zabývali polytechnikou a kulturními událostmi.⁹²

3. 8. 3 Dějepis v socialistickém Československu (1964 – 1989)

V roce 1960 (11. července) byla přijata nová československá ústava, socialistická. Roku 1964 vyšla metodická příručka *Komunistická výchova v dějepisném vyučování na střední škole*, která pasovala dějepis na jeden

⁹⁰ KABZANOVÁ, Anna, *Vývoj učebních plánů a osnov na českých povinných školách (1869 – 1963)*, Praha 2004, s. 21.

⁹¹ Kol., *Dějepis. Metodika dějepisu na národní škole*, Praha, 1957, s. 9.

⁹² Kol., *Pokusné učební osnovy všeobecně vzdělávacích škol*, Praha 1957, s. 8 – 9.

z předmětů, jenž přispíval k vytváření komunistického přesvědčení žáků. Tímto směrem kráčel dějepis až do roku 1989.⁹³

Co se týče metodiky dějepis, ihned po skončení 2. světové války vyšla nadčasová příručka pro učitele, jež měla za cíl při zkoušení žáků klást důraz na jména, rodokmeny a letopočty. Další diskuze o změnách vyučování dějepis přišly v uvolněných 60. letech. Ovšem neobjevilo se nic nového. Osnovy a metodiky vyzdvihovaly samostatnou práci žáků s různými pomůckami a dbalo se na správnou formulaci poznatků.

Dějepis svým obsahem a svými metodami měl v této době značně přispět k rozumové a citové výchově žáků, k rozvoji jejich živé představivosti, k prohlubování paměti a k správnému vyjadřování myšlenek. Připravoval mládež k aktivní kulturně politické činnosti v socialistické společnosti a měl velký podíl na vytváření komunistického přesvědčení, které mělo v dobové ideologii pomáhat uskutečňovat revoluční cíle dělnické třídy. Ve vyučovacích hodinách se učivo názorně vysvětlovalo, objasňovalo a procvičovalo. Při opakování a upevňování se kladl důraz nejen na utřídění dějepisných vědomostí, ale i na pravidelné procvičování chronologie, synchronie a na orientaci v historických mapách. Můžeme zde vidět pokrok oproti minulým dobám, kdy sice názornost byla předváděna také, ale v mnohem menší míře, nebo s pomocí nedokonalých pomůcek. Zvláště se uplatňovala samostatná práce žáků, jednak bezprostředně při výkladu, jednak při práci s učebnicí a také při procvičování učiva. Rámcové osnovy umožňovaly učiteli přizpůsobit výklad podle potřeby určitému výchovnému úkolu.⁹⁴ Žáci měli být seznámeni i s ohlasy Velké francouzské revoluce u nás. Tento model osnov a požadavků na kvalitu učitele⁹⁵ se až na menší úpravy⁹⁶ nezměnil do konce 80. let 20. století.

Každé nové státní zřízení nechalo vytvořit nové učebnice dějepis. Od této doby přestala existovat nabídka výběru učebnic. Nové osnovy z roku 1960 přinesly sérii nových učebnic pro základní devítileté školy, z nichž ta od Václava Michálka *Z dávné minulosti lidstva* získala 1. cenu v soutěži na vypracování učebnice

⁹³ ŠUSTOVÁ, Magdaléna, *Stalo se v zemi české. Jak se vyučoval dějepis*, Praha 2009, s. 22 – 23.

⁹⁴ Kol., *Učební osnovy základní devítileté školy. Dějepis 6. – 9. ročník*, Praha 1960, s. 6 – 8.

⁹⁵ Viz, např. SCHÜCKOVÁ Ladislava, *Dějepisné vyučování na základní škole*, Praha 1979.

⁹⁶ Například místo 1 hodiny dějepis týdně v šesté třídě, se tamtéž v 70. a 80. letech vyučovaly 2 hodiny týdně.

dějepis pro 6. ročník tohoto typu škol. Navazovala na pokusné učebnice z 30. let 20. století. V 70. letech vycházely učebnice Miloně Dohnala. Na počátku 50. let 20. století se pro třetí stupeň škol (dnes střední školu) používaly české překlady sovětských učebnic. V této době zároveň vyšly i učebnice autorského kolektivu, který vedl Jiří Hánl. Roku 1967 byly vydány Charvátovy *Světové dějiny*, pro výuku československých dějin se používala učebnice Václava Husy.⁹⁷

Učebnice ze 70. a 80. let nepatří v celkovém vývoji českých, resp. československých dějepisných učebnic mezi příliš zdařilé. Dominuje jim text, místy pro žáky hůře vnímatelný, proložený situačními plánky, mapkami a ilustracemi. Práce s textem byla omezena na několik otázek v závěru kapitoly, zcela chyběly pracovní sešity či listy, které by umožnily onu práci s textem a ilustracemi. Didaktické pomůcky pro výuku dějepisu se v podstatě nezměnily. Nadále byly využívány školní obrazy, jejichž produkce se soustředila jednak na události spojené s druhou světovou válkou a únorovým převrácením roku 1948, jednak na události akcentující sociální otázky, př. Stávka na Kladně, Dětská práce v 19. století). V 80. letech 20. století ustala produkce obrazů s výjevem z českých dějin a zůstaly různé časové osy a mapy. Dále se doporučovalo používat diafilmy, diapozitivy a navštěvovat muzea a galerie.⁹⁸

3. 9 Školství v současnosti

3. 9. 1 Učební osnovy a výuka dějepisu v České republice

Od 70. let 20. století všechny vyspělé společnosti řeší problém, co má být obsahem školního vzdělávání a jak tento obsah nově uspořádat a realizovat. K tomu dnes slouží Rámcový vzdělávací program⁹⁹ (dále jen RVP). Změna obsahu vzdělávání si vynucuje další změny v jeho organizaci, bez nichž realizace kurikulárních změn není možná. Mezi ně patří, např.: posilování pedagogické autonomie, kdy se učitel stává spoluvůrcem „osnov“, a nikoliv jen jejich uživatelem. Dále se sem řadí zajištění návaznosti a prostupnosti vzdělávání, podpora celoživotního vzdělávání, diferenciací a individualizací vzdělávání, preference aktivačních a motivačních metod výuky, motivačního hodnocení a sebehodnocení atp. Naše RVP všechny tyto obecné tendence odrážejí a zároveň respektují specifika daná našimi tradicemi i specifické cíle současné společnosti,

⁹⁷ ŠUSTOVÁ, Magdaléna, *Stalo se v zemi české. Jak se vyučoval dějepis*, Praha 2009, s. 24.

⁹⁸ ŠUSTOVÁ, Magdaléna, *Stalo se v zemi české. Jak se vyučoval dějepis*, Praha 2009, s. 24 – 25.

⁹⁹ Ten ale není specifickým jen českého školství.

kteřé jsou formulovány v tzv. Bílé knize¹⁰⁰. RVP je nutné číst a chápat v kontextu těchto celospolečenských záměrů.¹⁰¹

Jedním ze základních rysů RVP je zaměřenost na klíčové kompetence. Tento termín je nejednoznačně citován, proto jej můžeme interpretovat jako „cosi“, jehož osvojení nám umožňuje získávat další poznatky a uplatňovat je v nejrůznějších pracovních a osobních životních situacích. Pro základní vzdělávání se klíčové kompetence dělí na: kompetence k řešení problémů, komunikativní, sociální

a personální, občanské a pracovní. Tyto kompetence vyjadřují obecné cíle společnosti, její hodnotový systém a potřeby.¹⁰²

Protože vzdělávání má směřovat k formování klíčových kompetencí, obsah vzdělávání je možné rozdělit do devíti vzdělávacích oblastí a učivo těchto oblastí vychází ze vzdělávacích oborů, př. na základě vzdělávacího oboru historie vzniká vyučovací předmět dějepis.¹⁰³ Didakticky zpracovaná historie je dějepis. RVP umožňuje také integraci různých vzdělávacích oborů dané oblasti, ta ale není všemi přijímána. Integrace je možná, ale RVP ji bezprostředně nenařizuje a nestanovuje také přesně význam samotného termínu. V podstatě se může jednat o 2 typy integrace: buď o integraci předmětů, nebo poznatků, dosahovanou kooperací předmětů. Druhá z těchto variant představuje cíl, ke kterému má dnešní výuka směřovat. První možnost je spíše variující a využívá se v tzv. průřezových tématech. Integrace je tedy možná, ale kooperace nutná. Obsah každého vzdělávacího oboru je vyjádřen očekávanými výstupy¹⁰⁴ a učivem. To je uvedeno záměrně jen obecně, aby byl vytvořen prostor pro samostatnou aktivní a tvořivou činnost učitele, která bude respektovat konkrétní podmínky výuky.¹⁰⁵

Ostatní části RVP jsou věnovány vzdělávání žáků se specifickými vzdělávacími potřebami, podmínkám realizace, zásadám pro přípravu Školního vzdělávacího programu (ŠVP) a je připojen i stručný slovníček používaných výrazů, jehož smyslem je sjednotit a zpřesnit chápání jednotlivých užitých termínů.

¹⁰⁰ Národní program rozvoje vzdělávání v České republice. *Bílá kniha*, Praha, Tauris, 2001.

¹⁰¹ BENEŠ, Zdeněk – HUDECOVÁ, Dagmar, *Manuál pro tvorbu školního vzdělávacího programu, vzdělávací obor dějepis*, Praha 2005, s. 6.

¹⁰² Tamtéž, s. 6 – 7.

¹⁰³ Vzdělávací obor Dějepis společně s oborem Výchova k občanství jsou součástí vzdělávací oblasti Člověk a společnost. Dříve byl ale dějepis součástí oboru Zeměpis.

¹⁰⁴ Tj. přínos daného učiva k celkovým cílům vzdělávací oblasti.

¹⁰⁵ BENEŠ, Zdeněk – HUDECOVÁ, Dagmar, *Manuál pro tvorbu školního vzdělávacího programu, vzdělávací obor dějepis*, Praha 2005, s. 8.

RVP je dokument, který je nový především svým pojetím. Poskytuje učitelům větší prostor pro jeho tvůrčí činnost a předpokládá větší variantnost výuky. Učitelům jeho vydáním byly vytvořeny podmínky, v nichž dosud nepracovali. To vyvolává obavy, ale je nutné si uvědomit, že nositelem každé reformy ve školství je učitel, který musí být přesvědčen o správnosti a potřebnosti její realizace.¹⁰⁶

3. 9. 2 Dějepis v současnosti

Události roku 1989 znamenaly pro vyučování dějepisu velké změny. Došlo k přehodnocení náhledu na některá dějinná období a události. Začalo se dbát na kulturní dědictví a řešení současných globálních problémů. Na pomoc učitelům při realizaci změn ve výuce vznikla roku 1995 Asociace učitelů dějepisu ČR (ASUD), která se snaží fungovat jako spojka mezi učiteli dějepisu a ministerstvem školství. Pro učitele organizuje semináře, vydává metodické publikace pro výuku a její členové vytvářejí didaktické pomůcky a autorsky se podílejí na některých učebnicích. Používá se několik sad učebnic různé kvality, znovu se objevily pracovní sešity i nové dějepisné atlasy a čítanky s ukázkami dobových dokumentů. Pomůcky pro výuku dějepisu se příliš neproměnily. Změnu přinesly až nové technologie, tím se částečně upouští od statických školních obrazů a diapozitivů. Jejich prostřednictvím se přešlo na větší používání filmů, resp. ukázek filmů a dobových dokumentů. Samotná produkce pomůcek však není velká a je na aktivitě učitele, zda si bude nahrávat či jinak získávat dokumenty. Oblíbeným doplňkem výuky jsou návštěvy pamětníků novějších událostí z našich dějin, tematických výstav a používání dramatických aktivit, tedy tzv. „přehrávání“ probíraných událostí žáky a studenty. Klasickým doplňkem jsou i referáty na dané téma.¹⁰⁷

Cílem výuky tohoto předmětu je, aby si žáci: uvědomili, jakým historickým vývojem vznikla dnešní podoba světa, aby si uvědomili svou národní příslušnost a získali poznatky o národních dějinách a ty uměli zařadit do evropského a světového kontextu. Aby pochopili různost historického obrazu (osobnosti, procesy, události, každodennost atp.) a získali přitom návyky vedoucí ke kritickému posuzování historické skutečnosti a k práci se zdroji informací. Aby si osvojili komunikativní dovednosti včetně správného používání historické terminologie, spisovnosti, stylistické úrovně. V neposlední řadě aby porozuměli vztahu člověk

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 9.

¹⁰⁷ ŠUSTOVÁ, Magdaléna, *Stalo se v zemi české. Jak se vyučoval dějepis*, Praha 2009, s. 26.

s přírodou, chápali hodnotu historických a kulturních památek. Výuka dějepisu má odstraňovat mýty a předsudky, má žáky vychovávat k porozumění sobě samým i porozumění jiným lidem, a tím přispívat k dobrému soužití občanů v našem státě i k dobrým vztahům a k solidaritě s jinými lidmi na celém světě.¹⁰⁸

Učivo tvoří systémový výběr z obecných a českých dějin. Jeho obvyklou dotací jsou 2 hodiny týdně.¹⁰⁹ Výuka dějepisu má být pro žáka zajímavá a stimulující. Má žáka aktivizovat, zohledňovat jeho obor vzdělávání, rozvíjet jeho intelektové

a komunikativní dovednosti a pozitivně ovlivňovat jeho hodnotovou orientaci. Metody a formy práce, jakých učitelé použijí k naplnění osnovných požadavků, jsou zcela v jejich kompetenci. Nejčastější používanou formou je seminář, jehož cílem je rozšířit, prohloubit, upevnit, systematizovat a zobecnit společenskovední poznatky žáků získané v dějepise, ostatních předmětech a samostatným studiem.¹¹⁰

Měl by navazovat na povinný předmět. Jeho obsah tvoří soustava poznatků o vývoji společnosti od jejího počátku do současnosti. Tematickými celky jsou: dějiny regionu, národnostní menšiny, dějiny kultury (vědy, techniky, umění, způsobu života) a významné osobnosti, jejich dílo a myšlenkový odkaz. Zájem studentů o historii a z něho vyplývající úroveň vědomostí, dovedností a návyků vytvářející předpoklady pro využívání seminárních forem a metod práce. Jsou to jednak slovní aktivizující metody: řízený rozhovor, diskuze, beseda, jednak písemné metody: výpisky z odborné literatury, referáty, seminární práce atp.¹¹¹

¹⁰⁸ *Učební dokumenty pro studijní a učební obory v odborném školství, Dějepis*, Praha 1999, s. 1 – 2.

¹⁰⁹ V tomto případě rozlišujeme učivo základní (68 hodin celkem) a rozšiřující (136 hodin celkem), které může mít vyšší dotaci.

¹¹⁰ *Učební dokumenty pro studijní a učební obory v odborném školství, Dějepis*, Praha 1999, s. 2.

¹¹¹ *Učební osnovy čtyřletého gymnázia. Dějepis. Seminář z dějepisu*, Praha 1991, s. 12 – 13.

4. Obraz Napoleon I. Bonaparte

4. 1 Francouzská revoluce a její přínos pro budoucnost

Abychom mohli hodnotit Napoleonovu osobnost, je nutné se zaměřit na události, které předcházely samotné vládě prvního francouzského císaře, jaké měly průběh a jaké důsledky z nich vzešly pro budoucnost.

Léta 1789 – 1801 dala slovu revoluce obsah, který se stal základem moderního užívání. Termín se mohl opírat o prožitek Velké revoluce a zobecnit historickou realitu. Toto zobecnění se mohlo stát jak teoretickým ideálním typem revoluce, tak modelem politické akce.¹¹² Francouzská revoluce patří bezesporu mezi klíčové události moderních evropských dějin – vytvořila symbolický zlom, jejímž důsledkem se vytvořila moderní společnost. V její interpretaci se promítla otázka směřování, pokroku a kontinuity či diskontinuity historického „procesu“, v němž se sama Francouzská revoluce náhle zjevila jako jakási dějinná křižovatka, k níž se málokterý filozof, historik, myslitel či literát 19. století se k ní stavěl lhostejně.¹¹³

Pro habsburskou monarchii se stala symbolem revolucí národů usilujících o národní svobodu a sebeurčení. Ostatních svobod zde bylo dosaženo v minulosti. Oproti tomu Masaryk chápe svou revoluční akci jako akci o osvobození národa od útlatku starého státního režimu. Východiskem jeho nacionální ideologie je ztotožnění demokratismu s nacionalismem.¹¹⁴

Ve dvacátém století se uvažovalo o vztahu Francouzské a Říjnové revoluce. Revoluce si udržovala aktuální politický a ideologický ráz.¹¹⁵ To je východiskem Furetových analýz.¹¹⁶ Neschopnost sovětské ideologie pojmenovat cokoli pravým

¹¹² VÁLKA, Josef, *Idea revoluce v myšlení dvacátého století*, in: *Interpretace francouzské revoluce*, Brno 2004, s. 147.

Revoluce je historický pojem a má své dějiny, a to nejen dějiny věci samé, ale i dějiny významu. Je zatížen hodnotovými konotacemi, které zabraňují tomu, aby byl i ve své nejobecnější rovině chápán jednoznačně, viz 20. století. Každá úvaha o revoluci i o slovu revoluce je úvahou o našem osudu a promítají se do ní osobní zkušenosti.

¹¹³ TINKOVÁ, Daniela, *Francouzská revoluce*, Praha – Kroměříž 2008, s. 260 – 262.

¹¹⁴ VÁLKA, Josef, *Idea revoluce v myšlení dvacátého století*, in: *Interpretace francouzské revoluce*, Brno 2004, s. 149 – 154.

¹¹⁵ V marxistické interpretaci znamená Francouzská revoluce rozhodující etapu v rozvoji kapitalismu a průmyslové společnosti. Na jedné straně se zničily pozůstatky vrchnostenského režimu, proběhl velký přesun majetků na novou společenskou vrstvu, rozvíjel se kapitalismus.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 148.

Furet původně marxista a komunista, píše, že jeho zájem o revoluci je prvotně aktuálně politický a že reaguje na myšlení francouzské levice, která příliš dlouho trvala na tom, že bolševická revoluce a sovětský socialismus, který z ní vzešel, je logickým pokračováním a sociálním dovršením jakobínského verze Francouzské revoluce.

jménem se projevila i v textech psaných a v některých případech se vytrácely původní sémantické významy hodnot, pro kult Napoleona v budoucnu velmi důležitých, jako jsou sláva, vlast, rodiny, lid, národ, proletariát, láska, naděje, utrpení a obětování. Ty, které přetrvaly dodnes a souvisí (svoboda, rovnost, solidarita práva lidské bytosti), jsou zlehčovány a upadají.¹¹⁷

Francouzská revoluce byla svými důsledky důležitá. Rok 1789, který přinesl Deklaraci práv člověka a občana a zrušení vrchnostenského režimu, byl dílem bohatých vlastníků, šlechtického i nešlechtického původu. Politický monopol přešel právě do jejich rukou. Tím se zformovala nová společenská elita.¹¹⁸ V té chvíli se však král pokusil o útěk a tím zdiskreditoval královský majestát. Víra v neporazitelnost revoluce narazila na nepřipravenost armády i samotné země oslabené emigrací i hospodářskou krizí a došlo k radikalizaci. Francie po té setrvala 7 let ve válečném stavu a právě potřeby válečného hospodářství a neustálé hrozby vnitřní i vnější si vynucovaly opatření včetně koncentraci moci a diktatury.¹¹⁹

Jedním z mezníků je i 10. srpen 1792, kdy došlo k jakobínské revoluci.¹²⁰ To umožnilo nástup demokratických radikálů. Docházelo k politizaci celé Francie a k narůstání agrese, zejména vůči aristokracii. Gironda byla eliminována, montagnardi nabyli přesvědčení, že republiku může zachránit pouze jejich aliance se Sansculotty, která je posílí proti „boháčům“.¹²¹ Vnutili Konventu některé své postoje i požadavky: referendum, povolení nosit zbraň, kontrolu cen a další. Umírněnost

a shovívavost se staly nebezpečnými pro republiku, synonymem pro toleranci zla.

¹¹⁷ VÁLKA, Josef, Idea revoluce v myšlení dvacátého století, in: *Interpretace francouzské revoluce*, Brno 2004, s. 149 – 154.

¹¹⁸ TINKOVÁ, Daniela, *Francouzská revoluce*, Praha – Kroměříž 2008, s. 261 – 262.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 262 – 263.

¹²⁰ Název klubu jakobínů je odvozen od místa jejich setkání, dominikánského kláštera Saint-Jacques (sv. Jakub) v Paříži.

¹²¹ *Girondisté* (Brisotiens) byla skupina demokratických politiků, která hrála rozhodující úlohu v jejím počátku, ale nakonec byla násilně potlačena svými radikálnějšími konkurenty. Její představitelé byli v červnu 1793 zatčeni a popraveni, čímž začalo období Teroru.

Hora (La Montagne) bylo levicové křídlo revolucionářů v Národním konventu. Jeho členové se nazývali montagnardé. Patřili k nim především jakobini a názorově blízcí *kordeliéři*- Společnost práv člověka a občana.

Sansculotti je souhrnný název pro chudé obyvatele měst. Nazývali se tak proto, že součástí jejich oděvu nebyly typické jezdecké kalhoty po kolena (culotte), jaké společně s punčochami nosili příslušníci vyšších vrstev, ale obyčejné dlouhé kalhoty. Sansculotte tedy v překladu znamená bez kalhot. Sansculotti během Francouzské revoluce tvořili nejradikálnější složku společnosti, nechali se však snadno ovládat demagogy a násilím prosazovali jednoduchá řešení problémů. Většinou se přidávali k jakobínům nebo kordeliérům. Nejradikálnější zástupci sansculotů měli přezdívku zběsilí.

Vynesli na veřejnost xenofobii, militantní antiklerikalismus (dechristianizaci),¹²² ten ovšem znamenal první rozepří mezi politiky a lidovým hnutím.¹²³ Jakobínská diktatura, tzv. Teror, postupně eliminovala nejen veškerý odpor, ale i samotné lidové hnutí. Její pád 9. thermidoru (28. července 1794) byl především dílem členů Výboru veřejného blaha (bezpečnosti), kteří jednali z politických i osobních důvodů.¹²⁴ Byla zde snaha o zavedení ekonomického modelu podle Adama Smithe¹²⁵ a též i o vojenskou a náboženskou pacifikaci.

Roku 1795 bylo velmi tvrdě potlačeno pařížské povstání, z toho vyplývá, že ožívání royalismu znemožňovalo ukončení revolučního režimu a stavu. Obnovení censitního systému mělo napomoci ke stabilizaci, ale znamenalo jen nárůst bídy nejchudších vrstev obyvatelstva. Z toho vyplývá, že se republika zhroutila nejen pro to, že byla slabá, rozštěpená nebo izolovaná. Generál Bonaparte by nikdy nezískal tak snadno moc, kdyby většina poslanců v podstatě nerezignovala na parlamentní vládu. On dal zemi stabilitu, kterou postrádala nejméně od roku 1789. Dokázal vytvořit racionální systém, na němž do značné míry spočívá i Francie současná. Pro mnohé kraje i sociální skupiny znamenala jeho vláda i zmírnění tlaku ze strany vlády.

Revoluce z let 1789 – 1799 poznala několik politických zřízení: absolutní monarchii, monarchii konstituční, republiku a nakonec vojenskou diktaturu. Sevřela sepětí a politizaci všech oblastí života. Co se týče sakralizace, revoluční věci činí revoluci samotným náboženstvím. Heslo: *Rovnost, svoboda, bratrství* a *Marseillaisa* sakralizovaly i další pojmy, pro které mělo smysl žít, bojovat za ně i umírat, např. lidská práva, suverenita lidu, všeobecná vůle, zákon atd. Dalším bodem byl střet mezi revolucí a církví, např. zrušení desátků, zavádění nových kultů, kromě Nevyšší bytosti také například kult Rozumu. Revolucionáři ale podcenili zakořeněnost staré, tradiční katolické víry. V tom se lišila města od venkova. Co na tuto revoluci vrhá stín je stagnace francouzského hospodářství po celou dobu revolučního desetiletí, kromě zámořského obchodu.¹²⁶

¹²² Byl vytvořen kult Nejvyšší bytosti.

¹²³ TINKOVÁ, Daniela, *Francouzská revoluce*, Praha – Kroměříž 2008, s. 264-265.

¹²⁴ Toto datum znamenalo především ukončení teroru a vítězství Konventu nad diktaturou lidových sil. Pro marxistické historiky šlo o epochu, která logicky vedla k Bonapartově diktatuře. „Bývalí“ teroristé a umírnění poslanci (Konvent) usilovali především o to zabránit návratu despotismu.

¹²⁵ Adam Smith (5. června 1723 – 17. července 1790) byl skotský ekonom, filosof, zakladatel moderní ekonomie a představitel skotského osvícenství.

¹²⁶ TINKOVÁ, Daniela, *Francouzská revoluce*, Praha – Kroměříž 2008, s. 266 - 271.

Revolucionáři zároveň věřili ve zdokonalení člověka a v sílu výchovy a vzdělání – v tom byli dědici osvícenství. V prvních letech revoluce byly zrušeny univerzity a nahrazeny tzv. Vysokými školami, kde se kladl důraz na empirii a praktickou výuku. Dále se rušily klasické vzdělávací a kulturní instituce, př. akademie věd i akademie krásných umění. Byly však vytvořeny instituce jiného typu, př. Polytechnika, Exile de Santé, Francouzský institut. V době direktoria byla publikována řada významných objevů, např. Laplaceova teorie vesmíru, systém měr a vah. V souvislosti Napoleonovým tažením do Egypta se zrodila nová věda, egyptologie. Zrušení cenzury vyvolalo publikační explozi. Z literárních žánrů ovlivněných klasicismem a sentimentalismem se kladl důraz na poezii (písň) a divadlo. Totéž platilo i o hudebních žánrech, jež se mísily i s lidovou tvorbou a slavnostními vojenskými pochody. Co se týče sochařství, převládala v něm antická tematika, malířství dominoval Jacques-Louis David. Vyvrcholením bylo zpřístupnění galerie v Louvru veřejnosti.¹²⁷

4. 2 Zrod a prameny Napoleonova kultu

4. 2. 1 Zrození kultu

Cílem celé této kapitoly je představit obraz zrození, proměn a symboliky kultu, se kterým budeme v následujících kapitolách pracovat a dávat do souvislosti s učebnicemi dějepisu psaných v různých dílčích epochách.

V souvislosti s rozvojem ideje národa v 18. století se rozvíjí kult velkého člověka - občana, který sloužil vlasti- národu a případně se pro něj i obětoval. Francouzské revoluce, byla to právě ona, z níž vyšlo mnoho silných a mocných osobností, především vojenského povolání. Vojáci – hrdinové byli (a jsou) „laicky uctívání“ neustále a připomínky jejich hrdinství, potažmo národní ideje, jsou zhmotněny movitými i nemovitými památkami, např. sochami a památníky počínaje a odbornými a beletristickými díly konče. Samotný skutečný život těchto historických postav ale nutně nemusí korespondovat s tím, jaké bychom je chtěli mít, proto se musejí znázornit formou symbolu. Právě osobnost Napoleona I. Bonaparte představuje typický příklad tohoto tvrzení. Z brigádního generála se stal

¹²⁷ TINKOVÁ, Daniela, *Francouzská revoluce*, Praha – Kroměříž 2008, s. 271 – 274.

zejména v období restaurace symbol - liberalismu, demokracie a svobody.¹²⁸ Přispěl ke zrodu nacionalismu, sebeuvědomění národů, formujících své ideje a cíle.

Napoleonská legenda má několik pramenů. Prvním z nich byl samotný Bonaparte, jenž si již ve svých 28 letech byl vědom toho, že je třeba dbát o svou vlastní popularitu a vytvářet si svůj kult. Druhým pramenem byla fantazie lidu, šířená především bývalými císařskými vojáky, dalším oficiální propaganda, zejména po roce 1830 a později ve své druhé vlně po roce 1870.¹²⁹

Čím tedy Napoleon dosáhl svého kultu? Jednak svým příkladem pro vojáky, jednak propagandou. Pro dobrý příklad vojákům šel i v nejhorších podmínkách s nimi, nejen při zahájení útoku. Pokud se v některých místech bitva nevyvíjela ve francouzský prospěch, bojoval s vojáky v přední linii. Právě vojáci začali vytvářet legendu o svém generálovi. Po Vídeňském kongresu a opětovnému nastoupení Bourbonů na francouzský trůn to byli právě oni a prostí Francouzi, kteří rádi vzpomínali na doby, kdy sice mnozí umírali, ale kdy vítězili a jejich země byla na vrcholu moci.¹³⁰ Nakonec samotný osud Napoleona (exil a smrt na Svaté Heleně) byl významným podnětem pro legendu. Roku 1823 vyšly osmivazkové *Paměti* Las Casesa, pojednávající právě o pobytu císaře na Svaté Heleně a současně s nimi i *Paměti* generála Rappa. „(...) *Jen co k němu vojáci přišli na dohled, začali křičet: ‚Vive l'Empereur!‘. Ty výkřiky šly od srdce a vyrážely se s nadšením, jež sahalo až k vytržení. Já křičel tak jako ostatní, díval jsem se s obdivem na toho velkého muže a říkal si: ‚Tak to je ta mocná hlava, první na světě, ze které vzešlo už tolik zázraků.‘*

A znásobil jsem síly a křičel znovu: ‚Vive l'Empereur!‘. Který válečník by nebyl dojatý? Měli jsme před sebou největšího vojevůdce, jakého kdy země nesla.“¹³¹

Gardový kapitán Jean-Roch Coignet¹³² ve svých pamětech popisuje setkání s Prvním konzulem, kterému nezbývalo mnoho do pomazání na císaře. 14. června 1804 se kříž uděloval vojákům z gardy. Tato garda se změnila o měsíc dříve na

¹²⁸ PROKOP, Ivo, Napoleonská legenda a mýtus ve Francii [online], <<http://www.primaplana.cz/news/napoleonska-legenda-a-mytus-ve-francii/>>, [cit. 16. září 2013].

¹²⁹ PROKOP, Ivo, Napoleonská legenda a mýtus ve Francii [online], <<http://www.primaplana.cz/news/napoleonska-legenda-a-mytus-ve-francii/>>, [cit. 16. září 2013].

¹³⁰ VÁGNER, Petr, *Napoleonské slavnosti a napoleonské společnosti na našem území v letech 1815 – 1948. Diplomová práce*. Ústí nad Labem, Fakulta pedagogická, 2000. Vedoucí práce: Mgr. Jaroslav Rokosý, s. 4 – 5. (dále jen VÁGNER, *Napoleonské slavnosti*)

¹³¹ KOVAŘÍK, Jiří, *Paměti podporučíka Desboeufse*, in: *Napoleon na Dunaji*, Praha 2009, s. 47.

¹³² Roku 1804 stal příslušníkem císařské gardy a byl prvním, koho Napoleon I. dekoroval Řádem čestné legie.

císařskou a měla svoje vlastní rozdělení křížů na nádvoří pařížské Invalidovny.¹³³
„Stoupám po stupních k trůnu, hlásím se vypjatý jak struna před konzulem, který mi povídá, že jsem chrabrý obránce vlasti a že jsem to dokázal. „Přijmi od svého konzula kříž.“ A já dal dolů pravou ruku, která předtím vylétla až k medvědici a vzal jsem si svůj kříž za stužku. A nevěda, co s ním, ustupoval jsem dolů po stupních trůnu a lehce jsem se kymácel. A konzul poručil, ať vystoupím až k němu, vzal mi kříž z rukou a provlékl jej knoflíkovou dírkou mého kabátce a vzal si Beauharnaisova¹³⁴ polštáře jehlici a připjal mi jej ke knoflíkové dírce. (...)“¹³⁵ Ve větě „Přijmi od svého konzula kříž.“ lze pozorovat jisté Napoleonovo „zbožštění“. Nejedná se o osobu, která by byla rovná všem ostatním, nýbrž o jakési povýšení a povznesení se nad určitý společenský řád, stejně jako tomu bylo v Římě: Princeps in pares. První mezi rovnými.

Napoleon byl skvělý stratég, za prosazení svých cílů bojoval i takovými zbraněmi, jako umění a věda. Francouzská estetika doby empiru překročila hranice až do domovských sídel svých „nepřátel“. Byla to například znovuobjevená egyptská kultura, která svými prvky značně přispěje do nového imperiálního stylu. Současně věděl, že nejlepším prostředkem k vytvoření kultu je slovo – psané a deklamované. Významné byly jeho proklamace před bitvami či po nich. Důležité bylo vydání „bulletinů Velké armády“, jejichž čtení bylo dokonce povinné při kázáních v kostelích. Císař se zavazoval, že bude dbát o prospěch a slávu svého francouzského národa.¹³⁶ Za své největší dílo považoval „Code civil“ – Napoleonův kodex. Císař si uvědomoval význam tohoto právního dokumentu, jemuž věnoval mnoho času a sil (2281 článků bylo definitivně zredigováno 21. března 1804). Na ostrově Svatá Helena řekl: *„Moje skutečná sláva nespočívá ve čtyřiceti bitvách, jež jsem vyhrál; Waterloo je všechny vymazalo. Nebude však a ani nemůže být zapomenut Občanský zákoník.“*¹³⁷

¹³³ První konzul Bonaparte se stal císařem, Napoleonem I., 18. května 1804 na základě plebiscitu a výnosu senátu.

¹³⁴ Evžen de Beauharnais, (3. září 1781, Paříž - 21. února 1824, Mnichov) byl francouzským princem, italským místokrálem, dědičným frankfurtským velkovévodou, vévodou z Leuchtenberku a knížetem z Eichstättu. Napoleon I. Bonaparte si ho adoptoval.

¹³⁵ COIGNET, Jean – Roch, Přijetí do gardy a můj kříž Čestné legie, in: KOVAŘÍK, Jiří, *Napoleonova tažení V*, Třebíč 2005, s. 36.

¹³⁶ MANFRED, Albert Zacharovič, *Napoleon Bonaparte*, Praha 1983, s. 25.

¹³⁷ Tamtéž, s. 339.

S fantazií lidu také souvisí vnímání okolnosti Napoleonovi smrti a převezení jeho ostatků do Francie. Okolnosti jeho úmrtí dodnes nejsou zcela jednoznačně vysvětleny. Někteří se přiklánějí k názoru, že byl zavražděn, jiní, že byl otráven. U generála Bonaparta, jak se oficiálně měl exulant oslovovat, se po roce 1818 dostavily jaterní a žaludeční potíže. On sám byl přesvědčen, že má rakovinu žaludku, na kterou zemřel jeho otec roku 1786. Arsen byl v té době velice používán a nevědělo se, že by mohl mít takové vedlejší účinky. Proto nelze z rozboru Napoleonových vlasů jednoznačně určit otravu touto látkou. Všechny tyto spekulace velmi posílili kult samotný a francouzský císař se tím stal téměř „svatým“.

4. 2. 2 Napoleonova smrt a pohřeb jeho ostatků

Druhou rovinu tvoří příčiny, průběh a důsledky převozu Bonapartových ostatků do Paříže roku 1840. Francouzská revoluce totiž požadovala svobodu, rovnost a bratrství, ale za těmito požadavky se skrývaly jiné: pořádek, ochrana vlastnictví a zrušení šlechtických privilegií, pokud Napoleon vládl, byly tyto požadavky respektovány. Jakmile padl, hrozilo, že se zhroutí nově vytvořený systém, bohaté (obchodně založené) měšťanstvo ztratí výhodné postavené znovu ve prospěch šlechty. Nespokojenost liberálů, bonapartistů a dalších skupin vyvrcholila v roce 1830, kdy všichni zmiňovaní stavěli barikády. Výsledkem jejich společného boje byla volba Ludvíka Filipa Orleánského za krále. Jakkoliv mohli být bonapartisté nespokojeni s vládou krále Ludvíka Filipa, nelze mu upřít podíl na vzestupu glorifikace Napoleona, i když hlavním iniciátorem převozu ostatků byl Ludvík Napoleon Bonaparte, Napoleonův synovec a pozdější císař Napoleon III.

Dvě fregaty opustily 7. července roku 1840 Toulon.¹³⁸ Jejich cílem byl ostrov Svatá Helena. Pod vedením knížete z Joinville byli na palubě komorník Marchand, generálové Bertrand a Gourgaud, Las Cases mladší a čtyři bývalí sluhové Napoleona: Saint – Denis, Pierron, Archambaud a Noverraz, všichni přeživší z exilu. Abbé Coquereau zajišťoval duchovní správu celé výpravy. Cesta trvala tři měsíce. Bylo to 8. října 1840, kdy Krásná slepička doplula do Jamestownu. Exhumace Napoleonových ostatků byla provedena 15. října.¹³⁹ Doktor Guillard, hlavní chirurg výpravy, zanechal záznam z otevření rakve: „*Potom, co byl*

¹³⁸ Krásná slepička (*La Belle Poule*) a Favoritka.

¹³⁹ Toto datum je sporné, uvádí se i 10. říjen 1840.

rozříznut svár poslední rakve, poklop byl opatrně odstraněn. Viděl jsem bělavou tkaninu, která skrývala vnitřek rakve, takže jsme neviděli tělo; byl to prošíváný satén, který vyplňoval rakev. Začal jsem ho zvedat a smotávat od nohou k hlavě a tak jsem odhalil tělo Napoleona, které jsem okamžitě poznal, protože bylo v dobrém stavu a jeho obličej si zachoval svůj výraz. (...) Co se týče oblečení, mělo ještě své původní barvy. Rozoznali jsme uniformu lovců na koních staré gardy, která měla tmavě zelený kabát a zářivě červené ozdoby, velký provaz Čestné legie spočíval na vestě a na bílých kalhotách a byl částečně zakryt kloboukem položeným na stehnech.¹⁴⁰

18. října fregaty opustily Svatou Helenu. Návrat proběhl bez nehod a 30. listopadu v pět hodin ráno flotila dorazila do cherbourgského přístavu. O osm dní později bylo tělo přeneseno na loď Normandie, která, doprovázená loděmi Courier a Véloce, doplula do Le Havru, odtud plula po Seině až do Rouenu, kde byl císař pompézně přijat. Podle abbého Coquereau „se flotila zastavila mezi dvěma mosty. Nikdy jsem ještě neviděl tak impozantní scénérii. Nábřeží, zaplněná vojáky, (...) ty tribuny naplněné ženami zářícího zjevu, ten most pokrytý vojáky v uniformách císařské armády, zlomek těch zástupů, jež celá Evropa nazývala Velkou armádou, (...) a sám kardinál přišel na břeh řeky, aby se pomodlil a požehnal jim, zatímco sto hlasů zpívalo pohřební píseň *De profundis* (Z hlubin), to vše v duši probouzelo pocit, který si pamatuji dodnes.“ Z Rouenu do Paříže plula loď po Seině vždy obklopená soustředěným davem. Mrazivého rána 15. prosince, když se město pokrylo sněhem, námořníci Krásné slepičky vyložili tělo v Courbevoie před chrámem vztyčeným k této příležitosti. Kněz udělil pokropení svícenou vodou. Veteráni Velké armády přišli, i přes velkou zimu, čekat do blízkosti chrámu. Z přístavu Courbevoie šel průvod k Vítěznému oblouku ulicí de Neuilly, pak dolů po Champs - Elysées až na náměstí Svornosti a odtamtud už přímo k Invalidovně.¹⁴¹ Za místo posledního odpočinku byla vybrána pařížská Invalidovna, kde došlo 12. prosince téhož roku k slavnostnímu uložení.¹⁴² Napoleonovi se tak splnilo jeho poslední přání: „Přeji si, aby můj popel spočinul na březích Seiny uprostřed francouzského národa, jež jsem

¹⁴⁰ TULARD, Jean, Le retour des cendres, in: *Les Lieux de mémoires*, Paris 1984, s. 81 – 110.

¹⁴¹ TULARD, Jean, Le retour des cendres, in: *Les Lieux de mémoires*, Paris 1984.

¹⁴² VÁGNER, Napoleonské slavnosti, s. 7.

tak miloval.“ (závět' z 15. dubna 1821).¹⁴³ Někteří tvrdí, že jeho ostatky jsou stále na ostrově Svaté Heleny a že pařížský sarkofág je prázdný. V té době se ale Invalidovna rekonstruovala, a tak byly ostatky uloženy v kapli sv. Jeronýma a pod kupolí na honosnější místo přesunuty roku 1861. Toto místo se postupně stalo pohřebištěm některých členů rodiny Bonapartů, jsou zde pohřbeni někteří Napoleonovi bratři. Napoleon III. usiloval i o převezení ostatků Napoleonova syna, Napoleona II. – vévody Zákupského, z Vídně, tento převoz nakonec provedl až Hitler za okupace Rakouska, aby demonstroval spolupráci Německa a Francie (respektive ponížení Francie Německem).

4. 3 Proměny kultu

Výše uvedené skutečnosti nejsou zastoupeny v učebnicích dějepisu, i když jsou pro vnímání a pochopení osobnosti Napoleona I. Bonaparta klíčové do současnosti. V učebnicích samotných je v lepším případě alespoň konstatování, kde a kdy francouzský císař zemřel.

Napoleonská legenda také našla své evangelium v Pamětech. Velký podíl na ní mají lidé, kteří s ním žili na Svaté Heleně: Las Cases, Gourgaud, O'Meara, Montholon, Antommarchi. Informace o generálu Bonapartovi mezi léty 1815 až 1821 byly vzácné a o podmínkách jeho věznění se nevědělo téměř nic. U Las Case více než u O'Meara se setkáváme s tím, jak tvrdé byly podmínky jeho věznění, s ubohostí Hudsona Lova, s tím, že byl šikanován a ponižován. Obraz tyrana se tedy postupně proměňoval. Mučednictví jej očistilo. Lidé jej litovali, dojímalí se, plakali. V Pamětech není Napoleon voják zajatý na bitevním poli, ale člověkem vězněným bez soudu. Las Cases se tím dotýkal pocitu nespravedlnosti. V jeho vyprávění vidíme anglickou vládu, jak odmítá přiznat Napoleonovi titul císaře. Napoleon skutečně byl na Svaté Heleně pouze brigádním generálem Bonapartem a ne císařem Napoleonem.¹⁴⁴ Jak mohl francouzský národ, který mu tento titul přisoudil zákonným hlasováním, nechápat toto odmítnutí jako urážku? Z pláče se přešlo k rozhořčení. Věznění na Svaté Heleně dalo Napoleonovi náklonnost a obdiv lidu, jemuž se vzdálil nestřídmostí ve verbování vojáků.¹⁴⁵

Politické a ekonomické podmínky doby okolo roku 1830, kdy byly vydány výše uvedené paměti, byly neobyčejně vhodné pro vznik a růst napoleonského

¹⁴³ BLATNÝ, Richard, *Napoleonská encyklopedie*, Praha 1995, s. 231.

¹⁴⁴ On sám však četl pouze dopisy adresované Jeho Veličenstvu.

¹⁴⁵ TULARD, Jean, *Le retour des cendres*, in: *Les Lieux de mémoires*, Paris 1984, s. 81 – 110.

mýtu. Tisíce vojáků a úředníků císařství byly zbaveny svých míst a hodností, dělníci z měst i venkova vydělávali stále méně v důsledku ekonomického poklesu a dravého nástupu anglických výrobků. Protestanti, Židé, svobodní zednáři a volnomyšlenkáři byli pronásledováni klerikálním a ultrareakčním režimem. Výsledkem toho bylo, že národ zapomínal na stinné stránky života v době Napoleonovy vlády a vzpomínal na klady císařství. Z počátku bylo této nostalgii využíváno bonapartisty sdruženými kolem *Historické knihovny (Bibliothèque historique)*, která vydávala svatohelenské texty. Již před rokem 1830 se zjistilo, že bonapartismus může být vynikajícím prostředkem proti kterékoliv vládě. Rok 1830 znamená nástup liberalismu a s ním i spojený rozmach napoleonské literatury. Zároveň byla doba příznačná pro vznik legend obecně, k tomu posloužil nový umělecký směr – romantismus. Na každém pařížském jevišti se hrála nějaká hra s napoleonskou tematikou, například populární byla hra Alexandra Dumase „*Napoleon Bonaparte*“.¹⁴⁶

V období Třetí republiky se z Invalidovny stává „chrám vojenské slávy“.¹⁴⁷ Osobou, která se veřejně stavěla za věc Bonapartů, byl i Victor Hugo, syn francouzského generála Huga bojujícího řadu let ve Španělsku. Sice podpořil Bonapartovu kandidaturu na prezidenta, ale záhy se jeho politikou zklamal a přešel do opozice. Ludvík Napoleon Bonaparte byl 2. prosince 1852 korunován na francouzského císaře Napoleona III.¹⁴⁸ Další vlna napoleonismu se opět vzedne po válce prusko-francouzské, po tragédii u Sedanu a ztrátě Alsaska – Lotrinska, kdy Francie ztratila důvěru v sebe sama a nacházela útěchu ve vzpomínkách na zašlou slávu. Za Komuny se vrací Napoleonův negativní obraz. Konec 19. století ve Francii je charakterizován růstem nacionalismu, upevňováním francouzské moci v koloniích a oslavou stoletého výročí Velké francouzské revoluce v r. 1889. Napoleonská tematika se opět objevovala na scénách pařížských divadel – Sardoti a Moreau uvedli hru „*Madame Sans – Gène*“, Rostand „*Aiglonei*“.

V prvním letech 20. století se legenda částečně překrývá s udržení místní paměti. Je to spíše doba připomínání si válečných událostí a stavění pomníků

¹⁴⁶ PROKOP, Ivo, Napoleonská legenda a mýtus ve Francii [online], <<http://www.primaplana.cz/news/napoleonska-legenda-a-mytus-ve-francii/>>, [cit. 16. září 2013].

¹⁴⁷ TULARD, Jean, Le retour des cendres, in: *Les Lieux de mémoires*, Paris 1984, s. 81 – 110.

¹⁴⁸ K úctě svého bratrance Napoleona II.

Toto datum nebylo vybráno náhodně, neboť se tím uctila památka korunovace Napoleona I. (2. prosince 1804) a zároveň bitvy u Slavkova (2. prosince 1805).

padlým vojákům. V meziválečném období se paměť rozšiřuje v rámci československo – francouzského přátelství při konání konferencí k těmto příležitostem skládaným divadelním hrám. Francie v letech 1938 – 1939 zdaleka není tou napoleonskou silnou velmocí. Ale i v této době se našel následovník napoleonských generálů, ctitel císařův, francouzský vlastenec, který se postaral o to, aby se s Francií r. 1945 jednalo jako s vítězem. Tím mužem byl generál Charles de Gaulle.¹⁴⁹

Po nacistickém převratu (1933) a během 2. světové války se začal Hitler srovnávat s Napoleonem I. „*Všechny velké činy jsou dílo jednotlivců. Byla to vždy jen tvůrčí osobnost, a nikoliv dav, která vytvořila něco mimořádného nebo způsobila převraty na kterémkoliv poli lidských dějin.*“¹⁵⁰

Však již roku 1937 vyšel v Paříži populárně-vědecký *Napoleonův životopis* Tarla (1875 – 1955). Tarle se snaží o objektivitu svých soudů a nebojí se Napoleona na četných místech i kritizovat. V knihách Banvillových byl poprvé Napoleon srovnáván s Hitlerem. Přes značnou neadekvátnost a nekorektnost tohoto přirovnání dostal duch Napoleonovy doby, i Napoleon sám, vážné pohany.¹⁵¹

Bouhler¹⁵² přirovnával Hitlera k Napoleonovu vojevůdcovskému a státnickému talentu. Podle něho měl „vůdce“ dobré řečnické schopnosti, proto mohl vést lid a stát se státníkem a posléze vojevůdcem Napoleon byl v první řadě voják, za nímž stála především věrná Velká armáda, jeho vojenské úspěchy ho následně vynesly k politické moci. Autor dezinterpretoval císařovu touhu po dobrodružství v Orientě. Francouzský císař miloval svůj národ a snažil se symbolizovat Francii. Nebyl korsickým fanatikem a neměl germánské, nýbrž italské předky. Považoval se za Korsičana, ale jeho rodina byla z francouzského ostrova vyhnána.¹⁵³ To značí skutečnost, že Napoleon byl Francouz od svého narození. Autor připomíná i bezejmenné počátky kariér obou státníků. Obdivuje velkého Korsičana a jeho osud

¹⁴⁹ PROKOP, Ivo, *Napoleonská legenda a mýtus ve Francii* [online], <<http://www.primaplana.cz/news/napoleonska-legenda-a-mytus-ve-francii/>>, [cit. 16. září 2013].

¹⁵⁰ BOUHLER, Philipp, *Napoleon*, Praha 1944, s. 265.

¹⁵¹ BLATNÝ, Richard, *Napoleonská encyklopedie*, Praha 1995, s. 304.

¹⁵² Philipp Bouhler (11. září 1899 - 18-19 května 1945) byl vedoucím úředníkem nacistické strany. Byl jednak Reichsleiter, jednak vedoucí Kanceláře Führer NSDAP. Mezi jeho funkce se řadil SS-Obergruppenführer v Allgemeine SS, který byl zodpovědný za nacistické Aktion T4 programu eutanazie, který zabil více než 70.000 postižených dospělých a dětí v nacistickém Německu. Bouhler byl zajat v květnu 1945 americkým vojskem, ale spáchal sebevraždu krátce po jeho zatčení v Rakousku.

¹⁵³ Janovský stát prodal Korsiku Francii v roce 1768.

a vlastnosti aplikuje na Hitlera. Napoleonovi osud určil překonat Francouzskou revoluci, ale úkolem „vůdce“ bylo „znovuzřídit velkou germánskou říši“. Hitlerova Panevropa by byla vedena Třetí říší, zatímco Napoleonova nadnárodní říše pod vládou dynastie Bonapartů. (Tato politika selhala, neboť příbuzní v mocenských pozicích chybovali nebo neměli státnický talent). Třetí říše Hitlera považovala za velkého génia, který překonal i takové osobnosti nadané géniem, jakým byl Napoleon I.¹⁵⁴

O svých bitvách sám Bonaparte řekl, že nemohou být posuzovány jednotlivě, protože byly částí rozsáhlých kombinací. Proto musely být posuzovány podle výsledku.¹⁵⁵ Po roce 1812 přeceňoval své vlastní síly a podceňoval síly protivníka. V té době spojenci začali používat jinou taktiku a byli schopni se mu rovnocenně postavit. K neúspěchu přispěl i úbytek velitelské vrstvy a nezkušenost nových rekrutů. V neposlední řadě to bylo různé podnebí, přírodní živly a jeho nemoc. Ve svém zajetí prohlásil: „*Mohu říci, že jsem byl největším nepřítelem sebe sama; moje vlastní plány, ta výprava do Moskvy a nehody, které se tam udály, byly příčinou mého pádu.*“¹⁵⁶ Hitler také přecenil síly, když intervenoval do Sovětského svazu. Jeho velitelé jej buď začali „neoficiálně“ opouštět, nebo se na něj například pokusili spáchat několik atentátů.

Druhou světovou válku a následnou bipolárnost světa napoleonská legenda přežila. Od 70. let minulého století ale nabyla jiného rozměru v podobě turistického artiklu. Dodnes se vydávají knihy, publikace, časopisy, bulletiny věnované jednotlivým otázkám napoleonského období, popisující generála, prvního konzula Bonaparta, císaře a mučedníka Napoleona, vydávají se napoleonské medaile, kopie rytin, porcelán a keramika s obrazem Napoleona či jeho rodiny, poštovní známky, pohledy, stále desetitisíce návštěvníků přicházejí do Invalidovny a kupují si cínové vojáčky napoleonské armády.¹⁵⁷ Příkladem za všechny je náramek, na němž místo ikon jsou zobrazeni členové Napoleonovy rodiny, včele se samotným císařem. Paměť je těmito činy sice uchována, ale podstata kultu je tím silně poznamenána. V současnosti nemáme na nad sebou žádné zábrany a ideály, které souvisí s nahlížením do minulosti a odvoláváním se na tehdejší hrdiny. Napoleonův „vážný“ kult se tedy dostal spíše do úzkého kruhu lidí, na jedné straně

¹⁵⁴ BOUHLER, Philipp, *Napoleon*, Praha 1944, s. 266 – 276.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 331.

¹⁵⁶ BOUHLER, Philipp, *Napoleon*, Praha 1944, s. 355 – 359.

¹⁵⁷ Ibidem.

k odborníkům, na druhé k bonapartistům, kteří téměř uctívají prvního francouzského císaře a snaží se prosadit i na politické scéně. V současné době také různé napoleonské organizace rozvíjí nová témata diskuze, například přijetí a nepřijetí kultu Napoleona v jednotlivých evropských státech (nejen ve Francii a v dnešním Rakousku).

4. 4 Symbolika

Dalším důležitým aspektem pro zkoumání kultu francouzského císaře je jeho symbolika. Považuji za nutné se s ní podrobněji seznámit, neboť je součástí Napoleonova glorifikujícího obrazu a rovněž přispěla k jeho vlastní propagandě. Tato symbolika má několik rovin -uměleckou, estetickou, psychologickou, filozofickou, historickou i politickou. Každý symbol, „*nezávisle na tradici, které přináležejí, prezentuje svůj univerzální charakter. Je však osobitý, protože se přizpůsobuje konkrétní době.*“¹⁵⁸ U Napoleona je toto tvrzení je toto tvrzení nanejvýš platné, neboť on si vytvořil vlastní symboly svého kultu, jimiž se prezentoval. Jejich výběr nebyl jednoduchý.¹⁵⁹ Nejenže bylo potřeba se vyhnout problémům vyplývajících s možnou podobností se symbolikou jiných evropských panovnických dynastií, ale v císařově nejbližším okolí se vyskytovalo i množství protichůdných názorů, která Napoleonova nerozhodnost v této otázce umocňovala.¹⁶⁰

Po své korunovaci na francouzského císaře v prosinci roku 1804, začal používat symbol císařské koruny. Ta v jeho podání představovala sílu zbraní Velké armády, dodávala mu pocit nadřazenosti, který chtěl podepřít principem legitimacy své vlády. Císařská koruna měla tudíž také symbolizovat Napoleonův majestát.

Ovšem Napoleonovým primárním symbolem byl orel. Francouzskému císaři imponovala jeho moc, síla, odvaha statečnost a bojovnost, tyto ctnosti on sám po celý život vyznával. Jeho vzory (Alexander Veliký a Gaius Iulius Caesar) jej hojně využívaly nejen ve svém vojsku, ale také na mincích. Napoleon převzal symbol orla do svého císařského erbu v červenci roku 1804 a následně zavedl jeho užívání ve

¹⁵⁸ HOCHTEL, Marian, Napoleonská symbolika a význam její integrace do dekoračního slovníku empirického stylu, in: *Evropa 1805*, Brno 2006, s. 351.

¹⁵⁹ Symbolika, kterou Napoleon přijal na svou reprezentaci a kterou též povýšil na státní symboliku, se totiž etablovala nejen v oblasti heraldiky, ale i ve výtvarném umění, sochařství, architektuře, užitém umění, módě, mincovnictví, medailérství, ve výzdobě řádu a dekorací. Symbolická zobrazení měla nejen reprezentovat Napoleonův císařský majestát, navenek zachovávat kontinuitu francouzských panovnických dynastií, odvolávat se na tradici římských císařů a říše Karla Velikého (768/771 – 814), ale též odůvodňovat legitimitu vlády bonapartovského rodu.

¹⁶⁰Tamtéž, s. 352.

francouzské armádě (podle starořímského vzoru).¹⁶¹ Symbol orla, odkazující na kontinuitu římského císařství a říše Karla Velikého s Napoleonovou dobovačnou politikou, měl v době bonapartské vlády hrát roli ztělesnění vojenské síly Prvního císařství. Tato síla však měla mít i své odůvodnění. K tomu sloužily ony napoleonské včely, dodávající celému projektu záři morální síly.¹⁶²

Včela se považovala za symbol uspořádaného společenství a úsilí jedince. Pro své žihadlo sloužila také jako symbol pronásledování nepřátel. Obrys francouzské erbovní lilie královského bourbonského rodu se původně hypoteticky odvozoval z obráceného stylizovaného zobrazení včely. Právě to Napoleonovi posloužilo jako symbol pořádkumilovnosti, pracovitosti a píce, v důsledku toho byla včela povýšena koncem roku 1804 na civilní symbol Prvního císařství, symbol císaře
Napoleona I.
a Bonapartů vůbec. Ti pocházeli totiž z Korsiky, která se proslavila pěstováním včelařství již ve starověku.¹⁶³

Dalšími symboly byly ty, jež evokovaly nebo oslavovaly Napoleonovu osobnost, jeho vítězství, činy a úspěchy, které propůjčovaly empirovému stylu charakter hraničící až s kultem Napoleonovy osobnosti. Mezi tuto kategorii symbolů se řadí i (Napoleonův) monogram: „N“. Napoleon jako pokračovatel tradice římských císařů ho využíval při prezentaci své osoby.¹⁶⁴ Byl přesvědčen, že Francouze je třeba okouzlovat leskem vnější nádhery a že sama osoba hlavy státu musí být nejdůležitějším předmětem těchto projevů.¹⁶⁵

Symbolem, který sehrál v napoleonské symbolice nejpozoruhodnější roli, byla hvězda (často doprovázena dekorací půlměsíce). Přijal totiž tento symbol Orientu jako památku své egyptské výpravy (1798 – 1799) v době, kdy jeho hvězda vycházela. Věřil ve svou hvězdu – svůj osud a v její ochranu jeho osoby.¹⁶⁶ V tomto

¹⁶¹ Stalo se tak těsně po jeho císařské korunovaci (2. prosince 1804) symbolickým aktem rozdělení orlů.

¹⁶² Tamtéž, s. 354 – 356.

¹⁶³ HOCHÉL, Marian, Napoleonská symbolika a význam její integrace do dekoračního slovníku empirového stylu, in: *Evropa 1805*, Brno 2006, s. 353 – 354.

¹⁶⁴ Kromě Napoleonova monogramu se ve výzdobě často používalo i písmeno „J“, monogram císařovny Josefíny. Jeho funkce byla ryze reprezentativní a symbolizovala pozici Napoleonovy první manželky jako první dámy impéria.

¹⁶⁵ HOCHÉL, Marian, Napoleonská symbolika a význam její integrace do dekoračního slovníku empirového stylu, in: *Evropa 1805*, Brno 2006, s. 356 – 357.

¹⁶⁶ Je pravdou, když říkal, že kulka, která ho zabije, ještě nebyla ulita.

přesvědčení se svérázně spojovala jeho upřímná korsická pověřivost s vypočítavou mystifikací.¹⁶⁷

Další symbol, vavřínový věnec, v napoleonské heraldice sloužil jako symbol znamenitosti, obtáčel štíty některých francouzských měst, měl sloužit jako vyznamenání a projev cti za jeho zásluhy vůči Francouzské republice.

Poslední Napoleonův symbol je ten nejvlastnější – portrét. Dotýká se nejosobnějších existenciálních otázek lidského jedince, který se pomocí vlastní snahy překonat dočasnost svého pozemského bytí.¹⁶⁸ Společenská funkce portrétu splývá s kultovním a náboženským obrazem. U Napoleona se můžeme setkat s různými alegoriemi, jednak s postavami vojáků Velké armády, jednak s ctnostmi, např. s postavami Míru, Vítězství a Spravedlnosti. Jeho vlastní rodinná symbolika ve formě portrétu je též bohatě zastoupena v oblasti numismatiky.

Sloučení císařské, vojenské a oficiální symboliky bylo jednou z forem Napoleonovy reprezentace na domácí půdě i za hranicemi císařství. Jejich dominantní estetická funkce získávala současně civilní, vojenský a zároveň oficiální státní ráz. Docházelo tak k vzájemnému sdružování symbolů, tím se umocňoval estetický a psychologický účinek na vnímatele.¹⁶⁹

Jak se ve Francii zhroutily symboly royalismu, stejně tak dopadly i symboly bonapartismu. Odkaz napoleonské symboliky však nikdy neztratil svůj specifický výpovědní charakter. Symbolika reprezentující Napoleonovu osobnost a vládu ožila ve Francii na oficiální státní úrovni za druhého císařství – za vlády Napoleona III. (1852 – 1870). Napoleonská symbolika, která dodává empírovému stylu specifický francouzský ráz a kterou umělci ve službách Bonapartů a jejich dvorů aplikovali ve svém dekoračním slovníku v rozhodujícím měřítku, přežívá se svým nezapomenutelným odkazem i v uměleckých dílech a produktech uměleckého řemesla i nadále v muzeích a galeriích jako plodná umělecká inspirace, poselství doby či varování dnešnímu světu.¹⁷⁰

Ve škole a v učebnicích dějepisu se pracuje především se symbolikou vládnoucí dynastie, protektorátu a Třetí říše, Sovětského svazu a v současné době se

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 358 – 359.

¹⁶⁸ V těchto psychologických a filozofických aspektech má portrét kořeny v kultu mrtvých.

¹⁶⁹ HOCHÉL, Marian, Napoleonská symbolika a význam její integrace do dekoračního slovníku empírového stylu, in: *Evropa 1805*, Brno 2006, s. 360 – 361.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 361 – 362.

symbolikou České republiky. Ostatní symbolika se učí minimálně, to platí nejen pro tu náboženskou, ale například i pro napoleonskou. I kvůli tomu mají žáci a studenti pouze jednostranné pohledy na osobnost Napoleona I. Bonaparta a pouze přemýšlí o jeho srovnání s Adolfem Hitlerem bez jakéhokoliv kontextu. Ani se nenamáhají vzpomenout si, že například při návštěvě Paříže, nebo při jiných příležitostech viděli některý z uvedených symbolů.

5. Mládí

Již jsme si představili pojem paměti, školství a kult Napoleona I. V tuto chvíli se dostáváme do počáteční částí vlastního bádání. Začínáme první životní etapou budoucího francouzského císaře. Problematice nejen mládí, ale celého života Napoleona Bonaparta bylo věnováno mnoho místa v literatuře. S různou mírou kvality a kvantity se tímto tématem zabývali autoři učebnic. Rozdíl se pokusíme doložit na některých (dostupných) učebnicích z různých období.

V 19. století se ve většině učebnicích používaných v zemích českých kladl důraz na dějiny Habsburků, jednotlivé kapitoly jsou řazeny podle panovníků habsburského rodu, nikoliv podle standardního moderního dělení. Příkladem těchto učebnic jsou učebnice Tomkovy¹⁷¹ a učebnice Františka Antonína Zemana.¹⁷² S Napoleonem Bonapartem se tedy setkáváme pouze v kapitolách „Císař František II. (I)“. Tomkův *Wšeobecný dějepis*¹⁷³ a Smetanova učebnice *Wšeobecný dějepis občanský*, mají členění kapitol dle událostí. Více prostoru věnovanému mládí budoucího francouzského císaře se nalézá ve Smetanově¹⁷⁴ učebnici. Na několika desítkách stránek autor zachytil místo a dobu jeho narození. Dále původ jeho rodičů, vzdělání, počátky kariéry – zejména jeho věznění po pádu jakobínů, sňatek s Josefínou (posléze i rozvod).¹⁷⁵

U Smetany jsme se setkali s pouhým popisem faktů. Tomkova učebnice z roku 1881 představuje nazírání na mládí Napoleona jako na budoucího významného vojenského velitele.¹⁷⁶ O tom svědčí četné pasáže o bitvách a válkách umístěné v malém prostoru. Ve *Wšeobecném dějepisu* (1842) se autor kromě Napoleona – vojáka více zabývá Bonapartovou rodinou, dokonce vyjmenovává jeho sourozence. Dále se zde setkáváme s italskou podobou jeho jména – Buonaparte,

¹⁷¹ TOMEK, Wácslaw, Wladiwoj, *Děje mocnářství Rakauského*, Praha, Nákladem F. Tempského, 1881, 3. vydání, (dále jen TOMEK 1881).

TOMEK, Wácslaw, Wladiwoj, *Děje Království českého*. Praha, Nákladem Františka Řivnáče, 1876, 4. vydání, (dále jen TOMEK 1876).

¹⁷² ZEMAN, František Antonín, *Nikolauovy Obrázky z dějin vlasti pro mládež českoslovanskou*, Praha, Nakladatel Fr. A. Urbánek, 1874.

¹⁷³ TOMEK, Wácslaw, Wladiwoj, *Wšeobecný dějepis. Díl I.* Praha, W Komissí u Kronbergra a Řivnáče, 1842, (dále jen TOMEK 1842).

¹⁷⁴ Jan František Smetana byl kněz řádu premostrátů v Teplé a profesor na filozofickém ústavu v Plzni.

¹⁷⁵ SMETANA, Josef František, *Wšeobecný dějepis občanský. Díl třetí*. Praha 1846, (dále jen SMETANA 1846).

¹⁷⁶ TOMEK 1881, s. 134 – 135.

která se v učebnicích příliš nevyskytuje. Tomek opět připomíná bitevní události, například rok 1795 a potlačení povstání v Paříži (Thermidor).¹⁷⁷

Výše uvedené učebnice byly určeny především pro víceletá gymnázia. V období první republiky se školství již diferenciovalo. Proto jejich kvalita a kvantita látky často kolísá podle toho, pro kterou školu je tento učební materiál určen. V těch určených pro jednoroční kurzy jde především o to seznámit studenta s osobností Napoleona a s dobou, v níž žil, tudíž je zde uvedeno datum a místo jeho narození, původ a jsou zde zmíněny i jeho dva sňatky. Generál Bonaparte je charakterizován jako ctižádostivý mladík s hlubokým vzděláním.¹⁷⁸

S popisem a s důsledkem logického pokračování vývoje Velké francouzské revoluce se zabývá Peškova učebnice z roku 1933. Autor zmiňuje jeho původ a průběh jeho vojenské kariéry, tu zakončuje „Thermidorem“. *„Bouře, již vzápětí proti násilníkům propukly, byly s neslýchanou krutostí potlačeny. Tenkrát se po prve vyznamenal muž (...) mladý dělostřelecký důstojník Napoleon Bonaparte, jenž se v roce 1769 narodil na Korsice.“*¹⁷⁹

V Bidlově učebnici se již klade větší důraz na to, ze které společenské vrstvy Napoleon pocházel, než na jeho vojenské vzdělání. Jeho kariéra je charakterizována jako jasný cíl ctižádostivého mladíka. Jediným bodem „odchýlení“ od vojenství jsou jeho 2 manželství, ale i ono s Marií – Louisou se interpretuje jako jeho touha se oženit s někým z rodu Habsburků, kde spojení s význačným panovnickým rodem zvýší jeho prestiž.¹⁸⁰

V pounorových učebnicích se setkáváme především s důrazem na vojenskou a následně i s „dobyvačnou“ stránkou Napoleonovy kariéry. Nejprve on ve službách direktoria a posléze on sám potlačuje vzpoury nespokojených občanů. I když podle autora se Bonaparte stal vrchním velitelem armády při tažení do Itálie náhodou, než díky jeho schopnostem.¹⁸¹

V učebnicích vydaných v 50. letech se opět přihlíží k Bonapartově individualismu a znovu se zde objevilo to, že jeho pozdější vláda byla logickým

¹⁷⁷ TOMEK 1842, s. 204, 210 – 211.

¹⁷⁸ JIRÁK, Antonín – REITLER, Antonín, *Dějepis pro jednoroční učební kursy (IV. třídy) při měšťanských školách*, Praha 1922, s. 149 – 150, (dále jen JIRÁK – REITLER 1922).

¹⁷⁹ PEŠEK, Josef, *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol*, Praha 1933, s. 12 – 13, (dále jen PEŠEK 1933).

¹⁸⁰ BIDLO, Jaroslav – DOBIÁŠ – ŠUSTA, Josef, *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních*, Praha 1947, s. 36 – 45, (dále jen BIDLO – DOBIÁŠ – ŠUSTA 1947).

¹⁸¹ FIDRMUC, Oldřich – FILIP, J. – LOMSKÝ, Josef, *Učební texty pro všeobecný dějepis*, Praha, 1948, s. 60, (dále jen FIDRMUC – FILIP – LOMSKÝ 1948).

vyústěním vývoje. Poprvé se též setkáváme s tím, že byl u svých vojáků velmi oblíben a jeho velký význam v bitvě u Toulonu. „*Revoluční války daly ctižádostivému důstojníkovi měšťáckého původu (...), aby uplatnil své vojenské nadání.*“¹⁸² „*Při těchto dobovačných válkách získal u vojska velkou oblibu ctižádostivý generál Napoleon Bonaparte. S pomocí (...) se stal statným vládcem Francie.*“¹⁸³

Je zajímavé, že v učebnici od sovětského autora je mnoho prostoru věnováno detailnímu popisu Napoleonova mládí, ať už se jedná o jeho původ, nebo vzdělání.¹⁸⁴

V učebnicích z období socialismu vydaných v 60. a 70. letech 20. století jsou nahrazovány pojmy částečnými nebo úplnými synonymy a jejich výsledná podoba mění význam, adresát vnímá slova jako více pejorativní, př. měšťanstvo – buržoazie. Důraz se klade na to, že se z uvědomělého vojáka stal např. „korsický dobyvatel, který opovrhoval lidem“. V některých případech se setkáme s příznivějším hodnocením, že Bonaparte byl na straně jednak buržoazie, jednak lidových hnutí.¹⁸⁵ Nebo naopak je v učebnicích uváděno, že zcela ztratil důvěru prostých lidí a že se proti nim spojil s buržoazií.¹⁸⁶ Chybně je zde uvedeno, že byl jakobín. Napoleon se pouze přátelil s mladším bratrem Maxmiliána de Robespierre, Augustinem de Robespierre. Kladně je hodnoceno, že Napoleon si dovedl jako velitel získat své vojsko, které stálo vždy při něm. „*Napoleon byl vynikajícím vojevůdcem. Převzal lidové vojsko vytvořené v době revoluce a učinil z něj obrovskou výborně vyzbrojenou armádu, jejíž důvěru a oblibu si dokázal získat a udržet.*“¹⁸⁷ Do popředí zájmu se postupně dostává i jeho vojenský talent

¹⁸² BAUMANN, Bedřich – ŠEDA, Václav – VÁVRA, Jaroslav, *Dějiny novověku*, Praha 1953, s. 16, (dále jen BAUMANN – ŠEDA – VÁVRA 1953).

¹⁸³ JOZA, Jaroslav – ORT, Alexander, *Dějepis pro 8. ročník*, Praha 1959, s. 8, (dále jen JOZA – ORT 1959).

¹⁸⁴ JEFIMOV, Aleksej Vladimirovič, *Dějiny novověku 1789-1870*, Praha 1950, s. 55, (dále jen JEFIMOV 1950).

¹⁸⁵ HÁNL, Jiří a kol., *Dějepis pro II. ročník odborných škol*, Praha 1960, s. 41 – 42, 60 – 67, (dále jen HÁNL a kol. 1960).

DOHNAL, Miloň, *Dějepis 8. ročník základní devítileté školy*, Praha 1973, s. 58, (dále jen DOHNAL 1973).

¹⁸⁶ JOZA, Jaroslav – PÖSL, František – VARCL, Ladislav, *Dějepis pro kurzy z učiva osmileté střední školy*, Praha 1960, s. 167, (dále jen JOZA – PÖSL – VARCL 1960).

¹⁸⁷ JOZA, Jaroslav – BUTVIN, Jozef – ČERVINKA, František, *Dějepis 8*, Praha 1963, s. 34, (dále jen JOZA – BUTVIN – ČERVINKA 1963).

v pozitivním slova smyslu.¹⁸⁸ V rámci kapitol dochází k proměně prostoru. Oproti dřívějším učebnicím se více vyskytují obrázky, typickým příkladem je vyobrazení generála Bonaparte na arcolském mostě. Postupně přibývají otázky pro žáky k napoleonskému období, text se začíná redukovat.¹⁸⁹

Normalizace ještě více klade do popředí „imperialistické a nepřátelské rysy“ do učebnic. „*Napoleon Bonaparte, původem Korsičan, byl nadaný, ale chorobně ctižádostivý muž opovrhující lidem.*“¹⁹⁰

Charvát naopak velmi oceňuje jeho vojenské nadání jednak ve smyslu Toulonu, jednak roku 1795. Augmentativa a tehdejší dobovou terminologií využívá autor proti direktoriu: „*(...) Itálii nelítostně vysával v zájmu svých zaměstnavatelů, francouzské obchodní a průmyslové buržoazii.*“¹⁹¹

Čapkova učebnice se v koncepci odvolává na Jefimovu z roku 1950. Obě jsou stejné v otázkách, které se týkají, narození, původu a vzdělání Bonaparta. Liší se tím, že Čapek pracuje s bitvou u Toulonu a hledá odpověď na otázku, proč byl Napoleon tak úspěšný. „*Vojenští odborníci se zamysleli nad příčinami Napoleonových úspěchů. Byly v jeho vojenských schopnostech, také však v tom, že každý z jeho vojáků mohl počítat s povýšením za statečnost. Mnozí generálové a maršálové pocházeli z lidových vrstev.*“¹⁹²

Pád komunistického režimu se v učebnicích „podepsal“ tím, že jsou v nich záměrně, nebo nezáměrně autorova subjektivní stanoviska. Dále se doba projevuje v koncepci kapitoly. V Hrochově učebnici jsou dva obrázky s podobiznou (budoucího) francouzského císaře a mapa Evropy s vyznačením míst nejvýznamnějších bitev napoleonských válek, otázky pro studenty a seznam použité literatury. Autor se zajímal především o osobnost Bonaparta jako takového. Uvádí tři hlediska:

1. hledisko osobních kvalit – hodnotí Napoleona jako mimořádně talentovaného nejen z hlediska vojenství. 2. morální a etické hledisko – měl právo posílat na smrt statisíce vojáků a způsobit utrpení dalším statisícům z řad civilního obyvatelstva.

¹⁸⁸ CHARVÁT, Jaroslav – PRAVDOVÁ, Marie – SOJÁK, Vladimír, *Dějepis pro I. a II. (desátý) ročník středních všeobecně vzdělávacích škol*, Praha 1965, s. 44, (dále jen CHARVÁT – PRAVDOVÁ – SOJÁK 1945).

¹⁸⁹ DOHNAL 1973, s. 58.

¹⁹⁰ CHARVÁT, Jaroslav, *Světové dějiny*, Praha 1967, s. 318, (dále jen CHARVÁT 1967).

¹⁹¹ Tamtéž.

¹⁹² ČAPEK, Vratislav – VAŇKOVÁ, Božena, *Dějepis. Experimentální učebnice pro 7. ročník základní školy*, Praha 1990, s. 12-15, (dále jen ČAPEK – VAŇKOVÁ 1990).

3. historické hledisko – jaké objektivní důsledky přinesl pro Evropu – v řadě zemí urychlil přeměny, př. ve státní správě, hospodářství, ale přinesl také rozvrat a utrpení z neustálých válek.¹⁹³

Další vydání Čapkovy učebnice přineslo revizi. Již se setkáváme s tím, že Francie potřebovala vznést do nejistého prostředí silnou osobnost, která by v zemi učinila pořádek. Naopak do pozadí se dostávají záležitosti Napoleonova původu a upouští se od augmentativ a pejorativních výrazů.¹⁹⁴

V nejmodernějších učebnicích se zkracuje text a tučně se vyznačují nejdůležitější pasáže. Textové části přinášejí přehled, na který navazuje velké množství obrázků, ale i barevných časových os. Jako příklad k tomuto tvrzení slouží Dějepis od Válkové. Jsou zde 3 Napoleonovy podobizny, není zde uvedeno jeho mládí, pouze stručně zmíněná další období jeho života společně s jeho dvěma uzavřenými manželstvími.¹⁹⁵ Hlavačka zachycuje ještě podrobněji než Válková nejdůležitější momenty v Napoleonově mládí zasazené do kontextu doby. Snaží se o objektivní zhodnocení situace ve Francii, která vynesla Napoleona k moci. Samostatnou část tvoří ucelený životopis okomentovaný jako „závratná kariéra poručíka Napoleona Bonaparta“.¹⁹⁶ V přehledu kapitoly jsou zdůrazněny letopočty 1799, 1802 a 1804. Obrazová část s podrobnějším komentářem doplňuje učební text a opět poukazuje na tři vrcholy pro mladého generála. Vstupem do politiky byl 9. listopad 1799. Období připomenuto obrazem s vystoupením generála Napoleona před oběma komorami parlamentu. Na další vítězná tažení, která podniknul již v době konzulátu, poukazuje autor obrazem známým pod názvem Napoleon Bonaparte, překonává průsmyk Svatého Bernarda. Důkazem završení Napoleonovy ctižádosti je obraz Napoleonovy korunovace od Davida.

¹⁹³ HROCH, Miroslav, *Dějiny novověku*, Praha 1994, s. 82 – 88, (dále jen HROCH 1994).

¹⁹⁴ ČAPEK, Vratislav – PÁTEK, Jaroslav – ZWETTLER, Otto, *Světové dějiny II*, Praha 1993, s. 55 – 56, (dále jen ČAPEK – PÁTEK – ZWETTLER 1993).

¹⁹⁵ VÁLKOVÁ, Veronika, *Dějepis 8 pro základní školy*, Praha 2008, s. 62 – 64, (dále jen VÁLKOVÁ 2008).

¹⁹⁶ HLAVAČKA, Milan, *Dějepis 3*, Praha 2007, s. 50 – 52, (dále jen HLAVAČKA 2007).

6. Italské tažení

Kromě bitvy u Toulonu je Bonapartovým dalším životním mezníkem tažení do Itálie, tzv. první (1796 – 1797). Mladý generál jde za svými vojáky a donutí je k poslušnosti. Za jejich oddanost jim slíbí ošacení a potraviny v dobytých územích. Výklad formou poutavého příběhu se staršími syntaktickými konstrukcemi a archaismy je dominantní ve všech použitých učebnicích z 19. století. Ani v průběhu oné epochy se tyto učební materiály neproměňují. Tomek vyzdvihuje a oceňuje Napoleonovy válečné a diplomatické schopnosti při vyjednávání s Rakúšany a Italy (Campo Formio), zároveň poukazuje na dobyvačnost jeho armády se všemi dopady na podrobená území. Příliš se nezabývá popisy jednotlivých bitev, ale neopomíná zmínit bitvy, v nichž zvítězili rakouští generálové Wurmser a Alvinzy.¹⁹⁷

V další Tomkově učebnici se již nachází srovnání různých bitev a jejich analýza, například Monteville, Dego, Castiglione. Autor zmiňuje i Bonapartův přechod přes most u Arcoly, což dokazuje, že uznává toto statečnost a příkladnost mladého generála. Tomkových dalším zájmem byly politické události, zejména ve vztahu k habsburské monarchii. Autor uvádí, která území muselo Rakousko ztratit a které naopak získalo.¹⁹⁸

Velmi analytickou učebnicí je v tomto ohledu Smetanova. Velmi podrobně se autor zabývá politickými záležitostmi, pochody armád, bitvami samotnými, ale také průběžným stavem vojska. „*Bonaparte obdržel náčelnictví nad armádou italskou v 28. roce věku svého. Stav vojska byl bídný, bez peněz, šatstva, chleba, sotva schopný obrany natož útoku.*“¹⁹⁹

V prvorepublikových učebnicích se setkáme buď s úplnou stručností výkladu, která se omezuje zejména na výsledky války roku 1796 – 1797,²⁰⁰ nebo s hodnotící interpretací Napoleona a tohoto tažení. Bonapartovy vlastnosti jsou sice glorifikovány, ale kritický postoj k pouze deklarované formě svobody.²⁰¹

V poválečném období se začíná obraz Napoleona proměňovat, potlačují se jeho pozitivní vlastnosti a do popředí se dostávají jeho „imperialistický“ charakter

¹⁹⁷ TOMEK 1842, s. 204 – 205.

¹⁹⁸ TOMEK 1881, s. 134.

¹⁹⁹ SMETANA 1846, s. 927.

²⁰⁰ JIRÁK – REITLER 1922, s. 150.

²⁰¹ PEŠEK 1933, s. 13.

a dobyvačnost. Výjimky tvoří pouze Bidlova a Fidrmucova učebnice, v nichž se vyzdvihují Napoleonovy diplomatické rysy, ve smyslu vytvoření závislých území na Francii (Cisalpinská a Ligurská republika).²⁰² Ve druhé zmíněné učebnici se nad to autor zabývá „zbídačenou“ armádou, která přešla pod velení mladého Bonaparta a průběhem války.²⁰³

V 50. letech je Napoleon zobrazován pouze jako dobyvatel, který klamal italský lid a krvavě potlačil jeho povstání. Francouzská armáda pouze plenila a loupila. Toto vítězství posílilo pouze francouzské zájmy.²⁰⁴

Jefimov sice také zdůrazňuje plenění a loupení prováděné francouzskou armádou, ale jeho zájmem je také směřován na popis armády především na začátku tohoto tažení. Zdůrazňuje další důsledky pro obsazená území například uložení milionových válečných náhrad pro dobyté kraje. Rozdílem je také to, že nepopisuje bitvy.²⁰⁵

V učebnici pro gymnázia je toto tažení shrnuto do jedné věty. „*Jako velitel proti Rakušanům v tažení do Itálie, dobyl řady vojenských úspěchů a zároveň potlačoval povstání lidu, jímž opovrhoval.*“²⁰⁶

Šedesátá léta se „vrací“ k politickému hledisku, tj. znovu se uvádí především mír v Campo Formio a zřízení dvou italských republik.²⁰⁷ S tím souvisí, že po vytačení Rakušanů z italského prostoru, získala Francie nová odbytiště pro své výrobky.²⁰⁸ Opět zdůrazněno, že se jedná o dobyvačné války, připomínáno utrpení, které přináší postupující armáda pokojnému obyvatelstvu. Zároveň se uvádí Napoleonova statečnost a bojeschopnost direktorské armády, bezmezný obdiv vojáků ke svému veliteli.²⁰⁹ Charvátova učebnice je zcela poplatná době. Jakmile Bonaparte vyhnal Rakušany, v ten okamžik se stává očima tohoto autora dobyvatelem v službách direktoria, který jen plní a využívá místní obyvatele. „

²⁰² BIDLO, Jaroslav – DOBIÁŠ – ŠUSTA 1947, s. 36.

²⁰³ FIDRMUC – FILIP – LOMSKÝ 1948, s. 60.

²⁰⁴ DĚDINA, Jan – FIDRMUC, Oldřich a kol., *Dějepis. Učební text pro IV. třídu středních škol*, Praha 1950, s. 28, (dále jen DĚDINA – FIDRMUC a kol. 1950).

²⁰⁵ JEFIMOV 1950, s. 56 – 57.

²⁰⁶ BAUMANN – ŠEDA – VÁVRA 1953, s. 16.

²⁰⁷ HÁNL a kol. 1960, s. 40.

²⁰⁸ JOZA – PÖSL – VARCL 1960, s. 167.

²⁰⁹ JOZA – BUTVIN – ČERVINKA 1963, s. 34.

(...) vysávání Itálie v zájmu svých zaměstnavatelů, francouzské obchodní a průmyslové buržoazie.“²¹⁰

V učebnicích 20. a 21. století je italskému tažení přisouzen malý prostor nebo vůbec žádný. V Čapkově experimentální učebnici sice není tažení zmíněno, ale autor vyžaduje od žáků, aby si našli informace o tažení do Itálie i do Egypta. Pro názornost je kapitola doplněna dobovou mapkou Itálie.²¹¹ Hroch je subjektivně „proti“ Napoleonovi, to se projevuje jeho formulacemi, kde odsuzuje tažení do Itálie jako dobovačnou záležitost s cílem pouhého dosažení „kořisti“, tj. antických a italských památek do Francie. To souvisí s prezentací jeho názoru, kdy každý dějinný moment uvádí v širokém kontextu. Například italské tažení hodnotí jako ohlas Velké francouzské revoluce a počátkem národních hnutí, př. v Itálii, Nizozemí. Na negativní postoj jeho přijetí poukazuje například u habsburské monarchie. *„Dějiny všech evropských zemí byly během prvních patnácti let 19. století rozhodující měrou ovlivněny tím, jak probíhala vojenská expanze Francie pod Napoleonovou vládou a jaké důvody přinášela pro vnitřní přeměny v jednotlivých státech.“*²¹²

Čapek připouští, že díky italskému tažení vzrostla Napoleonova autorita, ale s rozsáhlejším popisem sledu událostí, kde hlavní měrou se podílel právě on, se nesetkáme, protože se autor více zaměřil na politické dějiny a i přes mír v Campo Formio, nechává Bonaparta v pozadí.²¹³

V nových učebnicích po roce 2000 se italskému tažení prakticky nevěnuje pozornost. Válková konstatuje, že v období direktoria dosáhla Francie mnoha vojenských úspěchů.²¹⁴ Hlavačka zdůrazňuje rok 1796, ve kterém se Bonaparte stal vrchní velitelem francouzské armády v Itálii. Nepopisuje průběh tažení ani bitvy, hodnotí výsledek, tj. obsazení části území Itálie.²¹⁵

²¹⁰ CHARVÁT 1967, s. 318.

²¹¹ ČAPEK – VAŇKOVÁ, Praha 1990, s. 15.

²¹² HROCH 1994, s. 83 – 85.

²¹³ ČAPEK – PÁTEK – ZWETTLER 1993, s. 56.

²¹⁴ VÁLKOVÁ 2008, s. 63.

²¹⁵ HLAVAČKA 2007, s. 50, 52.

7. Egypt

Dalším významným bodem kariéry generála Napoleona Bonaparte bylo tažení do Egypta. Výprava, která se uskutečnila v letech 1798 – 1799, byla sice pro politické a hospodářské zájmy Francie neúspěšná, ale pro kulturní rozvoj budoucí vědecké disciplíny egyptologie měla zásadní význam. Egyptskému tažení je ve vybraných učebnicích dějepisu věnován menší či větší prostor, závislý na autorovi, na době vydání učebnice a cílové skupině pro, kterou je text určen.

„ *Nejvýtečnější vůdce francouzský Napoleon Bonaparte meškal od skoncování předešlé války v Egyptě, dobyvše této země na Turcích*“.²¹⁶ Tomek pohlíží na Bonaparta s respektem a oceňuje jeho úspěšný vstup na africký kontinent. Věnuje se rozsáhle popisu příprav, lodí, plavby a příplutí do Egypta, stavu direktorské armády, která vzápětí porazila Mamlúky v bitvě u Pyramid. Bonaparte se stal pánem Egypta.²¹⁷ Zaznamenává obrat v tažení, zejména neúspěch na moři, kde flotila admirála Nelsona rozdrtila francouzské loďstvo u Abúkiru. Vojáci tedy byli izolováni. Následovala výprava do Indie, aby se omezila anglická hospodářská moc. Bonaparte s nimi došel až do Jaffy, ale tam místní obyvatelé otrávil vodu a vypukl mor, proto se museli vrátit zpět. Při návratu porazili Angličany ve druhé bitvě u Abúkiru.

Smetana a Tomek²¹⁸ provádějí podrobnou analýzu výše uvedených událostí, shledáváme až takové detaily jako je například popis uniforem francouzské armády. Konci tažení vyhrajují několik stran, zejména se dotýkají neúspěchu tažení, útěku Napoleona do Francie, bojích generála Klébera a návratu vojsk zpět do Francie roku 1801.²¹⁹

Peškova učebnice z První republiky rozebírá politické důvody Bonapartovy výpravy do Egypta. Autor zdůrazňuje, že Bonaparte byl „miláčkem národa“, který by mohl připravit direktorium o moc v zemi. Ve vnější politice Francie od úspěšné výpravy očekávala ohrožení britského vlivu v Indii. V textu je pouze nastíněn směr

²¹⁶ TOMEK 1842, s. 207.

²¹⁷ Oddíl složený z Mamlúků bojoval také v bitvě u Slavkova.

²¹⁸ TOMEK 1881, s. 136.

²¹⁹ SMETANA 1846, s. 939 – 950.

tažení, nejsou zde uváděny jednotlivé bitvy. Na rozdíl od učebnic 19. století, autor se zmiňuje o významných vědeckých výzkumech týkajících se egyptských pyramid.²²⁰ V tomto duchu pokračuje i Bidlo v prvních poválečných letech. Staví proti sobě „Napoleona Bonaparte modlu armády“ a stále zhoršující se postavení direktoria. V textu je krátce popsán postup Napoleonovy výpravy počínaje zastavením na Maltě, zdůrazněna nejvýznamnější bitva u Abukíru.²²¹

Po únorovém převratu se mění nahlížení i na toto tažení. Ještě v roce 1948 se popisuje tažení věcně jako politická a vojenská záležitost. Bonaparte je konfrontován s admirálem Nelsonem, připomenuta neúspěšná bitva u Abúkiru, katastrofální konec francouzského tažení a Napoleonův útek do Francie.²²² V 50. letech se z generála Bonaparta stává „představitel průmyslové buržoazie“, „nepřítel Anglie“ a skutečnost, že „stěží unikl anglickému zajetí“ při přeplouvání Středozemního moře.²²³ Oproti předchozím dvěma autorům Jefimov vyzdvihuje Anglii jako nejhoršího nepřítele Francie a Napoleona, ale na straně druhé, částečně oceňuje jeho vojenské úspěchy v Egyptě a Sýrii. Jefimova též zajímá stav armády a průběh bitev.²²⁴

Dobyvačné rysy egyptského tažení jsou při přisuzování v tomto období osobě Napoleonově, jak tomu je například v učebnici z roku 1953: „*Aby zasáhl Anglii, hlavního nepřítele, rozhodl se Napoleon Bonaparte ohrozit její bohatou osadu v Indii útokem přes Egypt. Tažení v Egyptě a Sýrii však ztroskotalo.*“²²⁵ Dále se uvádí, že Francouzi v Egyptě potlačovali lidová hnutí. O prováděných vědeckých výzkumech se autor nezmiňuje.²²⁶

Od 60. let už to není Napoleon Bonaparte, ale francouzská buržoazie, která „*poslala svého vojenského zmocněnce do Egypta, aby odtud zahájil pochod do Indie a zmocnil se nejdůležitější anglického bohatství.*“²²⁷ Dohnal k tomu dodává, že generál Bonaparte si získal svými schopnostmi i direktorium, které se ho ale

²²⁰ PEŠEK 1933, s. 14.

²²¹ BIDLO – DOBIÁŠ – ŠUSTA 1947, s. 36.

²²² FIDRMUC – FILIP – LOMSKÝ 1948, s. 62.

²²³ DĚDINA – FIDRMUC a kol. 1950, s. 23.

²²⁴ JEFIMOV 1950, s. 57.

²²⁵ BAUMANN – ŠEDA – VÁVRA 1953, s. 16.

²²⁶ JOZA – ORT 1959, s. 8

²²⁷ CHARVÁT 1967, s. 319.

začalo být. Obecně načrtnuta rozpínavost Francie, egyptské tažení samostatně neuvedeno.²²⁸

V porevolučním dějepise se částečně objektivně píše: „*Tažením do Egypta chtěl přerušit bohaté obchodní cesty do Indie a naopak získat tyto cesty pro Francii.*“ Autorka kromě zmiňovaných bitev uvádí i kulturní a vědecký přínos z tohoto tažení.²²⁹ Hlavačka krátce uvádí důvod tažení, omezuje se pouze na letopočet egyptského tažení, postup po pevnině a moři, vítězství nad sultánovým vojskem a porážku na moři s Brity. Kladně hodnotí vědecké výzkumy pyramid.²³⁰

²²⁸ DOHNAL 1973, s. 38.

²²⁹ VÁLKOVÁ 2008, s. 63

²³⁰ HLAVAČKA 2007, s. 50, 52.

8. Konzulát

Tomek oceňuje Bonapartovu schopnost vládnout a zavedení reforem, dokonce hodnotí mezi sebou i druhého a třetího konzula. Toto období označuje jako prosperující téměř mírové čtyřleté období ve francouzských dějinách. Dále se Tomek zaměřil na průběh druhého italského tažení a konzulovo válečné umění.²³¹ Kromě uvedeného se Smetana zabývá tím, jak si Napoleon do svých úřadů dosazoval své stoupence. Tuto skutečnost autor zmiňuje i v období císařství.²³²

V prvorepublikových učebnicích se hodnotí Bonapartův význam při řízení státu. Jiráek vyzdvihuje nové postavení vojenského velitele, který postupně přispěl k zvelebení země, poukazuje na významné kroky prvního konzula k fungování státu²³³. V Peškově učebnici jsou již vyjmenována základní Bonapartova nařízení, ke kterým se řadilo odstraňování republikánských zákonů, postupný návrat ke gregoriánskému kalendáři, beztrestný návrat emigrantů do vlasti, založení Řádu čestné legie v roce 1804 a přípravy ke vzniku Občanského zákoníku. Dále Bonaparte podporoval zemědělství, zahraniční obchod a mimo jiné v této době začal vznikat nový společenský styl.²³⁴

Klik oceňuje Napoleonovy vladařské schopnosti a zdůrazňuje, že v dějinách bychom „nalezi málo vojevůdců, kteří se mohou schopnostmi i úspěchy válečnými srovnávat s Napoleonem.“²³⁵ Vyzdvihuje jeho smysl pro pořádek a kázeň a důslednost při zavádění nařízených opatření. Na druhou stranu připomenuto, že byla utužena policejní moc a bezohledně omezena svoboda ostrou cenzurou. Autor hodnotí nový občanský zákoník jako nejslavnější dílo, vzniklé v období vlády Napoleona, na jehož přípravě se Napoleon podílel.²³⁶

V učebnicích poválečných vyznívá hodnocení konzulátu jako doba tehdy aktuální. Sice byla uznána svrchovanost národa, ale rovnost občanů a osobní svoboda jedince zůstala podřízena policejnímu pořádku. Dále se pozitivně hodnotí druhé italské tažení a uzavření míru s Rakouskem a Anglií a rozvoj průmyslu.²³⁷

²³¹ TOMEK 1876, s. 136 – 138.

TOMEK 1842, s. 208.

²³² SMETANA 1846, s. 951.

²³³ JIRÁK – REITLER 1922, s. 149.

²³⁴ PEŠEK 1933, s. 14.

²³⁵ KLIK, Josef, *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol. Díl III. Novověk od osvícenství až po naše časy*, Praha 1938, s. 11, (dále jen KLIK 1938).

²³⁶ Tamtéž, s. 14.

²³⁷ BIDLO – DOBIÁŠ – ŠUSTA 1947, s. 37 – 38.

Do roku 1948 se v učebnicích hovoří o pádu direktoria, nyní nastává doba Bonapartova převratu.²³⁸ Vlády se ujali tři konzulové, potlačivše royalistické povstání, získali podporu od tamější bohaté buržoazie.²³⁹ Byla zavedena cenzura a kritizovali se především dva lidé Tallyrand a Fouché, dokonce autor uvedl jejich „negativní“ charakteristiku.²⁴⁰ „Buržoazie potřebovala vládu, která by ji chránila proti revolučnímu lidu a proti royalistům, k tomu využila Napoleona Bonaparta, který opovrhoval lidem. A tak nastala doba buržoazní vojenské diktatury.“²⁴¹ Joza dospívá ke stejnému závěru, Bonaparta hodnotí jako mladého, nadaného ctižádostivce, který nenáviděl revoluční hnutí a potlačoval nepokoje, a proto ho buržoazie využije pro svůj prospěch.²⁴² Těmito příklady se dokládá skutečnost, že z významu reforem se stalo vyzdvihování Bonapartových negativních vlastností. Druhým tématem, na něž se klade důraz, byl tzv. boj proti lidovému hnutí²⁴³. Od 60. let se setkáme s vyhocením postoje vůči Bonapartovi „Napoleon Bonaparte svým bezohledným vystupováním proti lidovému hnutí získal důvěru buržoazie.“²⁴⁴

Bonapartovy reformy ani nejslavnější právnícké dílo své doby ve sledovaných učebnicích 60. let nejsou uvedeny. Dohnalova učebnice je opět příkladem učebnic, kdy dochází k spojování období konzulátu a císařství dohromady.²⁴⁵

Porevoluční dějepis výše uvedené vysvětluje tehdejší dobou. Tím, že se k moci dostaly majetné síly, které své bohatství získaly během revoluce a které zároveň uchovávaly pouze ty revoluční změny, jež jim sloužily. Hledaly zástupce, jehož vláda by podporovala jejich zájmy a dále je rozvíjela, proto byl vybrán generál Napoleon Bonaparte.²⁴⁶ Válková potvrzuje „vládu pevné ruky“ a reviduje význam Bonapartových reforem.²⁴⁷ V Hlavačkově učebnici jsou přehledně shrnuty příčiny a důsledky státního převratu a zavedení nového, pevného režimu se zdůrazněním

²³⁸ FIDRMUC – FILIP – LOMSKÝ 1948, s. 63.

²³⁹ DĚDINA – FIDRMUC a kol. 1950, s. 24.

²⁴⁰ JEFIMOV 1950, s. 62.

²⁴¹ HÁNL a kol. 1960, s. 42.

²⁴² JOZA – BUTVIN – ČERVINKA 1963, s. 34.

²⁴³ JOZA – ORT 1959, s. 8.

²⁴⁴ JOZA – PÖSL – VARCL 1960, s. 167.

²⁴⁵ DOHNAL 1973, s. 38.

²⁴⁶ ČAPEK – VAŇKOVÁ 1990, s. 14.

²⁴⁷ VÁLKOVÁ 2008, s. 63.

Napoleonovy úlohy při zavedení reforem. Připomenuta vítězná tažení Napoleona v období konzulátu a jeho vojevůdcovské schopnosti, ale též vyprchání pronapoleonského nadšení v zemích, kde docházelo k uchvácení majetku a četných uměleckých děl. Autor uzavírá kapitolu větou „*Z nositelů myšlenek revoluce se stali dobyvatelé*“.²⁴⁸

²⁴⁸ HLAVAČKA 2007, s. 51.

9. Císařství

Toto období je podle Tomka chápáno jako přerod mezi vnitřní konsolidací Francie a válečnými úspěchy. Autor zdůrazňuje Bonapartovy reformy ve státní správě, ale také založení Řádu čestné legie a velká vítězství, tzn. Ulm, Slavkov, Jenu, Friedland, Wagram a mír z roku 1809.²⁴⁹ Tomek neopomene zdůraznit dopad vyhlášení francouzského císařství na zánik Svaté říše římské a vznik rakouského císařství.²⁵⁰ Smetana popisuje Napoleonovy kroky vedoucí od konzula ke jmenování se císařem se vším leskem, který korunovaci doprovázel, a sleduje postupnou proměnu republiky v císařství. Zaměřuje se na oblibu francouzského císaře mezi svými lidmi a na vydání Code Napoléon.²⁵¹

První republika oslavuje císaře Napoleon I. z hlediska jeho vojenských, hospodářských a politických zájmů. Velkou měrou k tomu přispěla jeho důvěra v armádu a bezmezný obdiv vojáků k němu. Dále vydání Code civil roku 1804. Jirák vyzdvihuje Napoleonu ctižádostivost, která se naplnila v roce 1804, kdy získal titul dědičného francouzského císaře. Oslavně popisuje jeho vítězné tažení Evropou, bitvy (včetně „bitvy 3 císařů“), rozdělení území a jeho politický vliv.²⁵² Peškova učebnice nastiňuje příčiny, průběh a důsledky třetí koaliční války, popis událostí, které vedly k zániku Svaté říše římské národa německého. Zmiňuje kontinentální blokádu, ale podrobněji ji nerozvádí. K válce roku 1809 zaujímá jednak negativní, jednak pozitivní postoj. První zmiňovaný se týká opětovného rozpoutání války Rakouskem a naopak kladně se vyjadřuje k zlepšení stavu infrastruktury a také k jednotě národa.²⁵³

Klik popisuje Napoleonovu korunovaci, která zviditelnila nejen Bonaparta a celou francouzskou společnost, s dopadem na rakouskou monarchii, kdy František II. přijal titul rakouského císaře. Stejně jako u Peška je uváděn rozmach francouzské moci na pevnině a postavení Anglie na moři a hospodářská válka s touto zemí. Při obsazování území zmíněn první nezdar v Bonapartův ve Španělsku, kde proti francouzskému vojsku povstal celý národ, a posádky byly ničeny drobnou válkou tzv. guerillou.²⁵⁴

²⁴⁹ TOMEK 1842, s. 209.

²⁵⁰ TOMEK 1881, s. 137.

²⁵¹ SMETANA 1846, s. 951.

²⁵² JIRÁK – REITLER 1922, s. 149 – 150.

²⁵³ PEŠEK 1933, s. 15.

²⁵⁴ KLIK 1938, s. 15 – 17.

V poválečném období se zdůrazňuje především francouzská rozpínavost. Císař Napoleon I. je hodnocen jako osoba, která zabezpečila trvalou panovnickou moc. Titulem císaře také dostal své popularity, neboť královský titul byl v té době nenáviděný. Bidlo zmiňuje se také admirála Nelson a bitvu u Trafalgaru, dále Ulm a Slavkov. Oceňuje se Bonapartova odvaha zákazu dovozu anglického zboží na evropskou pevninu a to, že přinutil cara ke slibu dodržování blokády.²⁵⁵

Poúnorovým tématem v učebnicích je prohlášení Napoleona I. za dědičného císaře Francouzů a hodnocením jeho rozsáhlé říše, že navázal na Karla Velikého a jeho impérium a dovršování francouzské hegemonie v Evropě: válka s Pruskem a Ruskem, bitvy u Jeny a Auerstädtu, u Friedlandu, mír v Tylži. Následuje Aspern – Essling, Wagram a Vídeňský mír. Dalším rozměrem je postupné utužování revolučních svobod a zmínka o „hospodářském zásahu proti Británii“.²⁵⁶ Poslednímu zmíněnému problému se zaujatě věnuje Charvátova učebnice. „*Blokáda vedla k pašování, budování vlastního průmyslu, k odvodům a ke zvyšování daní.*“²⁵⁷

V jiných učebnicích se setkáme s pouhým konstatováním: „*Napoleon vedl stále nové války, měnil hranice států, dosazoval své panovníky, zaváděl v dobytých zemích buržoazní řád. Zatěžoval Francouze daněmi, nastala krize francouzského průmyslu, nejistota a odvody do války zneklidňovaly dělníky a vedly k vytvoření lidových hnutí proti Napoleonovi.*“²⁵⁸ Jinde se autor zaměřuje na špionáže a sabotáže roku 1803 a na Bonapartovu taktiku boje.²⁵⁹

Baumann hodnotí období moci Bonaparta negativně: jeho vzestup za pomoci svých četníků a svého duchovenstva, vítězství nad Rusy a Rakušany v taženích na pevnině 1805 – 1807 konfrontuje s neúspěchem na moři, kdy zde zůstala Anglie hegemonem po „strašné bitvě u Trafalgaru“. V jeho podání následuje výčet událostí do roku 1809, ale neopomněl „národní odboj proti Napoleonovi“: kontinentální systém, španělskou guerillu a „*(...)odpor proti buržoazii ze strany feudálů.*“²⁶⁰

²⁵⁵ BIDLO – DOBIÁŠ – ŠUSTA 1947, s. 39.

²⁵⁶ FIDRMUC – FILIP – LOMSKÝ 1948, s. 64 – 67.

²⁵⁷ CHARVÁT – PRAVDOVÁ – SOJÁK 1965, s. 47 – 48.

²⁵⁸ DĚDINA – FIDRMUC a kol. 1950, s. 24.

²⁵⁹ JEFIMOV 1950, s. 62 – 65.

²⁶⁰ BAUMANN – ŠEDA – VÁVRA 1953, s. 16 – 18.

Joza uvádí období, ve kterém „vláda Napoleona Bonaparta byla naplněna dlouhými krvavými válkami“, a snaží se o analýzu anglo – francouzského problému. Anglie měla lepší loďstvo a na mořích neměla konkurenci, Bonaparte porážel koalice, vedené právě touto mocností, na pevnině a snažil se ji porazit i hospodářsky. Ve své zemi nechtěl provést restauraci království, proto ponechal Bourbony v exilu a nedovolil jim návrat zpět do Francie.²⁶¹

V učebnicích konce 20. a počátku 21. století jsou hledány příčiny a důvody přeměny republiky v monarchii a úloze Napoleona. Čapkův názor je subjektivní, opět se dozvídáme o drtivé porážce monarchistů od Napoleona, jeho vládnutí s pomocí tajné policie, plnění funkcí cenzury ve státě, dobovačných válkách. Ale také

o vylepšení vnitřní struktury státu, Code Napoléon, o podpoře zahraničního obchodu.²⁶² Jinde se uvádí pouze stručné informace o státním převratu a událostech do roku 1809, nebo o oblíbenosti francouzského císaře mezi svým lidem.²⁶³ Válková objektivně poukazuje na okolnosti, vedoucí Napoleona k odhlasování císařského titulu a přeměně republiky v monarchii. Počáteční období popisuje stejně jako předchozí autoři jako období pokračujících válek a rozmachu území, zmíněny významné bitvy včetně bitvy 3 císařů u Slavkova. Popsána Napoleonova politika vůči mocnostem Velké Británie, Prusku a Rakousku. Završením ambicí vůči Rakousku je Napoleonův sňatek s Marií Luisou. Část kapitoly je věnována porážce ve Španělsku, kde se proti francouzské armádě vedla partyzánská válka. V učebnici jsou mapy zachycující území Evropy z roku 1812 a obrázky Napoleona z období císařství.²⁶⁴ Hlavačka poukazuje na změnu charakteru francouzských válek, kdy postupem času se z obranných staly dobovačné. Pozornost obrací k bitvám u Trafalgaru a u Slavkova. Na příkladech Itálie a území Svaté říše římské je v učebnici ukázáno podmanění Evropy francouzským císařem. Popisována obchodní blokáda vůči Velké Británii.²⁶⁵

²⁶¹ JOZA – BUTVIN – ČERVINKA 1963, s. 34 – 35.

²⁶² ČAPEK – VAŇKOVÁ 1990, s. 14.

²⁶³ ČAPEK – PÁTEK – ZWETTLER 1993, s. 56 – 67.

²⁶⁴ VÁLKOVÁ 2008, s. 64 – 65.

²⁶⁵ HLAVAČKA 2007, s. 53 – 54.

10. Napoleonův zenit a pád

10.1 Rusko

Za začátek konce napoleonské doby můžeme považovat Vídeňský mír a události tomu následující, zejména tažení do Ruska.

Smetanova učebnice z 2. poloviny 19. století popisuje široce přípravy a postup Napoleonova vojska. „*Jež vlastní jeho armády činily nesčíslné množství, k těm pak přišly ještě hlavní pluky mnohonárodních vazalů a spojenců, kteří všichni povoláni.*“²⁶⁶ Autor uvádí dále podrobnou analýzu všech armád, včetně charakteristiky vojáků a důstojníků. V této učebnici se také velmi detailně popisuje cíl Velké armády (dobytí Moskvy a mír s carem Alexandrem I.), průběhy bitev, zejména u Borodína a důsledky tažení pro tamější obyvatelstvo. Je připomenuta Kutuzovova taktika. Smetana neopomněl ani vnější okolnosti zbídačení Napoleonovy armády.²⁶⁷ Tomek kritizuje Bonapartův úmysl uskutečnit tažení do Ruska, ale samotný sled událostí nepopisuje, kromě velkých ztrát Velké armády a důsledkům tažení pro obyvatele Ruska i Francie.²⁶⁸ Na jiném místě dodává průběh příprav Rakouska na toto tažení a stav vojska.²⁶⁹ Nad velikostí armády se podivuje také Zeman: „*I táhli s ním voje všech téměř národů evropských do daleké země do Rusi, kterouž chtěl pokořiti. (...) všechna takřka vojska, která se ta léta před tím v bojích vespolek potýkala, jich na počet as pětkrát sto tisíců bojovníků.*“²⁷⁰ V učebnici je popsáno tažení, prostor věnován Smolensku, postupu na Moskvu a přechodu přes řeku Berezinu, zdůrazněny ztráty na lidských životech.

Pešek hodnotí tažení do Ruska z různých hledisek. Jednak se zaměřuje na stav francouzské armády před a po tažení, jednak na bitvy a hořící Moskvu. Popisuje i návrat Francouzů z tohoto tažení zpustošenou krajinou, náказы, přepadávání a pobíjení Francouzů.²⁷¹ Sjednocení nebo donucení ke spojení evropských států pod Napoleonem jsou dle Klika předpokladem pro zničení anglické moci. Nerespektování blokády, dovoz anglického zboží do Ruska a omezení obchodu této

²⁶⁶ SMETANA 1846, s. 1000.

²⁶⁷ Tamtéž, s. 1000 – 1003.

²⁶⁸ TOMEK 1881, s. 140.

²⁶⁹ TOMEK 1876, s. 325.

²⁷⁰ ZEMAN 1874, s. 215.

²⁷¹ PEŠEK 1933, s. 18 – 19.

země s Francií daly základy válečnému tažení.²⁷² Stejně tak i Bidlo se věnuje na příčinám tažení do Ruska, zejména zdůrazňuje ruské nedodržování kontinentální blokády a na jeho důsledky.²⁷³ Ve Fidrnuově učebnici se začíná stavět tažení do Ruska nad jiné události, zejména v kontextu národního odporu proti Francouzům.²⁷⁴ Po roce 1948 přichází obrat, Jefimov již nehodnotí důsledky pro Napoleona, ale naopak ruské zájmy. „*Znamení ruský vojevůdce Kutuzov ustoupil, aby zachoval armádu a poručil vyklidit Moskvu.*“²⁷⁵ Autor konstatuje, že pro Kutuzova nebylo důležité za každou cenu udržet Moskvu, či prohrát bitvu, ale zničit nepřátelskou armádu. Na jiném místě uvádí Napoleonovu sebekritiku na toto tažení: „*Možná, že jsem udělal chybu, že jsem táhl až do Moskvy. Možná, že jsem postupoval nesprávně, když jsem příliš dlouho zůstal, ale od vznešenosti ku smírnosti je jen krok.*“
Necht’
o tom soudí potomci.²⁷⁶

V 60. a 70. letech je pohled na Napoleonovo tažení konfrontován s hrdinným bojem ruského obyvatelstva, popisovaným v soudobých učebnicích dějepisu jako vlastenecká válka.

Dědina komentuje příčinu války „vyvolanou zájmy velké francouzské buržoasie“. Popisuje bitvu u Borodina a vstup Napoleonovy armády do prázdné Moskvy. Poprvé je v učebnici zaznamenán boj partyzánů. V tomto období autor zdůrazňuje, že ne Kutuzov, hlad, nebo mráz, ale ruský národ porazil Velkou armádu.²⁷⁷ V Baumannově učebnici se setkáme jednak s negativní charakteristikou ruské armády – zpronevěry, negramotnost, ale také s pozitivním hodnocením v osobě (tehdy) generála Kutuzova. Samotné ruské tažení je psáno z proruského pohledu: „*Proti uchvatitelům povstali litevští a běloruští rolníci. Ti vstoupili do partyzánských oddílů a válka dodala národnímu charakteru.*“²⁷⁸ Ruský lid je oslavován v Jozově učebnici. „*Vítězství ruského lidu bylo výzvou všem podmaněným evropským národům k boji za svobodu.*“²⁷⁹ V další Jozově učebnici

²⁷² KLIK 1938, s. 17 – 18.

²⁷³ BIDLO – DOBIÁŠ – ŠUSTA 1947, s. 44.

²⁷⁴ FIDRMUC – FILIP. – LOMSKÝ 1948, s. 71.

²⁷⁵ JEFIMOV 1950, s. 70.

²⁷⁶ Tamtéž, s. 70.

²⁷⁷ DĚDINA – FIDRMUC a kol. 1950, s. 27.

²⁷⁸ BAUMANN – ŠEDA – VÁVRA 1953, s. 17.

²⁷⁹ JOZA – PÓSL – VARCL 1960, s. 168.

z roku 1963 se zdůrazňuje podíl partyzánů, který přispěl ke zdecimování francouzské armády, vyzdvihuje osobnost partyzána Denise Davydova. „*Partyzáni se skrývají v lesích, přepadali nepřátelské oddíly, odebírali jim zbraně, kterými pak vyzbrojovali další venkovany.*“²⁸⁰ Nemalou měrou autor také vyzdvihl statečnost Rusů: „*Ruský lid odhodlaně vystoupil na obranu své vlasti proti cizímu vetřelci.*“²⁸¹ Z tohoto hlediska je zřejmá (podle Jozova tvrzení) ruská nenávisť vůči Francouzům. V Dohnalově učebnici je věnován větší prostor generálu Kutuzovovi a jeho taktice, vedoucí k postupu Francouzů do nitra Ruska.²⁸² Charvátova učebnice shrnuje období Napoleonova tažení do Ruska a vlastenecké války ve stejném pojetí jako předchozí autoři.²⁸³

Novodobé učebnice z konce 20. století se snaží o objektivní pohled na ruské tažení. Čapek toto období hodnotí jako „sestup revoluce“. Opět jsou rozebírány příčiny tažení do Ruska, spojené zejména s carovým nedodržením kontinentální blokády. Znovu je hodně prostoru věnováno Michailu Illarionoviči Kutuzovovi a jeho taktice.²⁸⁴ Velmi kritickými soudy Hroch charakterizuje celé ruské tažení, včetně zničení Francouzů hladem a zimou. Bonapartovo jednání hodnotí jako dobovačnou válku.²⁸⁵ Čapkova učebnice z roku 1990 seznamuje především s výsledky a důsledky napoleonských válek. Hlavačka krátce a věcně popisuje ruské tažení, průběh a hlavně zkázu „největší armády světa“.²⁸⁶ Učebnice je doplněna názorným obrázkem devastované armády.

Válková velmi pracuje s didaktickým materiálem, například s mapkami, časovými osami a ilustracemi. Jednoduchou syntaxí bez subjektivního postoje vysvětluje základní fakta tohoto období.²⁸⁷

10. 2 Období k Vídeňskému kongresu

Hned v počátcích roku 1813 se proti Napoleonovi zformovala nová protifrancouzská koalice a francouzský císař byl nucen vytvořit novou armádu, s níž mohl jít vstříc zejména anglickým, pruským, ruským a rakouským sborům. Toto vojsko nebylo již tak kvalitní a bylo mnohem menší, než byla spojenecká. Učebnice

²⁸⁰ JOZA – BUTVIN – ČERVINKA 1963, s. 37.

²⁸¹ JOZA – BUTVIN – ČERVINKA, Praha 1963, s. 37.

²⁸² DOHNAL 1973, s. 41 – 42.

²⁸³ CHARVÁT 1967, s. 50.

²⁸⁴ ČAPEK – VAŇKOVÁ 1990, s. 15 – 16.

²⁸⁵ HROCH, Miroslav, *Dějiny novověku*, Praha 1994, s. 87, (dále jen HROCH 1994).

²⁸⁶ HLAVAČKA 2007, s. 55.

²⁸⁷ VÁLKOVÁ 2008, s. 66.

Smetanova se zaměřuje především na podrobné popisy bitev (Lützen, Drážďany, Budyšín, Chlumeč – Přestanov, Lipsko) a postup armád směrem k francouzským hranicím. Podrobně se zabývá také tažením roku 1814 a událostmi po abdikaci francouzského císaře. „*Za obydlí a majetek dán mu ostrov Elba s 2 milliony franků ročního platu, kam se s malým zástupem věrných svých statečně odebral 28. 4.*“²⁸⁸ Do čela Francie byli povoláni Bourboni a začal Vídeňský kongres.²⁸⁹ Návrat Napoleona na politickou scénu uvádí Smetana: „*Dne 1. března 1815 vystoupil s několika sty staré gardy a hrstkou ochotníků, Poláků a Corsů, všeho as 1200 mužů, u Fréjus na zemi francou, vojska proti němu vyslaná k němu se přidávala.*“²⁹⁰ Po té už následuje popis průběhu posledního Napoleonova tažení, přerušení konání Vídeňského kongresu a bitva u Waterloo. Velmi podrobně se Smetana zabývá okolnostmi zadržením a převezením už generála Bonaparta do exilu na ostrov Svaté Heleny..²⁹¹

Události roku 1813 Tomek shrnuje do několika vět, v nichž je hlavní myšlenkou bitva u Drážďan, Chlum-Přestanov a Lipsko.²⁹² Hodnocení období je vztaženo k důsledkům, které vyplynuly pro rakouskou monarchii. Průběh tažení roku 1814 sice nezmiňuje, ale uvádí konec vlády Napoleona i s jeho finančním zabezpečením: „*Napoleon musil složití důstojenství císařské a odebrati se na ostrov Elba, kterýž jemu vykázán byl k výživě.*“²⁹³ Autor oslavuje Metternichovu diplomacii a vítězství Rakouska na Vídeňském kongresu.²⁹⁴

V prvorepublikových učebnicích se objevila otázka osvobození národů. Pešek stejně jako Klik vyzdvihují tuto touhu po svobodě podmaněných národů, do popředí se dostává otázka Prusů. Bitvám nevěnují větší prostor, kromě u Lipska, oceňují zásluhy Karla von Schwarzenberga a Jana Václava Radeckého z Radče. V učebnicích je popisována nákladnost Vídeňského kongresu, pozornost je zaměřen na

důsledky

²⁸⁸ SMETANA 1846, s. 1013.

²⁸⁹ Tamtéž, s. 1007 – 1013.

²⁹⁰ Tamtéž, s. 1013.

²⁹¹ Tamtéž, s. 1013.

²⁹² Bitvu u Chlumu – Přestanova hodnotí jako *Vandammův výprask*. (TOMEK 1876, s. 325.)

²⁹³ TOMEK 1881, s. 141.

²⁹⁴ Tamtéž, s. 141.

a výsledky. Naproti tomu, útěk z Elby, porážka u Waterloo a vyhnanství, znamenají definitivní Napoleonův konec.²⁹⁵

Bidlo popisuje věcně události, vyjadřuje se k obsazení Paříže spojenci, sesazení Napoleona a obnovení království. Komentuje Pařížský mír: „*Spojené mocnosti byly přesvědčeny, že klid a evropská rovnováha budou zaručeny jen obnovením bourbonského panství ve Francii*“.²⁹⁶ Na druhou stranu Fidrmuc se velmi detailně zabývá událostmi mezi léty 1814 – 1815, včetně důsledků obou tažení. „*Napoleonův pokus o obnovu císařství zůstal vskutku jen dobrodružstvím*“.²⁹⁷ Jefimov se také zaměřuje na bilancování, jedním z příkladů mohou být čísla spojená se stavy armád před a po bitvě u Lipska. Dobu následující (po pádu Napoleona) hodnotí jako „bílý teror šlechticů a duchovních v době restaurace Bourbonů“.²⁹⁸

V učebnicích 50. a 60. let 20. století se klade důraz na revoluční hnutí lidových mas a jeho novou úlohu. Proto Vídeňský kongres z pohledu Baumanna je hodnocen společnými zájmy všech velmocí: „*Snaha potlačovat revoluční hnutí vlastního lidu, jemuž francouzská revoluce ukázala cestu vpřed*“.²⁹⁹ K ponapoleonské době Joza dodává, že i přes porážku Napoleona si francouzská buržoazie podržela majetek a část politické moci, proto je stále buržoasní mocností.³⁰⁰ Dohnal se při hodnocení významu napoleonských válek dotýká omezení výsad šlechty, zrušení poddanských povinností. Období hodnotí jako období tyranie a národní nesvobody.³⁰¹

Podrobněji než výše uvedení autoři se Čapek věnuje také událostem období 1814 – 1815, neopomíná ani císařův exil na ostrově Elba, stodenní císařství a bitvu u Waterloo.³⁰² Totéž najdeme i v učebnici Hrochově. Problematika ponapoleonské Evropy je shrnuta ve výsledcích Vídeňského kongresu, zejména zaplacením válečných náhrad Francouzi.³⁰³ Hlavačka popisuje hlavní události posledního období Napoleona, zvýrazňuje důležitá data. Velký prostor je věnován smrti

²⁹⁵ PEŠEK 1933, s. 19 – 20.

KLÍK 1938, s. 19-20.

²⁹⁶ BIDLO – DOBIÁŠ – ŠUSTA 1947, s. 44.

²⁹⁷ FIDRMUC – FILIP. – LOMSKÝ 1948, 71.

²⁹⁸ JEFIMOV 1950, s. 70.

²⁹⁹ BAUMANN – ŠEDA – VÁVRA 1953, s. 18.

³⁰⁰ JOZA – PŮSL – VARCL 1960, s. 168 – 169.

³⁰¹ DOHNAL 1973, s. 42.

³⁰² ČAPEK – VAŇKOVÁ 1990, s. 18.

³⁰³ HROCH 1994, s. 92.

Napoleona Bonaparta, kterou autor podává jako otevřenou otázkou.³⁰⁴ Text je doplněn obrázky bitvy u Waterloo, krajiny na Svaté Heleně a smrtelným ložem Napoleona.

³⁰⁴ HLAVÁČKA 2007, s. 55 – 56.

11. Dědictví

Jestliže si položíme otázku, jaké dědictví nám zanechalo napoleonské období, pak na něho můžeme nahlížet v několika různých přístupech. Jednou z možných variant je dědictví duchovní nebo materiální. Tyto hodnoty přispívají jednak k uchování paměti na toto období, jednak k udržení a posílení národní identity.

Dokladem toho je učebnice Smetanova, v níž se tyto prvky ještě více zdůrazňují, neboť její vznik je neblíže datován k uvědomování příslušnosti k národu. „*Idea národnosti probuzení nyní ve všech národech vzdělaného světa, jest třetí duševní mocnost, která ve spolku s nábožností a svobodností povznáší ducha lidského (...)*“, a je základem pro vlastenectví.³⁰⁵ S jiným pohledem z tohoto období se můžeme setkat u Tomka, který řeší dědictví konkrétní osoby. Bonapartův přínos vidí v zavedení nových zákonů, obnovení bohoslužeb, založení nových škol.³⁰⁶ Nové zákony vedly k zavedení pořádku a umravnění obyvatel, bohoslužby k pokoře a školy přispěly k vyšší gramotnosti, což Napoleon chtěl využít ve svůj prospěch, ale v důsledcích nacházíme rozvoj duchovních hodnot, které jsou trvalé a jsou předány dalším pokolením.

V prvorepublikových a poválečných učebnicích je vyhrazen prostor pro hospodářskou blokádu vůči Anglii. Omezení však přispěla k materiálnímu dědictví, jako jejím důsledku – vznikají nová průmyslová odvětví a dochází k nahrazování nedostupných potravin vlastními výrobky, například káva se nahrazuje čekankovým kořenem.³⁰⁷ Bidlo k této skutečnosti dodává pouze fakt, že Francie si svůj průmysl ochraňovala cly a podporovala vývoz.³⁰⁸ Autor přináší hospodářský pokrok země, například vyjmenovává nejrůznější stavby jako silnice, mosty, průplavy, přístavy, opevnění a veřejné budovy, které přispěly k zlepšení infrastruktury francouzské republiky (monarchie). I v tomto období můžeme sledovat, jak ve sledovaných učebnicích je vyzdvihován nový občanský zákoník Code civil, který se stal právním základem i pro další země. Sám Napoleon si ho velmi cenil. „*Má pravá sláva není ve čtyřiceti vyhraných bitvách, co bude věčně žít, jest můj*

³⁰⁵ SMETANA 1846, s. 1091.

³⁰⁶ TOMEK 1842, s. 210.

³⁰⁷ PEŠEK 1933, s. 16.

³⁰⁸ BIDLO – DOBIÁŠ – ŠUSTA 1947, s. 41.

*občanský zákoník.*³⁰⁹ Pro svoji nadčasovost je hodnocen občanský zákoník, jako nejvýznamnější dílo své doby.

Postupně sledujeme, jak autoři učebnic přetváří pouhý popis lesku císařství v hodnocení nového uměleckého slohu. V učebnicích 20. a 21 se v menší či větší míře se objevuje celková charakteristika klasicismu (nejen architektury) a empíru, včetně dobové módy. V malířství jsou typické portréty Napoleona I. Bonaparta od Jacques – Louis Davida. V této době se považuje za důležitý i vznik Řádu čestné legie.³¹⁰

Jestliže obrátíme pozornost od Napoleona válečníka k Napoleonu milovníkovi umění, pak s jeho jménem je nutno spojit obdiv ke starověku a návrat klasických tradic. Architektonické skvosty Paříže jsou následovány v dalších městech. Klik zmiňuje Pantheon a začátek výstavby Vítězného oblouku (l'Arc de Triomphe).³¹¹ Výše uvedené hodnoty ovlivnily větší či menší měrou tehdejší Evropu. Stopy jsou i Praze, kde se například klasicismus projevil do stavby domu U Hybernů, nebo Stavovským (Nosticovým) divadlem. Postaven byl také zámek Kačina a vznikla socha Vltavy.³¹²

V Dohnalově učebnici je dědictvím chápáno umění v období klasicismu a empíru, jemuž je věnována samostatná kapitola, která shrnuje celé toto období. Počínaje obecnými rysy těchto dvou směrů, přes architekturu, po šlechtu. Autor se zaměřuje na významné osobnosti, poplatný své době, například vyzdvihuje ruské vzdělance Lomonosova a Lermontova, v českých zemích na Kollára a Purkyně. Ve svém výčtu uměleckých oborů uvádí velké osobnosti hudby, Mozarta a Beethovena, a proměnu hudební poetiky, například formování žánru opery. Výše uvedené je doplněno názornými ilustracemi.³¹³ Samostatná kapitola, zaměřená na kulturu napoleonské epochy se nachází i v Charvátově učebnici. Od Dohnalovy se liší pouze doplněnými informacemi o sochařství (Canova, Rude) a zdůrazněním rovného občanského ideálu.³¹⁴

Čapkova porevoluční učebnice oproti tomu uvádí tzv. trvalé (nevratné) dědictví. Jedná se o zánik Svaté říše římské národa německého, šíření myšlenek

³⁰⁹ KLIK 1938, s. 12.

³¹⁰ HÁNL 1960, s. 43.

³¹¹ KLIK 1938, s. 12.

³¹² FIDRMUC 1948, s. 63.

³¹³ DOHNAL 1973, s. 47 – 51.

³¹⁴ CHARVÁT 1967, s. 353 – 358.

Francouzské revoluce do evropských zemí a v neposlední řadě uvádí Občanský zákoník jako základ pro moderní francouzskou společnost. Neopomíná ani klasicismus a jako takový, k větší názornosti připojuje obrázky architektonických a sochařských děl. Čapek zdůrazňuje také úlohu španělské guerilly v podobě Goyových maleb a kreseb.³¹⁵

³¹⁵ ČAPEK 1993, s. 77.

12. Tradice bitev

V této poslední kapitole se navrátíme k začátku této práce a zaměříme se na jednotlivé vrstvy paměti, aby byl „obraz“ úplný. Pokud bylo postulováno, že paměť místa je vždy vázána na sociální skupinu, pak se objevuje zjevná nesrovnalost. Žádná skupina, tedy ani žádná kolektivní identita, stejně jako místo paměti neexistují samy o sobě. Vždy jsou v kontaktu s jinými skupinami, s jinými identitami, a tudíž i paměťmi. Nabízí se tedy otázka, zda v takovém případě lze hovořit o více pamětech, nebo o více vrstvách jedné a téže paměti. Záleží na tom, jestli se jednotlivé paměti budou prolínat. V případě druhého života bitev u Slavkova, Znojma a Chlumu spjatých s naším územím toto tvrzení platí. Tyto dva fenomény, tj. druhý život a mnohavrstevnost paměti, jak se ukáže, spolu úzce souvisí. Jsou to právě vrstvy paměti daného místa, která vytváří diskontinuity, změny a vlastní dynamiku „druhého života“ takového místa. Neboť jak již bylo naznačeno, bez dynamiky a průběhu by nebyl „druhý život“, ale jen „druhý stav věcí“. Lze tedy říci, že paměť pomníků zanikla, ale nezaničil jejich druhý život.³¹⁶ Napoleonské války se našeho území dotkly bezprostředně třikrát. Co mají společného? Jedná se o okupaci českého i moravského území, na níž jsou ale 3 různé pohledy. Situace v roce 1805 byla jiná než v letech 1809 a 1813. Pokusíme se zde popsat události, které předcházely těmto tažením, jejich stěžejní bitvy a zaměříme se na jejich bohatý druhý život. Hlavním badatelským záměrem v této kapitole je postihnout tyto skutečnosti v kontextu výuky dějepisu a postihnout v ní obraz francouzského císaře Napoleona I., případně jej porovnat s jinými velkými osobnostmi, které měly největší vliv na výsledek a důsledek některé z bitev.

³¹⁶KESSLER, Vojtěch, *Místa paměti bitvy u Chlumce. Diplomová práce*. Praha, Univerzita Karlova, Fakulta filozofická, 2010. Vedoucí práce prof. PhDr. Milan Hlavačka, CSc., s. 98, (dále jen KESSLER *Místa paměti bitvy u Chlumce*).

12. 1 Tradice bitvy u Slavkova

12. 1. 1 Bitva u Slavkova

„*Bitva u Slavkova sama o sobě je pouhým výsledkem plánu moravského tažení... Často právě v systému tažení je koncipován systém bitvy.*“ (Napoleon)³¹⁷ Nejslavnější z bitev císaře Napoleona byla svedena 2. prosince 1805 proti rakousko-ruské armádě, na Moravě v prostoru mezi Brnem, Žatčany, Kovařovicemi, Pozořicemi a Kovalovicemi. Proč se tedy bitva u Slavkova nazývá slavkovská, když se bojovalo ve zmíněném prostoru? Císař Napoleon považoval Slavkov za dobyté město, proto tuto bitvu nazval v proklamaci pronesené 3. prosince 1805³¹⁸ jako bitvu u Slavkova (*la bataille d'Austerlitz*). Příběh této bitvy je popsán v nejrůznějších literaturách, proto průběh této bitvy uvedu pouze ve zkratce. Francouzská armáda, postavená na předem vybrané pozici, očekávala spojence (Rusko a Rakousko), kteří proti ní postupovali se záměrem odříznout ji od Vídně. Jejich manévry byly prosté – tváří v tvář Velké armádě obsadily Pratecký kopec, který jim Napoleon přenechal.³¹⁹ Následně vysunuly své levé křídlo k jihu, aby obchvátily pravé křídlo této armády. Ale aby mohli spojenci tento manévry provést, museli protáhnout (oslabit) svůj střed. Napoleon jejich záměr uhodl, přepokládal, možná vyprovokoval a oznámil: „*Naše postavení je skvělé, a zatímco budou pochodovat, aby obešli mé pravé křídlo, nastaví mi bok.*“³²⁰ I když jednoznačné to nebylo, neboť Napoleon svou proklamaci z 1. prosince upravil až podle situace 2. prosince po bitvě. Jakmile se spojenci dopustili několika chyb, Napoleon proti nim poslal Soultův sbor. U kopce Santon v severní části bojiště vojáci Lannesova sboru donutili k ústupu generála Bagrationa a na jihu byl poražen Duchturov. Střed rakousko-ruské armády byl roztržen na dvě části; Soultovi, který se stočil proti nejohroženějšímu křídlu, je stačil rozdrtit a přitisknout na rybníky (Žatčanský a Měninský), které ohraničují jižní část prostoru bojiště. Toto je oficiální zpráva, kterou zprostředkovala historie, ale tento příběh se stal legendou.³²¹ Jak ale tento příběh začal?

³¹⁷ LOMBARÈS, Michel de, Před Slavkovem po stopách císařova myšlení, in: SAMEK, Jakub, *Bitva u Slavkova a válka roku 1805*, Třebíč 2005, s. 363.

³¹⁸ Podle francouzského revolučního kalendáře, který ještě v té době platil (do 1. ledna 1806) byla proklamace řečena 12. Frimairu roku XIV.

³¹⁹ Francouzské pozice můžeme dodnes vidět na zdi bažantnice v obci Sokolnice.

³²⁰ LOMBARÈS, Michel de, Před Slavkovem po stopách císařova myšlení, in: *Bitva u Slavkova a válka roku 1805*, Třebíč 2005, s. 363.

³²¹ Tamtéž, 363.

Od roku 1803 se francouzská armáda připravovala v táborech u Boulogne, aby mohla provést invazi do Anglie, svého úhlavního nepřítele, jenž připravoval třetí koalici³²². Právě ona finančně podpořila Rusko a Rakousko, které vzápětí vyhlásují Francii válku. Vylodění tedy nebylo v tuto chvíli možné. Před útokem na britské ostrovy bylo třeba se vypořádat s protivníky na kontinentu.³²³ Když se Napoleon dozvěděl o vyhlášení války, řekl 27. srpna 1805: „*Nebudu-li za 14 dní v Londýně, musím být v polovině listopadu ve Vídni.*“³²⁴ Již 1. října jeho armáda překročila Rýn a porazila rakouského generála Werneka. 20. října kapituloval u Ulmu rakouský generál Mack. Císař po té zbytky celé rakouské armády pronásledoval až k Vídni. 16. listopadu 1805 slavnostně převzal klíče od hlavního města monarchie a přespal v Schönbrunnu. Rakušané mezitím ustoupili na sever až k Olomouci, kam za nimi dorazili Rusové včetně cara Alexandra I. Na Moravu postupně přicházely posily k oběma spojeneckým armádám.³²⁵ Císař Napoleon proti vnějším hrozbám zorganizoval obranu. Ney, Masséna a Marmont kryli v rakouských Alpách z jihu jeho dlouhou komunikační linii. Dále mezi Brnem, Jihlavou a Olomoucí umístil sbory maršálů Lannesa, Muratova, Bernadotta a svoji gardu společně se zálohami. Po obou březích Dunaje se nacházel střed armády, připraven podpořit jedno či druhé uskupení. Zahrnoval 2 armádní sbory: Davoutův na severu a Mortierův na jihu – celkem 30 000 mužů. Jezdectvo tvořilo okolo všech těchto sil hustou clonu.³²⁶ V samotné bitvě se střelo 75 000 vojáků Velké armády proti 90 000 Rusů a Rakušanů.

Napoleon chtěl svést co nejdříve rozhodující vítěznou bitvu, nechtěl připustit, aby spojené armádě přišly posily. Dne 20. listopadu 1805 přišla značná část Velké armády do Brna. Celkem 21 000 mužů zůstalo ve městě. V 8 hodin večer přijel sám císař Napoleon I., jenž se svým doprovodem bydlel v budově

³²² Její součástí bylo také Švédsko, nikoliv Prusko.

³²³ Tamtéž.

³²⁴ BLATNÝ, Richard, *Napoleonská encyklopedie*, Praha 1995, s. 231.

³²⁵ V Čechách operoval arcivévoda Ferdinand s 20 000 muži. Arcivévoda Karel mohl v několika týdnech přivést z Itálie svých 90 000 mužů, k nimž by se přidalo 25 000 těch, kteří pod arcivévodou Janem drželi Tyrolsko. K tomu Anglie soustřeďovala jednotky v dolním Německu a váhající Prusko, jež se ale připravovalo na vstup do konfliktu, formovalo za tím účelem silnou armádu.

³²⁶ LOMBARÈS, Michel de, Před Slavkovem po stopách císařova myšlení, in: *Bitva u Slavkova a válka roku 1805*, Třebíč 2005, s. 365.

místodržitelství. V neděli 24. listopadu nechal francouzský císař sloužit mši a denně se konaly vojenské přehlídky, kde lidé měli možnost spatřit císaře.³²⁷

Napoleon chtěl večer 1. prosince pěšky a nepoznán navštívit všechna tábořiště, avšak ihned byl poznán. Vojáci byli nadšeni a do výše byly zvednuty zapálené slaměné věnce na žerdích. 80 000 mužů se postavilo před císaře a zdravili ho s jásotem, jedni aby ukázali co nejslavnostněji na výročí jeho korunovace (2. prosince 1804), druzí významně, že armáda přinese zítra císaři dárek. Jeden nejstarší granátník k němu přistoupil a řekl: „*Sire! Nebudeš potřebovat, aby ses vystavoval; slibuji Ti jménem granátníků armády, že budeš potřebovat bojovat jen očima a že Ti zítra přineseme prapory a děla ruské armády, abychom oslavili výročí Tvé korunovace.*“ Císař se vrátil do svého bivaku, který mu udělali granátníci z jedné špatné slaměné boudy bez střechy: „*To je nejkrásnější večer mého života, ale pociťuji hluboký žal při myšlenkách, že ztratím velký počet těchto statečných lidí. Bolest, kterou kvůli tomu cítím, mi říká, že jsou vsutku mé děti, a já si skutečně mnohdy vyčítám tyto pocity, poněvadž se starám, že mě činí nezpůsobilým k vedení války.*“³²⁸ Pro něj samotného byli vojáci téměř „jako jeho rodina“. Velmi o ně dbal už od italského tažení a oni mu tuto péči opláceli svojí statečností a poslušností. Napoleon se snažil jim být příkladem, nejen v bitvách.

12. 1. 2 Druhý život bitvy

Slavkovská bitva vstoupila do širokého povědomí jako jedno z nejkrvavějších dramát 19. století. Na bojišti zůstaly ležet tisíce mrtvých a raněných vojáků, zabitých koní a nejrůznější části vojenské výzbroje a výstroje. Poškozen nebo úplně zničen byl majetek obyvatel obcí bojiště. 2. prosinec 1805 se nesmazatelně vryl do paměti místního lidu i do krajiny. Jeho stopy se staly základem nového folklóru slavkovského bojiště. Hrobové šachty i jednotlivé rovy časem upadaly v zapomnění, až splynuly s okolím. Přesto jejich smutný obsah připomínaly při podzimních či jarních zemědělských pracích občasné nálezy lidských kostí a drobných militarií. To vše podněcovalo zájem o uchování a

³²⁷ Proto pohled na první raněné zvětšil chmurnou náladu a působil nekonečnou bolest - vidět vlastní vojáky zajaté na půdě vlasti. Dalším problémem byl nedostatek potravin v důsledku nahromadění masy jednotek. Komisaři tedy byli posíláni do okolí, avšak dokola tábořila francouzská armáda, která co si našla, vzala si pro sebe. Dobrý dojem udělal všeobecný rozkaz maršála Duroca, že žádný voják nemá nic prodávat a žádný občan nemá od nich nic kupovat. Byly vydávány denní rozkazy, které obsahovaly mimo vojenských a jiných nařízení také denní události.

³²⁸ LEJNAR, Jiří, Poznámky brněnského občana, in: *Bitva u Slavkova a válka roku 1805*, Třebíč 2005, s. 184.

rozvíjení historických tradic bitvy tří císařů. Vzpomínky pamětníků obsažené ve farních, obecních, školních a rodových kronikách, případně tradované ústně, oživovaly dávné děje a nechávaly je vyznít v lidových vyprávěních, v pověstech nebo v písních.³²⁹ Jelikož cílem této práce není zmapovat pomníky, hromadné hroby, ani analyzovat vývoj tradice, omezíme se pouze na nejdůležitější skutečnosti, vyplývající z této bitvy pro budoucnost.

Slavkovské bojiště přitahovalo již krátce po bitvě četné zvědavce, kteří chtěli na vlastní oči spatřit stopy této srážky. Paměti oněch návštěvníků jsou dodnes cenným zdrojem informací. Jedná se především o lidová realistická podání sociálních poměrů a chování vojáků všech tří armád, z nichž vznikaly kroniky. Z pohledu veřejného mínění znamenala tato bitva posun v nazírání na duchovní a politické klima francouzské revoluce. Francouzský voják, chápaný zprvu jako nositel revolučních idejí, přinášející svobodu zdejším poddaným, ztratil svou gloriolu, takže se mnozí jakobínsky smýšlející osvícenci navždy vzdali revolučních myšlenek.³³⁰ Nepřímé svědectví o tom podává obsáhlá *Nová píseň z počátku roku 1806*.³³¹ (Pro názornost uvádím pouze konec písně):

*Tvoje sklepy jsou prázdní,
ty Francouzi nevážni
vína všechny vytočili.
Co činiš, sedláče milý?
Chraň tvé sklepy a se braň,
ty jseš toho vína pán!
Tuto píseň zavírám,
vám, sedláci, povidám:
Roboty pilně konejte,
desátky patřící dejte,
císař pán je vaším králem
na věčné věky – amen.*³³²

Přesto s Francouzi někteří občané sympatizovali a pomáhali jim.³³³

V tomto ohledu je nutné zmínit i samotnou proměnu nazírání na Napoleona jako takového. Zpočátku byl v některých kruzích chápán jako osvoboditel poddaných a nositel revolučních idejí v obraze josefínských reforem. Po praktických zkušenostech s jeho armádou, především po pobytu francouzských

³²⁹ ŠPATNÝ, Jan, Tradice bitvy u Slavkova, in: *Napoleonské války a české země*, Praha 2001, s. 238.

³³⁰ Například berní inspektor v Čáslavi Ferdinand Opitz a krucemburský farář Karel Kilar.

³³¹ FIALA, Jiří, *Novina z francouzské krajiny*, Praha 1989, s. 240.

³³² Tamtéž.

³³³ ŠPATNÝ, Jan, Tradice bitvy u Slavkova, in: *Napoleonské války a české země*, Praha 2001, s. 239, 241 – 242.

vojsk na Moravě roku 1809, převládl všeobecný názor, že je pouze obyčejným uzurpátorem. To však nebránilo tomu, aby se místní kronikáři nepředháněli v líčení, jak francouzský císař navštívil jejich obec, pojedl zde a popil, přespal nebo odpočíval. Existují různé příhody, ale také na něj měl být proveden atentát.³³⁴

12. 1. 3 Vývoj druhého života do roku 1918

S odstupem doby se na tisíce mrtvých přestalo vzpomínat. V průběhu 19. století navštívily bojiště i významné osobnosti, například korunní princ Rudolf – 2. června 1871. Nejvýznamnější osobností, která se zasadila o rozvoj tradice bitvy u Slavkova, byl brněnský katolický kněz, pedagog a historik Alois Slovák (1859 – 1929), jehož zájem o okolí dějiště bitvy u Slavkova započal dne 2. listopadu 1896, když kráčel ze Šlapanic do kostelíka v Praci a cestou potkával vesničany spěchající uctít na hřbitov památku svých zesnulých. Uvědomil si, že on také právě chodí po nesmírném hřbitově, kde odpočívá mnoho padlých vojáků.³³⁵ Poněvadž bitvu u Slavkova připomínaly na bojišti jen dva kříže, rozhodl se Slovák podnítit zájem o vybudování důstojnějšího pomníku. Vydal proto spis *Bitva u Slavkova* s oznámením na titulní straně, že „Čistý výnos bude věnován pro zřízení důstojného pomníku na hoře pratecké.“³³⁶ Povzbuzen příznivým ohlasem uskutečnil Alois Slovák v Brně a okolních vesnicích řadu přednášek o slavkovské bitvě, aby mohl z výtěžku své činnosti přistoupit k naplnění svého snu, vybudování památníku na Prateckém kopci. Se stavbou Mohyly míru se započalo v roce 1910 na základě projektu profesora pražské techniky Josefa Fanty. Její slavností otevření bylo plánováno na srpen 1914, ale v důsledku první světové války se konalo až 25. března 1923. Postupně se k ní připojovaly i muzejní objekty.³³⁷ V průběhu let je navštívili další významné osobnosti, př. prezident Masaryk 5. července 1931 a maršál Petain roku 1929. Před blížící se frontou roku 1944 bylo muzeum bitvy uzavřeno.

V učebnicích tohoto období bitva samotná nezaujímá mnoho místa. Často je v nich pouze zmínka o tom, kdy a kde se odehrála a její důsledky. K tomu přispívá

³³⁴ V této době bylo mnoho lidí, kteří Napoleona nesnášeli. Jedním z nich byl i brněnský tovaryš Kristl. O jeho úmyslu se dozvěděl jeho mistr, který se obával z následků atentátu, čin svému učni překazil.

³³⁵ ŠPATNÝ, Jan, Tradice bitvy u Slavkova, in: *Napoleonské války a české země*, Praha 2001, s. 245.

³³⁶ GERNEŠOVÁ, Hana, Tradice vzpomínkových akcí na slavkovskou bitvu, in: *Napoleonské války a historická paměť*, Brno 2005, s. 353 – 364.

³³⁷ Tamtéž, s. 353 – 364.

fakt, že bitva nebyla pro Rakousko vítěznou a obraz Napoleona se měnil. Co se týče tradic této bitvy, není v učebnicích ani zmínka o Slovákovi nebo Mohyle míru.

12. 1. 4 Tradice za první republiky

Pro rozvoj napoleonských tradic měla velký význam 30. léta 20. století. Úmrtí profesora Slováka 23. března 1930 vyprovokovalo několik jeho slavkovských obdivovatelů včele s Jaroslavem Gregorem (1901-1968) k uspořádání *Krajinské a napoleonské výstavy*. Měla být zaměřena na 125. výročí bitvy a 120. výročí Napoleonovy smrti. Organizační výbor ustavený v srpnu 1930 ji chtěl představit zároveň jako demonstraci světového míru. Ideové zaměření se nesetkalo se sympatiemi ministerstva národní obrany, které kladlo důraz spíše na prezentaci československo-francouzského přátelství než na „nemístný pacifismus“.³³⁸

Dalším cílem výboru bylo připravit výstavu tak, aby dala bezprostřední podnět pro vznik Napoleonského muzea ve Slavkově. Jeho ředitelem se stal moravský archeolog, tehdejší ředitel (chlapecké) národní školy Alois Procházka. 1. října 1932 byla otevřena Napoleonská knihovna. Téhož roku došlo k založení Napoleonské společnosti v Praze. Rok 1935 byl rokem II. napoleonských her.³³⁹ Mezi události, které stojí za zmínku, patří III. mezinárodní kongres konaný v Praze. Předchozí kongresy se konaly v Paříži. Jeho hlavním organizátorem byla Napoleonská společnost se sídlem v Praze. Konference byla zahájena 23. října 1933 a trvala do 28. října 1933, tedy na den výročí vzniku Československa. V Národním muzeu byla otevřena výstava napoleonských památek.³⁴⁰ Významným počinem pražské napoleonské společnosti bylo vydání sborníku Napoleon roku 1932.

V učebnicích dějepisu v tomto období je pouze zmíněno, že se odehrála v roce 1805 bitva u moravského Slavkova, kde se střetla rakouská, ruská a francouzská vojska. Odtud dostala název bitva 3 císařů.

12. 1. 5 Období do roku 1948

Napoleonská společnost v Brně zanikla 30. června 1939 a její jmění připadlo mohylové komisi při Zemském cizineckém svazu. Pražská společnost ukončila svoji činnost ve 40. letech. Poslední číslo sborníku Napoleon vyšlo 2. prosince 1940. Téhož roku zemřel Alois Procházka a jeho „nástupcem“ se stal bučovický

³³⁸ ŠPATNÝ, Jan, Tradice bitvy u Slavkova, in: *Napoleonské války a české země*, Praha 2001, s. 248.

³³⁹ ŠPATNÝ, Jan, Tradice bitvy u Slavkova, in: *Napoleonské války a české země*, Praha 2001, 248.

³⁴⁰ VÁGNER, *Napoleonské slavnosti*, s. 36-39.

učitel a archeolog František Kalousek. V tomto roce vyšel první román Františka Neužila o napoleonské době, *Plemeno Hamrů*. Funkcionáři Mohylové komise vzhledem k blížící se frontě Mohyly míru v roce 1944 uzavřeli a v březnu 1945 ukryli většinu cenných předmětů. Německá armáda už počátkem ledna 1945 s přispěním totálně nasazených občanů budovala v okolí Mohyly míru opevnění.³⁴¹ Období okupace celkově bylo spolkovým činnostem nepříznivé a ani v krátkém období od osvobození do roku 1948 prvorepublikové napoleonské společnosti nebyly obnoveny.

V poválečných učebnicích je pouze konstatováno, že Napoleon vyhrál 2. prosince u Slavkova a následně uzavřen Bratislavský mír.

12. 1. 6 Druhý život bitvy do roku 1989

Novodobé tradice se po válce rozvíjely těžce. Poválečné politické vedení často přirovnávalo Napoleona k Hitlerovi. Shromáždování a veřejné vystupování s historickými zbraněmi nebo jejich replikami nebylo žádoucí. V roce 140. výročí bitvy vyšel sborník *Mír*, v němž je uveden rozhovor s devadesátiletým architektem Fantou, autorem Mohyly míru. Tato skutečnost dokládá, že zájem o Napoleona přetrval. V Praze založilo několik bývalých legionářů *Kroužek přátel Slavkova*. V jeho čele stál básník a spisovatel Pražský – Slavkovský s Františkem Maternou a Františkem Hlaváčkem. Ti vyvinuli značné úsilí, aby ve Slavkově u Brna mohli vzniknout specializované napoleonské muzeum, které od té doby sídlí na místním zámku. V letech 1954 – 1955 zde probíhaly opravy a po nich měl zámek k dispozici 30 místností pro muzeum. V roce 1960 se František Neužil stal ředitelem vyškovského okresního archivu se sídlem na slavkovském zámku.³⁴²

V 60. letech se podařilo částečně navázat na předválečné tradice. V roce 1963 bylo muzeum ve Slavkově přejmenováno na Muzeum napoleonských válek a ohlasu francouzské revoluce. Na přelomu let 1964 a 1965 zde byla v 7 místnostech instalována expozice *Morava v době napoleonských válek*, připomínající

i 160. výročí bitvy u Slavkova. Byl uspořádán i vzpomínkový večer pořádaný místní Osvětovou besedou, Vlastivědným kroužkem a Lidovou školou umění. Město Šlapanice odhalilo 12. prosince 1965 na hřbitově památník neznámým

³⁴¹ KOPECKÝ, František, *O slavkovské bitvě*, Brno 2009, s. 196.

³⁴² KOPECKÝ, František, *O slavkovské bitvě*, Brno 2009, s. 197.

francouzským vojákům, padlým v bitvě u Slavkova. Muzejní spolek s Moravským muzeem vydal studii Michala Vaňáčka *Francouzové a Morava*. Československá televize natočila v cyklu Zvědavá kamera pořad o hledání ruské válečné pokladny, který byl po premiéře v roce 1965 znovu reprízován až v roce 2005.³⁴³ Výrazněji k ochraně památek přispěl Jiříkovický vlastivědný kroužek, vedený Antonínem Dvořákem z Blažovic.³⁴⁴ Pomalu narůstající cestovní ruch přiváděl na bojiště četné návštěvníky ze zahraničí, zejména ze Sovětského svazu a Francie. Brněnští nadšenci, v čele s Josefem Dostálem, se přes kontakty s francouzskými turisty, pokoušeli založit pobočku „Amités internationales Napoleoniennes“ (AIN), sídlící v Lyonu – neúspěšně, jelikož ministerstvo vnitra nechtělo v roce 1968 legalizovat jejich spolkovou činnost.³⁴⁵ Nakonec se alespoň podařilo odhalit důstojný žulový pomník pro francouzského generála Rogera Valhauberta – 15. srpna 1969 a tím se stal

i připomínkou 200. výročí narození Napoleona Bonaparta.

Jiným důležitým podnětem k rozšíření zájmu o slavkovské bojiště se stala návštěva „posledního granátníka Napoleonovy gardy“ – *Norberta Brassina*, hostinského z belgického Waterloo. Ten jako „poutník míru“ sem zavítal poprvé v roce 1966 a těšil se značné pozornosti tisku i oficiálních představitelů obcí a různých institucí. K zájmu o napoleoniku a napoleonika přivedl mnoho místních občanů, které velmi zaujala jeho replika dobové uniformy³⁴⁶. S ním se také ve 2. polovině 70. let pojí počátky organizovaných zájezdů uniformovaných skupin z belgického Soignies a Vitrivalu. Od této doby se u nás rozvíjí napoleonský re-enacting,³⁴⁷ jež je dodnes zván na rekonstrukce bitev z napoleonských válek do zahraničí, např. do Lipska. V roce 1967 se podařilo vytvořit při Svazarmu Vojenského historického ústavu (VHÚ) se sídlem v Praze *Klub přátel vojenské historie a zbraní*. Roku 1976 byla otevřena expozice Napoleon a slavkovská bitva na slavkovském zámku.³⁴⁸ Účinné pomoci slavkovskému muzeu se dostalo v roce 1980 od jeho tehdejšího ředitele Dušana Uhlíře, pod jehož záštitou proběhla většina

³⁴³ Tamtéž, s. 198.

³⁴⁴ ŠPATNÝ, Jan, Tradice bitvy u Slavkova, in: *Napoleonské války a české země*, Praha 2001, s. 251-252.

³⁴⁵ GERNEŠOVÁ, Hana, Tradice vzpomínkových akcí na slavkovskou bitvu, in: *Napoleonské války a historická paměť*, Brno 2005, s. 353 – 364.

³⁴⁶ Tento frak měl mnoho nedostatků, oproti dnešním, které nadšenci pro tuto dobu nosí při rekonstrukcích bitev.

³⁴⁷ Viz například diskuzní forum www.napoleonika.cz.

³⁴⁸ KOPECKÝ, František, *O slavkovské bitvě*, Brno 2009, s. 201.

výstav, seminářů a pietních aktů. Členové samizdatu vydávali jednak překlady z vybraných publikací s napoleonskou tematikou, jednak odborně pojaté články a statě. Vytvořil se též pozdější Klub vojenské historie, jehož cílem bylo dokumentovat a prezentovat události slavkovské bitvy a napoleonských válek pro nejširší veřejnost a dosáhnout ochrany areálu bojiště před nepříznivými velkoplošnými zemními a stavebními zásahy.³⁴⁹ Oslavy výročí v 80. letech probíhaly podobně. Vždy se konaly odborné přednášky, semináře a diskuze spojené s výlety na různá místa bojiště. Je nutno říci, že v roce 1985 proběhly velké oslavy. Na programu byla též rekonstrukce tzv. jiříkovických ohňů,³⁵⁰ promítání filmu Waterloo – jaký paradox! Pravidelnou součástí oslav se staly bitevní ukázky, zejména ve Tvarožné u kopce Santon.³⁵¹ V roce 1986 tehdejší političtí činitelé zakázali veškeré „napoleonské“ aktivity konané ve Slavkově a o rok později zrušili v Brně také Klub vojenské historie. V listopadu 1989 se podařilo uskutečnit oficiální připomínku slavkovské bitvy rekonstrukcí bitevních scén v zámeckém parku dne 21. srpna 1989, ve výroční den okupace Československa sovětskou armádou. Ukázky bojových střetnutí se tehdy zúčastnili i uniformovaní hosté z Velké Británie.³⁵² Na popud Muzejní rady ve Slavkově z 30. listopadu vydala symbolicky 2. prosince 1989 svoje Programové prohlášení Československá napoleonská společnost se sídlem ve Slavkově. Činnost obnovila ustavující schůzí 12. ledna 1990.³⁵³

12. 1. 7 Novodobý rozvoj tradic

Nová společenská situace vzniklá po listopadovém převratu 1989 umožnila vrátit se k idejím prvorepublikových napoleonských společností a navázat také na výsledky práce pobočky lyonské A. I. N. Ustavující schůze Československé napoleonské společnosti (ČSNS) se sídlem ve Slavkově u Brna se konala 12. ledna 1990. Společnost navázala na tradice předválečných napoleonských společností,

³⁴⁹ ŠPATNÝ, Jan, Tradice bitvy u Slavkova, in: *Napoleonské války a české země*, Praha 2001, s. 253.

³⁵⁰ Císař Napoleon I. v předvečer bitvy u Slavkova projížděl bojištěm, chtěl být nepoznán, ale vojáci odhalili jeho identitu, zapálili Jiříkovice a svítily mu na cestu za pokřiku: Ať žije císař! Napoleon v dalším dopise Josefíně napsal, že to byl jeho nejkrásnější den.

³⁵¹ KOPECKÝ, František, *O slavkovské bitvě*, Brno 2009, s. 208 – 209.

³⁵² ŠPATNÝ, Jan, Tradice bitvy u Slavkova, in: *Napoleonské války a české země*, Praha 2001, s. 254.

³⁵³ KOPECKÝ, František, *O slavkovské bitvě*, Brno 2009, s. 212.

prvním předsedou se stal Jan Špatný, tehdejší ředitel Historického muzea.³⁵⁴ Její činnost se rozvíjela nejen v okolí Slavkova, ale též po celém území republiky i v zahraničí.³⁵⁵ V roce 1995 uskutečnila ČSNS ve spolupráci s muzeem ve Slavkově a brněnskou Masarykovou univerzitou IV. mezinárodní napoleonský kongres (25. – 27. května 1995) nazvaný Napoleonské války a Evropa, za účasti mnoha českých i zahraničních profesorů z vysokých škol i vojenských akademií. Referáty vydala ČSNS dodatečně jako svůj tematický sborník³⁵⁶. Jak uvádí Luděk Šubert „*Předkládaný Sborník je jedním z nejvýznamnějších počínů současné ČSNS a spolu se IV. mezinárodním napoleonským kongresem, jehož náplň jednání obsahově doplňuje, i jednou z hlavních aktivit Společnosti ke 190. výročí bitvy u Slavkova*“.³⁵⁷ 29. listopadu 1991 bylo slavkovské bojiště prohlášeno za chráněné území a ministerstvo kultury ho vyhlásilo památkovou zónou.³⁵⁸

V roce 1992 zřídilo Okresní muzeum Brno-venkov ve Šlapanicích *Nadaci Mohyla míru – slavkovské bojiště – Austerlitz*, jejímiž členy se postupně staly téměř všechny obce slavkovského bojiště, včetně Slavkova a Šlapanic. V úzké spolupráci s francouzským velvyslanectvím se podařilo zřídit roku 1995 česko – francouzskou vědeckou radu a schválit 9 společných realizačních projektů s časovým horizontem do roku 2005. Jednalo se především o stavby a přestavby areálů, zřízení nových expozic a pomníků.³⁵⁹ Napoleonské dny navázaly na tradice z 30. let a každoročně se dodnes koná rekonstrukce bitvy tří císařů. Určitým mezníkem se stal rok 1997, například peticí za zachování původní krajiny bojiště u obce Jiříkovice, kde se měl stavět obchodní dům. V roce 1998 byla ustanovena Unie uniformovaných jednotek. Činnost Nadace Mohyla míru v této době stagnovala, proto musela být oživena. Došlo k tomu 25. března 1999 „vznikem“ Obecně prospěšné společnosti Mohyla míru – Austerlitz. Jejich úkolem je dokumentace památek, jejich ochrana a údržba, organizování záchranných výzkumů, získávání finančních prostředků a koordinace

³⁵⁴ GERNEŠOVÁ, Hana, Tradice vzpomínkových akcí na slavkovskou bitvu, in: *Napoleonské války a historická paměť*, Brno 2005, s. 353 – 364.

³⁵⁵ KOPECKÝ, František, *O slavkovské bitvě*, Brno 2009, s. 213.

³⁵⁶ ŠPATNÝ, Jan, *Tradice bitvy u Slavkova*, in: *Napoleonské války a české země*, Praha 2001, s. 254.

³⁵⁷ Sborník Napoleon [online], <<http://www.napoleonska-spolecnost.cz/napoleonika.htm>>, [cit. 31. srpna 2013].

³⁵⁸ KOPECKÝ, František, *O slavkovské bitvě*, Brno 2009, s. 214.

³⁵⁹ ŠPATNÝ, Jan, *Tradice bitvy u Slavkova*, in: *Napoleonské války a české země*, Praha 2001, s. 255.

činnosti pro podporu cestovního ruchu. Jejím sídlem se staly Šlapanice a prvním předsedou byl zvolen starosta města Václav Horák.³⁶⁰

Po roce 2000 výše uvedené společnosti pořádají exkurze do zahraničí za poznáním či osobní účastí při rekonstrukci bitev. Dodnes bylo též odhaleno mnoho pomníků. V letech 2001 – 2004 byla v severním křídle prvního patra zámku ve Slavkově otevřena výstava Napoleonské války a české země. K ní byl vydán sborník příspěvků, editovaný Ivanem Šedivým. 18. ledna 2003 byla na Obecním úřadě ve Tvarožné založena kluby z České republiky, Slovenska a Rakouska nezisková nadnárodní společnost CENS – Central European Napoleonic Society. První výbor pod vedením Ivana Vystrčila tvořili Petr Láznička³⁶¹, Kamil Maděra, Ondřej Tupý a Romain Baulesch. Cílem, deklarovaným ve stanovách, je ochrana památek, poznávání vojenské historie a spolupráce s podobnými partnerskými organizacemi ve světě. V roce 2003 se konala mezinárodní konference za účasti předních odborníků, viz Dušan Uhlíř a Robert Ouvrard.³⁶²

Rok 2005 přinesl velké vzpomínkové akce, několik konferencí, mnoho nově odhalených pomníků, publikací, otevření nových expozic a výstav, vytváření projektů pro školy a filatelistických zajímavostí. Vyvrcholením byla rekonstrukce bitvy tří císařů a vzpomínkových akcí 3. a 4. prosince 2005. Ohlasy byly v podstatně kladné, i když se velmi projevila finanční podpora Zastupitelstva Jihomoravského kraje a terčem kritiky se stal i malý počet vojáků v historických uniformách.³⁶³ V květnu roku 2013 se na zámku ve Slavkově otevřela interaktivní *Expozice Napoleon – Austerlitz*. Na Mohyle míru se pořádají i programy pro školy v rámci multimediální expozice. Z tohoto výčtu sice vyplývá, že napoleonské akce jsou pořádány zejména v okolí bojiště, ale některé připomínky na bitvu můžeme občas pozorovat i v našem okolí. Stačí, aby se člověk dozvěděl něco o svém okolí, zejména, kde se nachází nějaký pomník a uspořádal malou pietu.³⁶⁴ V současnosti pietní a vzpomínkové akce na bojišti ve výroční dny navštěvují tisíce lidí a stovky nadšenců z různých zemí jim předvádějí vojenské taktiky v praxi. Největší podíl na

³⁶⁰ KOPECKÝ, František, *O slavkovské bitvě*, Brno 2009, s. 218.

³⁶¹ Nyní důstojník v 8éme demi – brigade de ligne granátnické pěchoty.

³⁶² KOPECKÝ, František, *O slavkovské bitvě*, Brno 2009, s. 220 – 221.

³⁶³ KOPECKÝ, František, *O slavkovské bitvě*, Brno 2009, s. 223, 226 – 227.

³⁶⁴ V Pardubickém kraji se pomníky nacházejí, například u Litomyšle a Jevíčka.

nich mají Jakub Samek – předseda CENS, Miroslav Jandora – prezident Projektu Austerlitz

a Karel Sáček, který je odpovědný za rakouskou armádu. Gymnázium ve Vyškově se díky Janě Kolčářové podílí na zajímavých projektech a studenti jsou seznamováni mj. i s dobovou péčí o raněné.

V učebnicích dějepisu je opět krátce zmíněna bitva u Slavkova, hodnocena v kontextu událostí doby. Hlavačka ji věnuje největší prostor.

12. 2 Bitva u Znojma

12. 2. 1 Příčiny a důsledky bitvy u Znojma

Dne 9. dubna 1809 vyhlásilo Rakousko válku Francii, jejíž vojska se v tuto dobu nacházela ve Španělsku.³⁶⁵ František II. (I.) ji vedl pod heslem národně osvobozovacího boje.³⁶⁶ 21. – 22. května téhož roku proběhla bitva u Aspern – Essling. Napoleonova první porážka během jeho vojenské kariéry spočívala v tom, že nedosáhl svého cíle a že ji utrpěl v otevřené bitvě.³⁶⁷ Císař František I. a arcivévoda Karel se po příchodu posil z ostatních bojišť pokusili uzavřít příměří. Nabídku učinil z císařova pověření arcivévoda Karel, ale Napoleon považoval mír, který nebyl mírem vítězným, za politicky neúnosný. Připravil se proto na další boj s rakouskou armádou. 3. a 4. července 1809 se odehrála bitva u Wagramu.³⁶⁸ Důležité bylo, že nedošlo k úplnému zničení rakouské armády, a i když toto střetnutí bylo ještě větším střetnutím než u Aspern – Essling, nepřineslo Napoleonovi předpokládané drtivé vítězství. Jádro habsburských zemí bylo zachráněno. Později Napoleon nadiktoval do svých pamětí: „*Po Wagramu jsem se dopustil velice hrubé chyby, že jsem Rakousko více neoslabil. S ohledem na naši bezpečnost zůstalo ještě příliš silné a máme mu co vděčit za naši záhubu. Druhý den po bitvě jsem měl veřejně vyhlásit, že s Rakouskem budu vyjednávat jen pod předběžnou podmínkou rozdělení tří korun – rakouské, uherské a české.*“ Tváří v tvář stále ještě bojeschopné rakouské armádě to však nebylo možné, jak ve svých

³⁶⁵ Prusové si nakonec zachovali neutralitu, bavorská a ruská armáda vyrazily do boje, ale se značným zpožděním.

³⁶⁶ V záznamech lidových kronikářů po roce 1809 se zájem o Napoleona vytrácí a pozornost se obrací zejména k hospodářským důsledkům válek, jako byla konfiskace kostelního stříbra nebo státní bankrot v roce 1811.

³⁶⁷ MAUR, Eduard, Ohlas napoleonských válek v českých zemích, in: *Napoleonské války a české země*, Praha 2001, s. 54 – 55.

³⁶⁸ BROUCEK, Peter, Francouzský císař, České země, Rakousko a rok 1809, in: *Napoleonské války a české země*, Praha 2001, s. 112 – 113.

pamětech připouští i maršál Masséna.³⁶⁹ Dohoda o příměří byla podepsána 12. července 1809 na statku. Z pověření Napoleona ji podepsal maršál Berthier. Na druhé straně ji svým podpisem stvrdil baron Wimpfen. Zmiňovaný statek se dnes nachází v soukromém vlastnictví a je nedaleko křižovatky ve směru na Kuchařovice. Historické události připomíná informační tabule.³⁷⁰ Byla uzavřena na jeden měsíc se čtrnáctidenní lhůtou pro eventuální vypovězení. Její podmínky byly pro Rakousko, podobně jako v bitvě u Slavkova, velmi kruté.

Důsledky tzv. znojemského příměří dokládá i záznam ve znojenské kronice: *„Dnes 11. července vstoupilo v platnost příměří, po kterém nepřítel obsadil brněnský a znojemský kraj. Po 110 dnů měl každý dům 2-4-6-10, také i více mužů v bytě a dobrém zaopatření, ty musel každý občan ze svých vlastních prostředků vydržovat, jako nepřátelé se Francouzi chovali slušně.“*³⁷¹

Podmínky tohoto příměří posloužily jako základ pro mírovou smlouvu, která byla podepsána 14. října 1809 v císařském zámku Schönbrunn (Vídeňský mír) mezi zplnomocněnci obou císařů, hrabětem Champagnym a knížetem Janem Lichtenštejnem. Rakousko jako poražený stát muselo přijmout jedny z nejtěžších podmínek historie. Smlouva byla oběma stranami ratifikována o den později. Znojemský kraj se vrátil Moravskému markrabství a krajský úřad ve Znojmě byl opět podřízen c. k. Moravskoslezskému guberniu v Brně. Intendant Vienney odjel ze Znojma 24. října. Francouzská okupace Znojemského kraje trvala 116 dnů. Její konec byl obyvatelstvem přijat s úlevou. Napravení válečných škod a návrat do běžné každodennosti však trvaly měsíce a roky. Dramatické události bitvy a následné okupace byly ve Znojmě několikrát oficiálně reflektovány, například dne 6. září 1810 zde byla uspořádána děkovaná slavnost za mír.³⁷² Po mnoha odkladech a audiencích generála Bubna u Napoleona I. byl 14. října 1809 v Schönbrunnu podepsán mír.³⁷³ Rakousko bylo donuceno uzavřít s Francií mír a roku 1810

³⁶⁹ Tamtéž, s. 114.

³⁷⁰ Kol., *Morava napoleonská*, Brno 2012, s. 122.

³⁷¹ Tamtéž, s. 124.

³⁷² MADL, Claire – TINKOVÁ, Daniela (ed.), *Francouzský švindl svobody*, Praha 2012, s. 298 – 299.

³⁷³ Co se týče Čech, díky loajalitě stavů a neústupnosti císaře a jeho vyjednávačů vyvázly bez větších škod: podle článku III, paragrafu 3 mírové smlouvy měly Čechy Sasku odstoupit enklávy obklopené saským územím- Guntersdorf, Taubentränke, Lenkersdorf, Schirgiswalde a Winkel (u Rumburka). Poté, co byla mnohá ustanovení schönbrunnského míru zrušena, bylo právě toto ustanovení potvrzeno ve smlouvě o narovnání hranic a území z 5. března 1848.

Napoleon uzavřel sňatek³⁷⁴ s dcerou Františka I. Marií Louisou. Prapory zeměbrany a dobrovolníků byly rozpuštěny do ledna 1810. Jejich hlavní organizátor hrabě Josef Wallis, rakouský ministr financí, zažil v roce 1811 státní bankrot. Čeští šlechtici Karel kníže Schwarzenberg a Josef Václav Radecký z Radče vedli roku 1813 ve funkci vrchního velitele a šéfa generálního štábu koaliční válku proti Napoleonovi a zasloužili se o jeho porážku u Lipska.³⁷⁵

12. 2. 2 Pobyt Francouzů na Moravě

Ve dnech 10. a 11. července 1809, se v naší krajině střetli stateční vojáci se štěstím obdařenými a zpupnými Francouzi v bitvě, známé z válečných dějin pod názvem „bitva u Znojma“.³⁷⁶ V druhém dni bojů z vyvýšeniny u Suchohrdel,³⁷⁷ dal Napoleon rozkaz všem volným jednotkám k přesunu do prostoru Přímětic, což je bývalá obec a dnes místní část Znojma. Následně zahájil obchvat rakouského levého křídla s cílem proniknout k silnici na Moravské Budějovice a odříznou ústup rakouských vojsk k Jihlavě. V blízkosti stanoviště se zdržovala i císařská garda, která francouzského císaře doprovázela od Vídně až ke Znojmu.³⁷⁸

Pobyt nepřátelských vojáků na jižní Moravě se v roce 1809 odvíjel podobně jako o čtyři roky dříve, avšak mnohem méně násilně. Ihned po příchodu do vsi nebo města informoval velitel Francouzů obecní samosprávu o svých požadavcích a vojáci byli ubytováni po jednotlivých domech. Protože však již platilo uzavřené příměří, vojáci se zde nemohli chovat jako na nepřátelském území. Vzhledem k ročnímu období našla většina Francouzů své dočasné útočiště ve velkých polních táborech, zřizovaných pro několik tisíc mužů. V zemi bylo také mnohem méně vojáků než před čtyřmi lety, pouze jeden armádní sbor, který čítal asi 30 000 mužů. Vedle těchto táborů Francouzi zřídili velké vojenské sklady, do kterých sedláci vozili požadované zásoby. Také tím byl značně omezen styk obyvatel s nepřátelským vojskem. Jižní Morava hostila vojáky francouzského císaře až do podzimu. Ve dnech 1. – 5. listopadu 1809 postupně všechny jednotky odcházely

³⁷⁴ Po rozvodu s Josefínou roku 1809.

³⁷⁵ BROUCEK, Peter, Francouzský císař, České země, Rakousko a rok 1809, in: *Napoleonské války a české země*, Praha 2001, s. 115.

³⁷⁶ SAMEK, Jakub – SÁČEK, Karel, WISNAR, Julius, Bitva u Znojma v roce 1809, in: *Bitva u Znojma a válka roku 1809*, Třebíč 2009, s. 224.

³⁷⁷ V blízkosti stanoviště se zdržovala i císařská garda, která francouzského císaře doprovázela od Vídně až ke Znojmu.

³⁷⁸ Kol., *Morava napoleonská*, Brno 2012, s. 122.

s obsazených krajů k jižní hranici do Dolních Rakous. I přes některé nepříjemné události měla invaze roku 1809 mnohem klidnější průběh s menšími následky než v roce 1805, horší byla pouze konečná finanční bilance, která vinou tříměsíční okupace hovořila ve prospěch třetí koaliční války³⁷⁹. Pro osudy obyvatel Moravy však bylo důležité, že po celou dobu přítomnosti Napoleonových vojáků panovalo výše zmíněné příměří, za válečného stavu by se Francouzi chovali mnohem hůře.³⁸⁰

Z výše popsaných událostí na Znojemsku v létě a na podzim 1809 vyplývá, že válka a následná nepřátelská okupace měly značný vliv na společenskou a hospodářskou situaci regionu jihozápadní Moravy. Nejvíce válečné útrapy a rekviziční břemena doléhaly na města a obce, kudy válka bezprostředně prošla a kde byly následně dislokovány nepřátelské divize. Ve vzpomínkách pamětníků převládá hodnocení spíše nekonfliktního soužití. Projevy nespokojenosti místního obyvatelstva se vesměs omezily na skrytý bojkot rekvizičních požadavků formou pasivity a oddalování dodávek, v opačné rovině víme o mnoha případech, kdy si místní podnikavci díky zvýšené poptávce francouzského mužstva přišli k velkým výtěžkům. Celkové vyčerpání Znojemského kraje po odchodu okupantů na začátku listopadu 1809 mělo za následek ekonomickou i společenskou stagnaci celého kraje hluboko do první poloviny 19. století.³⁸¹

Pro většinu kronikářů rovněž rokem 1809 končí jejich zájem o napoleonské války, znovu brzy oživený vydáním patentu o státním bankrotu v roce 1811, přestože se v Evropě válčilo neustále téměř 6 let a v závěru války se opět dotkly teritoria zemí Koruny české. Z dalšího vývoje napoleonských válek kronikáře zaujal Napoleonův vpád do Ruska v roce 1812. Tažení roku 1813 již kronikáři popisují z hlediska účasti vlastní armády, počínaje zvýšenými odvody a novým organizováním zeměbrany. Rokem 1815 pro všechny kronikáře zájem o dění v Evropě končí; smrt císaře Napoleona na ostrově Svaté Heleny v roce 1821 nezaznamenal žádný z nich.³⁸²

³⁷⁹ Venkov ale nebyl postižen tak tragicky jako města. Venkované sice přišli o značnou část svých úspor, a pokud nebyli odkázáni na nákup potravin, postiženi byli, stále však většina z venkovských obyvatel měla k dispozici zemědělské produkty, jejichž prodejem, zvláště ve válečných časech, si mohli významně finančně pomoci. Mnohem horší pozici měli lidé ve městech, odkázáni nejvíce na hotové peníze, hlavně obchodníci a řemeslníci.

³⁸⁰ MADL, Claire – TINKOVÁ, Daniela (ed.), *Francouzský švindl svobody*, Praha 2012, s. 263 – 264.

³⁸¹ MADL, Claire – TINKOVÁ, Daniela (ed.), *Francouzský švindl svobody*, Praha 2012, s. 300 – 301.

³⁸² Tamtéž, s. 265 – 267.

12. 2. 3 Druhý život bitvy

Tématem bitvy u Znojma se zabývala vojenská historická literatura již od druhé dekády 19. století. Klíčovým titulem je první monografie znojemských dějin Antonína Hübnera, který vytěžil vzpomínky dožívajících pamětníků a písemností z městského archivu. Při stém výročí bitvy byl vydán pamětní spis z pera gymnaziálního učitele a vládního rady Julia Wisnara a také fejeton v místním tisku.³⁸³ V první polovině 20. století se této problematice věnovali zejména František Kutnar a František Roubík, v letech 1948 – 1989 bylo snahou autorů ukázat dopad revolučních událostí na poddanský lid a následné probuzení jeho touhy po svobodě a ne oslavovat „imperialistu“. Tato problematika byla oživena v 90. letech 20. století několika českými a rakouskými autory.³⁸⁴ V rámci vzpomínkových akcí roku 2009, v jejichž rámci nechyběla ani vědecká konference, byl vydán sborník. Ten se zaměřuje zejména na vojensko-politické záležitosti než na druhý život. V současné době se jím okrajově zabývá Jiří Kacetl ze znojemského muzea.

Bitvu u Znojma více připomínají pomníky a rekonstrukce bitev, než publikace a velké akce pro veřejnost a vědce. Je to zapříčiněno i tím, že znojemské bojiště bylo vybráno v podstatě náhodným způsobem a samotná bitva byla spíše dodatkem Wagramu. Největší přelom nastal v červnu 1991. Členové Československé společnosti vojenské historie (ČSVH) Brno se vypravili do Aspern, 6. a 20. července se podíleli na úspěchu obnovení Napoleonských slavností ve Znojmě.³⁸⁵ Oni se začali starat bojiště jako takové.

Díky nim všechny padlé připomíná napoleonský památník umístěný ve Znojmě, který byl v obci slavnostně odhalen v roce 2002. O čtyři roky později byl veřejnosti představen další menší pomníček na místě nálezu hromadného hrobu padlých vojáků v Dobšicích. Bitvu také připomínají barokní trojboká kaplička a sousoší Piety u silnice do Znojma nebo smírčí kříže.³⁸⁶ Na Napoleonově stanovišti u Suchohrdel se nacházel košatý dub. Původní strom však už na místě není, ale torzo jeho kmene se nachází v Jihomoravském muzeu ve Znojmě. V roce 1931 byl

³⁸³ Tamtéž, s. 284.

³⁸⁴ Tamtéž.

³⁸⁵ KOPECKÝ, František, *O slavkovské bitvě*, Brno 2009, s. 213.

³⁸⁶ Kol., *Morava napoleonská*, Brno 2012, s. 116.

na místě vysazen nový dub.³⁸⁷ Po skončení bojů se Napoleon vypravil do farnosti Louka, kde si prohlédl areál premonstrátského kláštera. Po té se císař vydal na cestu do Vídně. Přímo do města Znojma už však nezamířil. V roce 1805 ve městě byl. Tehdy bydlel v domě měšťana Schultze, který je dnes známý pod jménem Ugartův palác. Nachází se na Horním náměstí a je v něm tematická restaurace. Napoleonův pobyt v domě připomíná pamětní deska umístěná na zdi domu.³⁸⁸

Z vybraných učebnic pouze v Tomkově z 19. století je krátce popsán postup francouzských vojsk na Moravu až ke Znojmu v souvislosti s hlavní bitvou u Wagramu.³⁸⁹ Střetem Rakušanů a Francouzů u Znojma se autoři českých dějepisných učebnic 20. a 21. století nezabývají.

12.3 Bitva u Chlumce-Přestanova

Tato bitva završuje napoleonské vpády do zemí Koruny české. Přesto není tak známá jako například bitva u Slavkova. Proč? Částečně to může být i tím, že Napoleon I. nebyl samotné bitvě přítomný, neboť se zdržoval v Drážďanech. V paměti místních obyvatel se však udržela dodnes, zejména prostřednictvím její popularizace a konáním slavností na tamějším bojišti.

Po Napoleonově ústupu z Ruska se zformovala na finanční síle Anglie nová koalice. Ruská vojska překročila řeky Němen a Vislu, car Alexander I. uzavřel příměří s Rakouskem.³⁹⁰ V únoru 1813 přešel pruský král Fridrich Vilém III. na stranu Ruska. Pro Rakousko se vyskytla příležitost vrátit se mezi evropské velmoci. Již v květnu 1813 postavil císař František I. do čela nově budované armády Karla Schwarzenberga, náčelníkem generálního štábu byl jmenován Jan Josef Radecký z Radče. Zázemím a válečným nástupištěm se staly severní Čechy. Rusové a Prusové se usídlili ve slezském Reichenbachu. Francouzský císař měl svůj hlavní stan v saských Drážďanech. Rakouský císař František I. se usadil na zámku v Jičíně.³⁹¹ V květnu Napoleon porazil rusko-pruská vojska u Groß – Görschen,

³⁸⁷ Tamtéž, s. 122.

³⁸⁸ Francouzský císař se svou suitou se ve Znojmě zdržel jen jeden den, a to z 18. do 19. listopadu 1805, kdy odjel směrem k Brnu. Po bitvě tří císařů se Francouzi do Znojma opět vrátili. Vyčerpané město opustili až v lednu 1806. V místním Daunově paláci je zmínka, že zde v roce 1809 sídlil maršál Masséna.

³⁸⁹ TOMEK 1881, s. 139.

³⁹⁰ Od roku 1809 bylo Rakousko spojencem Francie.

³⁹¹ Bitva u Chlumce - 200 let od válečných událostí u Chlumce a Varvažova [online], <<http://www.muzeumusti.cz/v776/Bitva-u-Chlumce-200-let-od-valecnych-udalosti-u-Chlumce-a-Varvazova>>, [cit. 30. září 2013].

Lützena a Budyšína a zatlačil je do Slezska, kde s nimi uzavřel 4. června příměří.³⁹² Rakouský státní kancléř kníže Metternich, který zpočátku vystupoval v roli diplomatického zprostředkovatele, navrhl válčícím stranám uspořádání mírového kongresu v Praze. Mírové podmínky popudily na jedné straně svou umírněností ruského cara a pruského krále, na druhé straně se jevily jako nepřijatelné i pro francouzského císaře. V srpnu 1813 se znovu rozpoutaly boje. Rakousko již otevřeně vystoupilo na straně Napoleonových odpůrců.³⁹³

Přestože severní hranice Čech byla takřka neprodyšně uzavřena, francouzský císař seznámil svůj štáb s úmyslem vpadnout do Čech a případně ohrožit Vídeň. Průzkum bojem, provedený ve dnech 17. – 24. srpna francouzským armádním sborem maršála Józefa Poniatowského, přerostl v zábor značné části severních Čech až po Liberec, Mimoň a Českou Lípu. Napoleon vstoupil na půdu Čech 19. srpna 1813, kdy krátce pobyl v Jablonném v Podještědí. Zde ověřil zprávu, že se v českém vnitrozemí vytváří armáda o síle 200 000 mužů, složená z rakouských, ruských a pruských jednotek. Její velitel, polní maršál Karel kníže ze Schwarzenberga, podlehl společnému naléhání všech tří zúčastněných monarchů a vydal rozkaz vyrazit do Saska. Dne 26. srpna byla "Česká armáda" u Drážďan ve dnech 26. a 27. srpna, zásluhou francouzského maršála Joachima Murata, poražena. Ale nebojovalo se pouze v bezprostřední blízkosti saské metropole.³⁹⁴ Nejkratší cestou do Čech byla pro francouzské vojáky cesta Nakléřovským průsmykem. Zde se potýkali s ustupujícími ruskými pluky. V noci z 28. na 29. srpna se bojovalo v Petrovicích, téhož dne ráno prošly ruské jednotky Nakléřovským průsmykem a bojovalo se také u Přední Telnice.³⁹⁵ Na necelých 15 000 mužů ruského generála Ostermanna – Tolstého se valilo skoro 40 000 francouzských vojáků armádního

³⁹² Jeho armádě ale chyběly síly k úplnému zničení nepřátelských vojsk.

³⁹³ Bitva u Chlumce a Přestanova [online], <<http://www.prestanov.cz/bitva-u-chlumce-a-prestanova/d-4648/p1=1048>>, [cit. 28. září 2013].

³⁹⁴ V okolí Pirny a Königsteinu probíhaly současně boje na pravém křídle útočících spojenců, a to mezi armádním sborem generála Vandamma a ruskými pluky. Když ráno 28. srpna zahájila Česká armáda ústup přes Krušné hory, tak k pronásledování vyslal Napoleon I. jednotky velitelů Mortiera, Murata, St. Cyra a Vandamma. Poslední jmenovaný měl proniknout do týlu České armády a uzavřít ustupující jednotky v Krušných horách.

³⁹⁵ Další ústup spojenců přes Chlumecko a Přestanov by znamenal riziko ohrožení zbytku České armády, jejíž většina ustupovala přes Kyšperk. S touto armádou současně ustupovali i ruský car Alexander I. a pruský král Fridrich Vilém III. Jejich bezpečnost zajišťoval spojenecký generál Osterman – Tolstoj. Ten jednotkám nařídil zaujmout pozici napříč teplickou silnicí, zhruba na čáře Unčín, Přestanov, Chabařovice s předsunutým postavením u Stradova. Protože se obával odtržení svého levého křídla, nařídil toto postavení hájit 1. gardové divizi generálporučíka Alexeje Petroviče Jermolova. Pro pravé křídlo se nedostávalo pěchoty ani dělostřelectva, a proto bylo vesměs tvořeno jezdeckem.

sboru generála Vandamma. Místem k rozhodující bitvě se stal Chlumec nedaleko Ústí nad Labem. V neustále opakovaných útocích a v krvavém boji ruské pluky udržely obrannou linii. Za cenu velkých ztrát byl zmařen nebezpečný plán obklíčit spojeneckou armádu. Ta v noci na 30. srpen sestoupila z Krušných hor a posílila řady obránců. Vrchním velitelem spojeneckých jednotek u Chlumce byl jmenován ruský generál Barclay de Tolly. Mimo posílených ruských pluků, byla do boje nasazena i rakouská vojska generála Hieronyma Colloredo – Mansfelda. Celkem měli spojenci asi 50 000 mužů. Druhý den bojů byla početní převaha na jejich straně.³⁹⁶

Sám generál Osterman – Tolstoj utrpěl těžké zranění, a proto se vedení dalších bojů ujal generál Barclay de Tolly. K večeru prvního dne bitvy dorazily k Chlumci zbytky francouzského sboru, a tak se francouzský generál netajil optimismem a svým podřízeným důstojníkům sdělil, že ve čtvrtek 2. září již budou v Praze. Do posledního útoku totiž očekával další posily vedené svým císařem. Napoleona však silně znepokojil postup spojeneckých vojsk v Braniborsku a Lužici a považoval přesun hlavních sil do Čech za riskantní. Byl nucen ponechat Vandammův sbor vlastnímu osudu. Během noci začala z Krušných hor vycházet Česká armáda, která posílila oslabené spojenecké sbory do dalších bojů. Sám ruský car Alexander I. a pruský král Vilém I. poté sledovali další průběh bitvy z bezpečné vzdálenosti Doubravské hory u nedalekých Teplic. Rakouský císař František I. byl ještě opatrnější a zastavil se až v Lounech, kam mu zprávy o probíhající bitvě donášel posel.³⁹⁷

Druhý den se časně ráno opět rozpoutaly prudké boje mezi obránci a útočníky. Zatímco pravé křídlo Francouzů vytláčilo Rusy ze Stradova a útočilo na Klöckerův mlýn, situace na levém křídle se již od začátku vyvíjela ve francouzský neprospěch. Aby zabránil obchvatu svého levého křídla, musel generál Vandamme oslabit střed svého postavení u Chlumce. Ale v Nakléřovském průsmyku se objevili Prusové pod velením generála Kleista.³⁹⁸ Vandamme se rozhodl, že zbytek pěchoty

³⁹⁶ Bitva u Chlumce - 200 let od válečných událostí u Chlumce a Varvažova [online], <<http://www.muzeumusti.cz/v776/Bitva-u-Chlumce-200-let-od-valecnych-udalosti-u-Chlumce-a-Varvažova>>, [cit. 30. září 2013].

³⁹⁷ Bitva u Chlumce a Přestanova [online], <<http://www.prestanov.cz/bitva-u-chlumce-a-prestanova/d-4648/p1=1048>>, [cit. 28. září 2013].

³⁹⁸ Francouzi se velmi rychle vzpamatovali z překvapení, které nebylo o nic menší než údiv samotných Prusů.

a jezdeckta provede v prostoru mezi Chlumcem a Žandovem. Francouzskému jezdecktu se podařilo probít pruskými voji do hor a málem jim padl do zajetí samotný generál Kleist. Protože francouzský velitel Vandamme byl společně s dalšími čtyřmi generály zajat na Asmanově louce ve Ždírnickém údolí nad Žandovem, obklíčená francouzská vojska poté propadla panice a dala se na neorganizovaný úprk. Během této bitvy byly zcela zničeny obce Chlumec, Stradov, Žandov, Přestanov, Roudné a Dolní Varvažov. Zemřelo na 9 300 spojenců, převážně Rusů, a 11 000 Francouzů, další tisíce vojáků pak byly zraněny. V průběhu bojů bylo zničeno přes 600 domů, tři dvory a kaple na vrchu "Horka" u Chlumce.³⁹⁹

Napoleon se nechtěl s porážkou svého armádního sboru u Chlumce a Přestanova smířit a jeho vojska se pokusila o vpád do Čech. Jeden z nich ztroskotal 17. – 18. září na pevné obraně rakouských vojsk vedených generálem Colloredo – Mansfeldem u Varvažova. V říjnu 1813 došlo k "bitvě národů" u Lipska, v níž byla francouzská armáda drtivě poražena. Sen o napoleonské Evropě se definitivně rozplynul.⁴⁰⁰

12. 3. 1 Druhý život bitvy u Chlumce – Přestanova

Zdejší kraje byly, až na nepatrné výjimky, téměř ušetřeny francouzského běsnění, oproti chování spojeneckých vojáků. Výjimku představovali Prusové, jelikož v nich obyvatelé pohraničí viděli osvoboditele od Napoleona. Vzpomínky na carské vojáky byly dlouho živé v soukromých pamětech. Dlouhou dobu se tradovaly v podobě zaujatého archetypálního nahlížení na Rusy jako takové.⁴⁰¹ Je zajímavé, že v následujících sto letech od válečných událostí vznikala v povědomí německého lidu představa o laxním přístupu rodilých Čechů k válce a o jejich neochotě čelit nepříteli. Naopak ze strany Němců se *ochotně a radostně vše na oltář vlasti obětovalo*. Během sta let se privátní vzpomínky natolik zdeformovaly, že projevy u příležitosti oslav výročí pojednávaly spíše o situaci a zkušenosti pruského lidu z té doby.⁴⁰²

³⁹⁹ Tamtéž.

⁴⁰⁰ Bitva u Chlumce - 200 let od válečných událostí u Chlumce a Varvažova [online], <<http://www.muzeumusti.cz/v776/Bitva-u-Chlumce-200-let-od-valecnych-udalosti-u-Chlumce-a-Varvazova>>, [cit. 30. září 2013].

⁴⁰¹ Dokonce se během oslav stého výročí objevují v slavnostních projevech zkratkovitě narážky plné předsudků, účelově modelující obraz budoucího nepřítele na východě.

⁴⁰² KESSLER, *Místa paměti bitvy u Chlumce*, s. 102 – 103.

Protože se války účastní vždy minimálně dvě strany, vzniká od počátku dvojí paměť. V případě chlumecké srážky se jedná participaci několika pamětí. Ve francouzském případě je v následujících letech od události patrný jistý stupeň lhostejnosti. Je to zapříčiněno i tím, že bitva nebyla vítěznou. V případě spojeneckých armád se nejčastěji se objevuje pojmenování bitvy „u Chlumce a Přestanova“, neboť právě v bojích o tuto obec vykrvácela značná část elitních gardových jednotek.⁴⁰³ Toto pojmenování se do Čech vrací spolu s nástupem marxistické historiografie v padesátých letech. Kromě oficiálních účastí na slavnostech lipských, známe konkrétní příklad festivity, která se sice váže k Chlumci, ovšem odehrála se v Rusku.⁴⁰⁴ V případě druhého života hrají svou úlohu i pomníky, které reprezentují jednotlivé národy, jež se účastnily této bitvy. Samotné „národní“ pomníky, tj. první tři instalace v chlumeckém okolí z let 1817, 1825 a 1835, nabízejí zajímavý pohled do vojenských tradic jednotlivých států či národů. Pruský pomník z roku 1817 je věnován všem padlým bojovníkům bez ohledu na jejich hodnost či společenské postavení. Ruský pomník je mnohem více aristokratický. Je věnován výhradně elitním gardovým jednotkám. Prostí ruští vojáci tak doposud nemají u Chlumce žádný „svůj“ pomník, přestože jich zde padlo několik tisíc. Rakouský pomník je věnován příznačně pouze jedné osobě - tj. velicímu důstojníku, generálovi Colloredo – Mansfeldovi. Tři velké národní pomníky, tři odlišné vojenské tradice a pojmání paměti a identity.⁴⁰⁵ Ikonografického materiálu s motivem Chlumce či chlumeckých pomníků je značné množství. O jeho soupis se před druhou světovou válkou pokusil Antonín Novotný.⁴⁰⁶ Velký počet kopií grafik a maleb se v současnosti nachází ve fondech archivu Vojenského ústavu v Praze. Obrazové přílohy severočeských vlasteneckých

⁴⁰³ „Paměť bitvy a vlastně i bitva sama mění v jednotlivých vrstvách, nejen svoje pojmenování, ale i dataci. Pro pruské vojáky a následně i historiografii se bitva odehrála 30. srpna a její pojmenování zní Bitva u Nakléřova. Jde samozřejmě o dobu a místo, kdy do bitvy zasáhla pruská vojska generála Kleista. Ustálení na „Bitvu u Chlumce z 29. až 30. srpna“ proběhlo zhruba v druhé polovině 19. století. Vztah k událostem a k pomníkům v prvních letech století následujícího je patrný z průběhu a charakteru oslav stého výročí. Zde došlo ke spojení s rakouskou vrstvou paměti, k deformaci a k vytvoření paměti zcela nové, paměti „německé“. Rakušané do té doby dávali přednost dataci z přelomu druhé a třetí zářijové dekády. Pro ruské vojáky a dějepiscectví je klíčové datum 29. srpna.“ Tamtéž.

⁴⁰⁴ Dne 31. srpna se na oslavu vítězství v bitvě konala na carské jachtě bohoslužba a na následující hostinu byli pozváni důstojníci pluků bojujících u Chlumce. Avšak jakákoli ruská účast na jubilejních slavnostech na Ústecku není oficiálně potvrzena.

⁴⁰⁵ KESSLER, *Místa paměti bitvy u Chlumce*, s. 103 – 105.

⁴⁰⁶ Z velké části se tento materiál nachází v archivech a muzeích ve Vídni, v Německu i v Londýně. V Praze byl vydán pouze jeden grafický list.

časopisů tzv. Beiträge jsou většinou kopie existujících grafik vzniklých v Německu, nejčastěji v Drážďanech. Například v hudbě je bitva u Chlumce představena ve skladbě: „*Die Schlacht bey Kulm oder europas ester Sieg im heiligen Kampfe – Ein charakteristische Tongemälde für Piano – Fortem*“ od skladatele Philippa Jokoba Riotteho.⁴⁰⁷ Skladbu v nedávné době ji upravil člen spolku vojenské historie v Ústí nad Labem, Karel Matějka.⁴⁰⁸

Od konce napoleonských válek do roku 1837 se paměť utvářela v podobě staveb na chlumeckém bojišti. Podíleli se na ní přímí účastníci válek a stavby sloužily k oslavě jejich vítězství a k podpoře jejich ideologie, tj. uspořádání Evropy po Vídeňském kongresu a potlačení jakýchkoliv snah o změnu starého řádu.⁴⁰⁹

Druhou vlnu oslav přineslo sté výročí tažení 1813 – 1815 (zejména podzimní část 1813). Tyto slavnosti byly plně poznamenány blížícím se světovým konfliktem. Projevuje se na nich ve velké míře německý nacionalismus. Jednalo se o využití výročí pro potřeby politicko – vojenské propagandy zaměřené jednostranně na oslavu německého „osvobození“ z rukou dědičného nepřítele – Francie. V poli oslavovatelů však chybělo Rusko, bývalý spojenec, nynější nepřítel.

V meziválečném období byla typická opačná tendence, tj. oslava Napoleona. Byla to doba našich úzkých vztahů s Francií, vítězem ve světové válce, jíž jsme vděčili za osvobození a jež byla pro nás garantem míru. Napoleonské období tím opět posloužilo vojensko – politickým cílům, ale v daleko menší míře. Nebylo to pouze specifikum české, ale zasáhlo velkou část nové Evropy i světa (existence napoleonských společností např. v New Yorku, Káhiře).⁴¹⁰ Je pravdou, že ve dvacátých letech se až na nepatrné výjimky témata vyhýbají tažení z roku 1813, vzhledem k přitažlivějšímu „francouzskému“ Slavkovu.⁴¹¹ Ve třicátých letech je oproti tomu vztah českých Němců vůči napoleonským společnostem a aktivitám ovlivněn nástupem nacismu v sousedním Německu a především hospodářskou krizí. Ze stejného důvodu pohasíná i iniciativa na české straně. III. výroční napoleonský kongres v Praze z října roku 1933 se nesetkal s očekávaným zájmem veřejnosti. Velmi podobně skončily i tzv. Napoleonské hry v Teplicích z téhož roku. Neobracely se však ke zdejším pomníkům. Iniciativa místních nadšenců ohledně

⁴⁰⁷ Riotte byl ve své době populárním skladatelem, psal tzv. oblíbené zvukové obrazy.

⁴⁰⁸ Tamtéž, s. 105 – 106.

⁴⁰⁹ VÁGNER, *Napoleonské slavnosti*, s. 60.

⁴¹⁰ Tamtéž, s. 60-61.

⁴¹¹ Viz podkapitulu o tradicích bitvy u Slavkova.

zmiňované rekonstrukce chátrajících památek nebyla na hry nijak vázána a dokonce rok konání těchto oprav, tj. 120. výročí bitvy, nebyl zvolen účelově, ale vynutil si jej havarijní stav pomníků. Posledním předválečným pokusem o oživení tradic a paměti chlumecké bitvy měla být plánovaná oslava v Lounech⁴¹² v květnu 1939. V rámci oslav měl být na místě, kde je pochováno přibližně na 800 zemřelých vojáků, postaven pomník. Šlo o opětovnou instalaci litinového kříže uprostřed pohřebiště. Celá akce nakonec musel být „vzhledem ke změněným poměrům“ odložena na neurčito.⁴¹³

Válečné poměry se na Ústecku nelišily od poměrů panujících v ostatních částech odstoupeného území. Blížící se výročí bitvy u Chlumce inspirovalo několik autorů a přispěvatelů do místních časopisů „*Beiträge*“ k sepsání několika článků. K velké vzpomínkové akci plánované na rok 1943 již nedošlo.

Nejvýraznější přerov v koloběhu druhého života chlumeckých pomníků a v genezi jejich paměti znamenal rok 1945. Odsunem německého etnika z pohraniční oblasti odchází i paměť, kterou zdejší obyvatelé na pomníky delegovali. V poválečné historii Chlumce a okolních obcí se nejzřetelněji odráží vliv povrchové těžby hnědého uhlí. V jistém smyslu pomníky uchránilo, že se bitvy účastnila také ruská vojska. Nebyly sice oficiálně ničeny, ale ani se nekonaly pokusy o návrat zašlé paměti.⁴¹⁴

V době porevoluční, tj. po roce 1989, se situace začíná měnit. V roce 1992 byla na spojnici pomníků otevřena naučná stezka s tabulemi, mapou a popisky. Nově vzniklý spolek vojenské historie, který si dal na štít tradici 42. pěšího pluku Erbech,⁴¹⁵ se stará o propagaci a provádí drobné rekonstrukce na významné výroční dny.

U většiny pomníků také probíhají pietní akty. V současné době toto uskupení obdrželo finanční grant, z jehož zdrojů bude financován rozvoj cestovního ruchu, například vydání map, průvodců a vytvoření nového značení cyklotrasy. Místa paměti bitev tak jsou na přelomu století chápána spíše jako mementa a varování budoucím generacím, než jako místa vzpomínek na slavná vítězství a na hrdinné

⁴¹² Louny byly v létě roku 1813 místem, kam se nejen svázelo velké množství raněných, ale i sloužily jako přechodné sídlo tří spojeneckých panovníků.

⁴¹³ VÁGNER, *Napoleonské slavnosti*, s. 46.

⁴¹⁴ KESSLER, *Místa paměti bitvy u Chlumce*, s. 109 – 110.

⁴¹⁵ Tento pluk, jehož verbovací okres se nacházel v Čechách, konkrétně na Chebsku, byl součástí u Chlumce bojující divize generála Colloredo-Mansfelda.

předky.⁴¹⁶ V roce 2013 se oslavovalo dvouleté výročí této bitvy. V jejich rámci proběhla vědecká konference, muzeum v Ústí nad Labem pořádalo tematickou výstavu a vrcholem byla rekonstrukce bitvy, jíž se účastnila řada vojensko-historických klubů. Na podzim téhož roku byl vydán tematický sborník.

V učebnicích dějepisu 20. a 21. století není vyhrazen prostor k bitvě u Chlumce a Přestanova. Pouze v učebnicích 19. století Smetanově a Tomkově je zmíněna bitva u Drážďan, s postupem vojska Vandammova přes Krušné hory, s porážkou u Chlumce⁴¹⁷.

12. 3. 2 Etapy ve vývoji tradice bitev

Vývoj historických tradic těchto tří bitev je možné rozdělit do čtyř etap. Při první fázi vznikla na našem území z nedostatku informací fabulativní napoleonská legenda, která ve 2. polovině 19. století postavila Napoleona do role výjimečné osobnosti mající dějinný význam pro emancipaci národů střední Evropy. Tím se do popředí zájmu zákonitě dostalo i slavkovské bojiště, navštěvované z piety k císaři, z prosté zvědavosti, i z profesního zájmu důstojníků a vojáků především z rakouské císařské armády.⁴¹⁸ V regionálních podmínkách sehrál svou roli oživený zájem o historii partikulárně formovaný několika místními pacifisticky a humanisticky orientovanými křesťanskými intelektuály. Záleží také na období, kdy francouzská armáda okupovala naše území, roku 1805 byla očekávána s nadějemi. Roku 1809 se radikálně změnil názor na Napoleona po vyčerpávajícím několikaměsíčním pobytu jeho vojsk na Moravě. Konečně roku 1813 si nikdo nepřál válku, panoval všeobecný názor i díky propagandě, že naděje, které se pokládaly na Francouze, jsou zmařeny a že se již nenaplní.

Druhá éra byla rámována 20. a 30. lety 20. století. Tehdy napoleonských tradic využila nově se formující československá armáda a vedoucí politické špičky k utužení našich spojeneckých vztahů s Francií. Napoleonské aktivity měly všestrannou podporu státní administrativy, protože cílevědomě akcentovaly toto přátelství, vlastenectví a brannost všeho lidu. S tím se spojovaly zájmy

⁴¹⁶ KESSLER, *Místa paměti bitvy u Chlumce*, s. 110 – 111.

⁴¹⁷ TOMEK 1881 s. 140.

nespokojených legionářů a integrálních nacionalistů, kteří postavu Napoleona využívali ke zpochybňování principů, na nichž byla první republika vystavěna.⁴¹⁹

Třetí etapou byly aktivity připravované za vlády komunistického režimu. Tato doba jim mnoho nepřála, neboť spolky mohly fungovat pouze v omezené míře a musely řádně vykonávat svou činnost, jinak by jim hrozilo rozpuštění. Shromažďování bylo zakazováno a záleželo pouze na představitelích obcí, zda povolí, například pietní akt.

Čtvrtá etapa se pojí s pádem totalitního režimu u nás. Dochází k němu v době, kdy se západní špičkoví historikové podrobněji zabývají napoleonskou epochou jako inspiračním zdrojem pro řešení globálních světových problémů. Názorným příkladem je profesor Donald D. Horward, ředitel celoamerického Institutu pro výzkum období francouzské revoluce a Napoleonovy éry, jenž se jako poradce Pentagonu podílel na vypracování spojenecké operace Pouští bouře proti agresi Saddáma Husajna v Kuvajtu. Strategicko-operativní námět byl inspirován tažením Napoleona v roce 1805 od Ulmu ke Slavkovu. Tím se zejména pro vojenské kruhy umocnil význam slavkovského bojiště (nejen ve výuce na vojenských akademiích). Orgány státní správy podporují ochranu a propagaci celého historického areálu jako východiska regionální rozvoj cestovního ruchu a s ním souvisejícího kulturního programu. Rozvíjejí se spolkové zájmové činnosti a reinkarnují se tradice, například u Znojma a Chlumu – Přestanova. Profesionální a amatérští badatelé jsou organizováni do početných klubů a napoleonských společností, například do Československé napoleonské společnosti, jejímž cílem je objektivně přispívat k poznání a prezentaci této dříve opomíjené dějinné epochy.⁴²⁰

⁴¹⁸ ŠPATNÝ, Jan, Tradice bitvy u Slavkova, in: *Napoleonské války a české země*, Praha 2001, s. 257.

⁴¹⁹ ŠPATNÝ, Jan, Tradice bitvy u Slavkova, in: *Napoleonské války a české země*, Praha 2001, s. 257.

⁴²⁰ Tamtéž, s. 258.

13. Závěr

Cílem této práce, tedy i jejím přínosem, bylo přinést nový pohled na problematiku osobnosti Napoleona Bonaparte a jeho doby. To jsem učinila pomocí příkladů z vybraných učebních materiálů z 19. a 20. století. Metodou komparace jsem sledovala období vzestupu, vrcholu a pádu Napoleona Bonaparte, proměnlivost interpretací v časovém úseku, hledání a nacházení paměti v učebních textech s pomocí sekundární literatury.

V úvodní kapitole jsem se zabývala tím, co je paměť a jejím využitím ve škole a v učebnicích dějepisu. Vzhledem k celkovému obsahu práce, jsem v další části zařadila charakteristiku vývoje školství, proměnlivost učebních osnov a textů. Na tuto kapitolu navazuje část věnovaná vzniku napoleonské legendy a mýtu. „*Vůle, charakter, píle a smělost mě učinili tím, čím jsem.*“ Tento citát a jeho důsledky je možné v různých modifikacích sledovat v průběhu času a připomenout si, jak se lidé v různých dobách sžívali s francouzským císařem. Tato skutečnost se projevila právě i v učebnicích, nástrojích školského systému, které byly, jsou a vždy budou poplatné dané době, neboť každá epocha se zaměřovala na jiný problém. Autoři učebnic, ovlivněni probíhajícími soudobými dějinnými událostmi, se větší či menší měrou následně podepsaly na jejich rukopise. S tím souvisí i jejich pohled na Napoleona I. Bonaparta. Proto se může jeho obraz v některých epochách jevit jako kontroverzní.

V 1. polovině 19. století byli v rakouské monarchii oslavováni habsburští panovníci jako vítězové nad dobyvatelem Napoleonem. Do konce 19. století se kladl důraz na paměť a zachování tradic. Současně s tím se poukazovalo na rozvoj průmyslu a řešily se i sociální otázky. V učebnicích konce tohoto století, samozřejmě dále kladoucích důraz na panovnický rod, se již objevují počátky přínosu prvního francouzského císařství a Velké francouzské revoluce.

Za první republiky vstoupily v platnost důležité zákony, například Malý školský zákon, které upravovaly výuku dějepisu na všech typech škol. Ve stínu tehdejšího politického kursu se ocitly i učebnice. Napoleon je v nich přinejmenším neutralizován a jsou k němu patrné i sympatie. Ke konci 30. let 20. století se objevovaly i učebnice branného dějepisu, kde je představeno vlastenectví na příkladu napoleonské Francie, s nimiž tato práce nepočítá. V této době se však vyskytovaly

i sociální problémy, na jejichž řešení navázal v modifikované podobě komunistický režim.

Po vzniku Protektorátu Čechy a Morava byla velmi omezena výuka dějepisu a roku 1942 zcela zrušena. V této době měl francouzský císař statut především státníka velké říše a vojevůdce. V tomto smyslu byl srovnáván i s Adolfem Hitlerem. Poválečný pohled je touto skutečností velmi negativně zkreslen. Žáci základních škol byli nuceni zkoumat a přemýšlet o možných odchylkách od mravního a společenského řádu. Pro účely této práce posloužil především sekundární dobová literatura od Philippa Bouhlera.

V období komunistické totality, v jejich opakujících se frázích a obměnách jedné učebnice, se kladl důraz na lidové vrstvy, proto je stěžejním tématem vzepětí lidových mas proti „uchvatiteli“ moci. Prostor je věnován v různých modifikacích porážce Velké armády v Rusku roku 1812 v protikladu s hrdinným bojem ruského lidu ve vlastenecké válce. Prvotním zájmem soudobých učebnic zůstává Velká francouzská revoluce. Pro socialistický výklad byl Napoleon I. Bonaparte více přijatelný, než například ruský car v té době. Umožnil totiž hospodářský a kulturní rozvoj feudálních zemí a přerod společnosti na společnost občanskou.

Po listopadu 1989 nastal velký rozmach a „dohánění“ dříve nedotknutelného tématu. Zároveň nastává jakási snaha o jasné, kritické (někdy výrazně subjektivní) vyjádření na danou problematiku. Případě učebnic mizí příznakové fráze a prosazuje se více srozumitelný výklad s pomocí názorných pomůcek a zjednodušení (nejen) samotných učebnic.

Dalším rysem, jenž nemůže zůstat opomenut, je dědictví. Napoleonská doba přinesla jednak hmotné, jednak duchovní hodnoty, které se k sobě váží pomocí paměti a identity národa. Pro úplnost tématu dědictví a mé práce zároveň jsem zařadila i kapitolu o tradicích „napoleonských“ bitev na našem území. Velká armáda, nebo alespoň některé její sbory, se dostala celkem dvakrát na Moravu a jednou do Čech. Tato problematika je velice dobře zastoupena v jednak v pramenech, jednak v sekundární literatuře. V dějepisných učebnicích dosud na své místo čeká.

Napoleonské období není pouze o bitvách a válkách protinapoleonských koalic. Je také dobou počátku rozvoje průmyslu, nových hudebních a literárních

žánrů, velkých osobností, malířství, sochařství a architektury. Proto jsem se v poslední kapitole zaměřila i na tyto aspekty.

Doba, v níž žil francouzský císař Napoleon I., je sice do značné míry pramenně vytěžena, přesto zde můžeme najít další možná témata bádání. Jedním z nich je bitva u Znojma a její druhý život. Jedná se o poměrně neznámou část Napoleonova tažení roku 1809, kde byla tato bitva téměř jen náhodným střetnutím, které se stalo v důsledku porážky rakouských armádních sborů u Wagramu. Vzhledem k problematice paměti, obsažené v této práci a mým dlouhodobým zájmem o napoleonské války, by tato událost a její tradice mohly být předmětem mé další práce. Další možnou oblastí bádání hodnou pozornosti jsou činnosti napoleonských organizací a spolků v různých dobách. Tím by se dokreslil pohled jednu polohu tradic této epochy na našem území.

Jsem přesvědčena, že moje práce přinesla nové poznatky, které budou přínosem nebo inspirací pro jiné badatele. Napoleonská epocha představuje nejen ztělesnění Napoleona I. Bonaparta, ale je zajímavá pestrostí (nejen počátků) kulturních a průmyslových hnutí. Tato doba byla také mezníkem pro etablaci a rozvoj národního hnutí. V dnešní době už tuto problematiku lidé pouze přijímají do své paměti a neuvědomují si, že bez vývoje tehdejších událostí by do značné míry nevznikl moderní svět.

14. Seznam použitých pramenů a literatury

1. PRAMENY

1. Vydané prameny

BAUMANN, Bedřich – ŠEDA, Václav – VÁVRA, Jaroslav, *Dějiny novověku*, Praha, SPN, 1953.

BENEŠ, Zdeněk – HUDECOVÁ, Dagmar, *Manuál pro tvorbu školního vzdělávacího programu, vzdělávací obor dějepis*, Praha, Albra, 2005. ISBN: 80-7361-012-4.

BIDLO, Jaroslav – DOBIÁŠ – ŠUSTA, Josef, *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních*, Praha, Nákladem Historického klubu v Praze I, čp. 5, 1947.

COIGNET, Jean – Roch, *Přijetí do gardy a můj kříž Čestné legie*, in: KOVAŘÍK, Jiří, *Napoleonova tažení V*, Třebíč, Akcent, 2005. ISBN 80-7268-332-221.

ČAPEK, Vratislav – VAŇKOVÁ, Božena, *Dějepis. Experimentální učebnice pro 7. ročník základní školy*, Praha, SPN, 1990, 1. vydání. ISBN: 80-04-2367-3, 80-04-55008-8.

ČAPEK, Vratislav – PÁTEK, Jaroslav – ZWETTLER, Otto, *Světové dějiny II*, Praha, Fortuna, 1993, 1. vydání. ISBN: 80-7168-091-5.

DĚDINA, Jan – FIDRMUC, Oldřich a kol., *Dějepis. Učební text pro IV. třídu středních škol*, Praha, SPN, 1950.

Dějepis. Učební osnovy pro 6. – 9. ročník, Praha, Fortuna, 1996, 1. vydání.

DOHNAL, Miloň, *Dějepis 8. ročník základní devítileté školy*, Praha, SPN, 1973, 2. vydání.

FIDRMUC, Oldřich – FILIP, J. – LOMSKÝ, Josef, *Učební texty pro všeobecný dějepis*, Praha, SPN, 1948.

HÁNL, Jiří a kol., *Dějepis pro II. ročník odborných škol*, Praha, SPN, 1960, 1. vydání.

HLAVAČKA, Milan, *Dějepis 3*, Praha, SPN, 2007, 1. vydání. ISBN 80-7235-172-9.

HROCH, Miroslav, *Dějiny novověku*, Praha, Práce, 1994, 1. vydání. ISBN: 80-208-0043-3.

CHARVÁT, Jaroslav – PRAVDOVÁ, Marie – SOJÁK, Vladimír, *Dějepis pro I. a II. (desátý) ročník středních všeobecně vzdělávacích škol*, Praha, SPN, 1965.

CHARVÁT, Jaroslav, *Světové dějiny*, Praha, SPN, 1967, 8. vydání.

CHARVÁT, Jaroslav, *Světové dějiny*, Praha, SPN, 1967, 11. vydání.

JEFIMOV, Aleksej Vladimirovič, *Dějiny novověku 1789-1870*, Praha, Státní nakladatelství v Praze, 1950, 2. vydání.

- JIRÁK, Antonín – REITLER, Antonín, *Dějepis pro jednorroční učební kursy (IV. třídy) při měšťanských školách*, Praha, Komenium v Karlíně, 1922.
- JOZA, Jaroslav – BUTVIN, Jozef – ČERVINKA, František, *Dějepis 8*, Praha, SPN, 1963, 1. vydání.
- JOZA, Jaroslav – BUTVIN, Jozef – ČERVINKA, František, *Dějepis 8*, Praha, SPN, 1963, 6. vydání.
- JOZA, Jaroslav – BUTVIN, Jozef – ČERVINKA, František, *Dějepis 8*, Praha, SPN, 1963, 7. vydání.
- JOZA, Jaroslav – ORT, Alexander, *Dějepis pro 8. ročník*, Praha, SPN, 1959.
- JOZA, Jaroslav – PÓSL, František – VARCL, Ladislav, *Dějepis pro kurzy z učiva osmileté střední školy*, Praha, SPN, 1960, 2. vydání.
- KLIK, Josef, *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol. Díl III. Novověk od osvícenství až po naše časy*, Praha, Nákladem Historického klubu v Praze I, Smetanovo nám. 55, 1938.
- Kol., *Dějepis. Metodika dějepisu na národní škole*, Praha, SPN, 1957.
- Kol., *Pokusné učební osnovy všeobecně vzdělávacích škol. Dějepis (5. až 11. ročník)*, Praha, SPN, 1957, 1. vydání.
- Kol. *Učební osnovy základní devítileté školy. Dějepis 6. – 9. ročník*, Praha, SPN, 1960, 1. vydání.
- KOVAŘÍK, Jiří, Paměti podporučíka Desboeufse, in: *Napoleon na Dunaji*, Praha, Epoch, 2009. ISBN 978-80-7425-004-0.
- LEJNAR, Jiří, Poznámky brněnského občana, in: *Bitva u Slavkova a válka roku 1805*, Třebíč Akcent, 2005, 1. vydání. ISBN: 80-7268-361-6.
- LOMBARÈS, Michel de, Před Slavkovem po stopách císařova myšlení, in: *Bitva u Slavkova a válka roku 1805*, Třebíč, Akcent, 2005, 1. vydání. ISBN: 80-7268-361-6.
- MLČOCH, Jan, *Učebnice dějepisu pro měšťanské školy. IV. pro jednorroční učební kursy*, Praha, Nákladem Československé grafické unie a. s., 1937.
- NEUHÖFER, Rudolf, *Učebné osnovy středních škol a učitelských ústavů*, Praha, Státní nakladatelství v Praze, 1934.
- Osnovy učebné pro školy obecné s českým vyučovacím jazykem*, Praha, Císařský královský školní knihosklad, 1915.
- PEŠEK, Josef, *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol*, Praha, Nákladem Profesorského nakladatelství a knihkupectví v Praze, 1933.
- SMETANA, Josef František, *Wšeobecný dějepis občanský. Díl třetí*. Praha, Nákladem českého museum, 1846.

TOMEK, Wácslaw, Wladiwoj, *Děje Království českého*. Praha, Nákladem Františka Řivnáče, 1876, 4. vydání.

TOMEK, Wácslaw, Wladiwoj, *Děje mocnářství Rakauského*, Praha, Nákladem F. Tempského, 1881, 3. vydání.

TOMEK, Wácslaw, Wladiwoj, *Wšeobecný dějepis. Díl I.* Praha, W Komissí u Kronbergra a Řivnáče, 1842.

VÁLKOVÁ, Veronika, *Dějepis 8 pro základní školy*, Praha, SPN, 2008, 1. vydání. ISBN 978-80-7235-404-7.

WEICHET, Edward, *Dějepisné náčrty k vyučovacím účelům*, Praha, Ústřední nakladatelství a knihkupectví učitelstva českoslovanského v Praze VII., 1931.

ZEMAN, František Antonín, *Nikolauovy Obrázky z dějin vlasti pro mládež českoslovanskou*, Praha, Nakladatel Fr. A. Urbánek, 1874.

Učebná osnova obecných škol osmitřídnicích s českým jazykem vyučovacím v království Českém, Praha, C. k. školní knihosklad, 1898.

Učebná osnova obecných škol sedmitřídnicích s českým jazykem vyučovacím v království Českém, Praha, C. k. školní knihosklad, 1898.

Učební dokumenty pro studijní a učební obory v odborném školství. Dějepis, Praha, Výzkumný ústav odborného školství, 1999.

Učební osnovy čtyřletého gymnázia. Dějepis. Seminář z dějepisu. Praha, Fortuna, 1991, 1. vydání.

O změně učebné osnovy zeměpisu a dějepisu na školách měšťanských (č. 25256,7/VII 1919). *Věstník ministerstva školství a národní osvěty*, ročník 1918 – 1919, číslo 10, s. 163 – 165.

Schválené učebnice, pomocné knihy a učebné pomůcky. *Věstník ministerstva školství a národní osvěty*, ročník XXI., sešit 10., 15. května 1939.

Výnos ministerstva školství a národní osvěty ze dne 28. března 1939, čís. 20.548-I, o přijímání žáků škol národních do I. tř. škol středních ve Velké Praze. *Věstník ministerstva školství a národní osvěty*, ročník XXI., sešit 4., 15. dubna 1939.

Výnos Vůdce a říšského kancléře ze dne 16. března 1939 o Protektorátu Čechy a Morava. *Věstník ministerstva školství a národní osvěty*, ročník XXI., sešit 4., 15. dubna 1939.

Výnos ministerstva školství a národní osvěty ze dne 2. prosince 1939, čís. 123.000-II, jímž se upravují a vyhlašují nové zatímní učebné osnovy českých veřejných obchodních učilišť. *Věstník ministerstva školství a národní osvěty*, ročník XXI., sešit 12., 15. prosince 1939.

Výnos ministerstva školství a národní osvěty ze dne 5. prosince 1939, čís. 10. 587 – přes., o užívání symbolů Protektorátu Čechy a Morava. *Věstník ministerstva školství a národní osvěty*, ročník XXI., sešit 12., 15. prosince 1939.

Výnos ministerstva školství ze dne 29. července 1942, č. 78.307-I, kterým se vydávají směrnice pro vyučování na obecných a hlavních školách s českým vyučovacím jazykem v školním roce 1942/43. *Výnos ministerstva školství*, ročník 1942, sešit 8.

Zákon ze dne 13. července 1922, jímž se mění a doplňují zákony o školách obecných a občanských. *Sbírka zákonů a nařízení státu Československého*, ročník 1922, částka 80, s. 1003 – 1007.

Zákony, nařízení, vyhlášky a ministerské výnosy. *Věstník ministerstva školství a národní osvěty*, ročník XXI., sešit 10., 15. října 1939.

Zákony, nařízení, vyhlášky a ministerské výnosy. *Věstník ministerstva školství a národní osvěty*, ročník XXIII., sešit 5., 15. května 1941.

2. LITERATURA

1. Dobová literatura

BOUHLER, Philipp, *Napoleon*, Praha, Orbis, 1944.

MANFRED, Albert Z., *Napoleon Bonaparte*, Praha, Svoboda – Naše vojsko, 1983.

2. Ostatní literatura

BENEŠ, Zdeněk, Napoleonská doba v učebnicích dějepisu (1842 – 1948), in: *Napoleonské války a historická paměť*, Brno, Matice moravská a Muzeum Brněnska, 2005, 1. vydání. ISBN: 80-86488-23-3.

BENSA, Alban, Úvod, in: *Politika paměti: antologie francouzských společenských věd*, Praha, CEFRES, 1998, 1. vydání. ISBN 80-902196-3-2.

BLATNÝ, Richard, *Napoleonská encyklopedie*, Praha, Aquarius, 1995, 1. vydání. ISBN: 80-902062-0-4.

BROUCEK, Peter, Francouzský císař, České země, Rakousko a rok 1809, in: *Napoleonské války a české země*, Praha, NLN, 2001, 1. vydání. ISBN: 80-7106-467-X.

DOLEŽAL, Jiří, *Česká kultura za Protektorátu*, Praha, Národní filmový archiv, 1996, 1. vydání. ISBN: 80-7004-085-8.

FIALA, Jiří, *Novina z francouzské krajiny*, Praha, Naše vojsko, 1989, 1. vydání.

GERNEŠOVÁ, Hana, Tradice vzpomínkových akcí na slavkovskou bitvu, in: *Napoleonské války a historická paměť*, Brno, Matice moravská a Muzeum Brněnska, 2005, 1. vydání, s. 353 – 364. ISBN: 80-86488-23-3.

HLAVAČKA, Milan, Místa paměti a jejich „místo“ v historickém a společenském „provozu“, in: *Paměť míst, událostí a osobností*, Praha, Historický ústav AV ČR, v. v. i., 2011, 1. vydání. ISBN: 978-80-7286-186-6.

HOCHÉL, Marian, Napoleonská symbolika a význam její integrace do dekoračního slovníku empírového stylu, in: *Evropa 1805*, Brno, Československá napoleonská společnost se sídlem v Brně, 2006, 1. vydání. ISBN: 80-239-7694-X.

JŮN, Libor, České země a dobrovolnické sbory habsburské armády v období koaličních a napoleonských válek (1792 až 1815), in: *Napoleonské války a české země*, Praha, NLN, 2001, 1. vydání. ISBN: 80-7106-467-X.

KABZANOVÁ, Anna, *Vývoj učebních plánů a osnov na českých povinných školách (1869 – 1963)*, Praha, Ústav pro informace ve vzdělávání, 2004, 1. vydání. ISBN: 80-211-0469-4.

KESSLER, Vojtěch, *Místa paměti bitvy u Chlumce. Diplomová práce*. Praha, Univerzita Karlova, Fakulta filozofická, 2010. Vedoucí práce prof. PhDr. Milan Hlavačka, CSc.

Kol., *Morava napoleonská*, Brno, Regionální rozvojová agentura jižní Moravy, 2012, 1. vydání.

KOPECKÝ, František, *O slavkovské bitvě*, Brno, ONUFRIUS, 2009, 1. vydání. ISBN: 978-80-903881-6-1.

KOUKAL, Ervín, *Z dějin českého dějepisectví 1918-1945*, Praha, SPN, 1970, 1. vydání. ISBN: 14-081-71.

LE GOFF, Jacques, *Paměť a dějiny*, Praha, Argo, 2007, 1. vydání. ISBN: 978-80-7203-862-6.

MADL, Claire – TINKOVÁ, Daniela (ed.), *Francouzský švindl svobody*, Praha, Argo, 2012, 1. vydání. ISBN: 978-80-257-0695-4.

MAUR, Eduard, Ohlas napoleonských válek v českých zemích, in: *Napoleonské války a české země*, Praha, NLN, 2001, 1. vydání. ISBN: 80-7106-467-X.

NORA, Pierre, Mezi pamětí a historií, in: *Politika paměti: antologie francouzských společenských věd*, Praha, CEFRES, 1998, 1. vydání. ISBN 80-902196-3-2.

NORA, Pierre. La Nation, in: *Les Lieux de mémoires*, Paris, Gallimard, 1984.

PRŮCHA, Jan (ed.), *Pedagogická encyklopedie*, Praha, Portál, 2009, 1. vydání. ISBN: 978-80-7367-546-2.

RANDÁK, Jan, Historie v současném i budoucím veřejném prostoru – úvahy o dějinách a paměti, in: *Forum Historiae*, 2008, roč. 2, č. 1. ISSN: 1337-6861.

RANDÁK, Jan, Životní světy, paměti a jejich interpretace, in: *Paměti a vzpomínky jako historický pramen*, Praha, Národní technické muzeum, 2006, s. 79-89.

SAMEK, Jakub – SÁČEK, Karel, WISNAR, Julius, Bitva u Znojma v roce 1809, in: *Bitva u Znojma a válka roku 1809*, Třebíč, Akcent, 2009, 1. vydání. ISBN: 978-80-7268-649-0.

ŠPATNÝ, Jan, Tradice bitvy u Slavkova, in: *Napoleonské války a české země*, Praha, NLN, 2001, 1. vydání. ISBN: 80-7106-467-X.

ŠUSTOVÁ, Magdaléna, *Stalo se v zemi české. Jak se vyučoval dějepis*. Praha, Pedagogické muzeum J. A. Komenského, 2009, 1. vydání. ISBN: 978-80-869935-08-9.

TINKOVÁ, Daniela, *Francouzská revoluce*, Praha-Kroměříž, TRITON, 2008, 1. vydání. ISBN: 978-80-7387-138-3.

TODOROV, Tzvetan, Paměť před historií, in: *Politika paměti: antologie francouzských společenských věd*, Praha, CEFRES, 1998, 1. vydání. ISBN 80-902196-3-2.

TRAPL, Miloš, Ke školské legislativě obecných a občanských (měšťanských) škol a jejímu uplatňování v Českých zemích v letech 1918-1922, in: *Z dějin českého dějepisectví 1918-1945*, Praha, SPN, 1970, 1. vydání. ISBN: 14-081-71.

TULARD, Jean, Le retour des cendres, in: *Les Lieux de mémoires*, Paris, Gallimard, 1984.

VÁGNER, Petr, *Napoleonské slavnosti a napoleonské společnosti na našem území v letech 1815-1948. Diplomová práce*. Ústí nad Labem, Fakulta pedagogická, 2000. Vedoucí práce: Mgr. Jaroslav Rokosý.

VÁLKA, Josef, Idea revoluce v myšlení dvacátého století, in: *Interpretace francouzské revoluce*, Brno, CDK, 2004, 1. vydání. ISBN: 80-7325-047-0.

3. Internetové zdroje

Bitva u Chlumce - 200 let od válečných událostí u Chlumce a Varvažova [online], <<http://www.muzeumusti.cz/v776/Bitva-u-Chlumce-200-let-od-valecnych-udalosti-u-Chlumce-a-Varvazova>>, [cit. 30. září 2013].

Bitva u Chlumce a Přestanova [online], <<http://www.prestanov.cz/bitva-u-chlumce-a-prestanova/d-4648/p1=1048>>, [cit. 28. září 2013].

Konec iluzí o první republice [online], <<http://www.historieweb.cz/konec-iluzi-o-prvni-republice>>, [cit. 30. října 2013].

Napoleonská legenda a mýtus ve Francii [online], <<http://www.primaplana.cz/news/napoleonska-legenda-a-mytus-ve-francii>>, [cit. 16. září 2013].

Sborník Napoleon [online], <<http://www.napoleonska-spolecnost.cz/napoleonika.htm>>, [cit. 31. srpna 2013].

15. Přílohy

Seznam příloh

1. Wšeobecný dějepis občanský, část 1.

SMETANA, Josef František, *Wšeobecný dějepis občanský. Díl třetí*, Praha, Nákladem českého museum, 1846.

2. Wšeobecný dějepis občanský, část 2.

SMETANA, Josef František, *Wšeobecný dějepis občanský. Díl třetí*, Praha, Nákladem českého museum, 1846.

3. Ukázka z Dohnalovy učebnice dějepisů z roku 1973, 1. část.

DOHNAL, Miloň, *Dějepis 8*, Praha, SPN, 1973, 2. vydání.

4. Ukázka z Dohnalovy učebnice dějepisů z roku 1973, 2. část.

DOHNAL, Miloň, *Dějepis 8*, Praha, SPN, 1973, 2. vydání.

5. Časová tabulka z roku 1973.

DOHNAL, Miloň, *Dějepis 8*, Praha, SPN, 1973, 2. vydání.

6. Chronologický přehled z Dohnalovy učebnice pro základní školy.

DOHNAL, Miloň, *Dějepis 8*, Praha, SPN, 1973, 2. vydání.

7. Osnovy dějepisů v 90. letech.

Učební dokumenty pro studijní a učební obory v odborném školství. Dějepis, Praha, Výzkumný ústav odborného školství, 1999.

8. Moderní učebnice dějepisů.

ČAPKA, František – VYKOUPIIL, Libor, *Dějepis. Učebnice novověku pro 8. ročník základní školy a tercie víceletého gymnázia*, Brno, Nová škola, 2009, 1. vydání. ISBN: 80-7289-100-6.

9. Výklad napoleonských válek v novodobé učebnici dějepisů.

ČAPKA, František – VYKOUPIIL, Libor, *Dějepis. Učebnice novověku pro 8. ročník základní školy a tercie víceletého gymnázia*, Brno, Nová škola, 2009, 1. vydání. ISBN: 80-7289-100-6.

Přílohy

1. Příloha

968

Nowý swět. Okres III.

niky, z nichž císař zákonodárce vybíral neb zawrhowal dle libosti. Tribunat, z počátku ještě byw zachowán, wíce w úplném shromáždění o zákony rokowali nesměl; zákonodárci hlasowali sice ještě, též senat do raddy se scháziwal, ale císaři bylo wolno, zákon od nich nawržený přijmouti nebo zrušiti. Zato byl nowý císařský trůn ozdoben tím wětším leskem zewnitřním. Nejblíže jej obstupowalo šestero nowě ustanowených arciauradů s důstojenstwím knížecím, pak trojí třída welkoauředníků říšských, četný dwůr z nowé i staré šlechty složený, jak při císaři, tak císařowně a bratřích i sestřích jejich stupně důstojenstwí, titule, obrady dworní byly přísně predepsány. K doplnění sláwy pozwán sám papež ze Říma, aby nowého mocnáře zaswětil, což u weliké sláwě wykonal Pius VII w Paříži, a Bonaparta pomazal za *císaře Francauzůw* (2 Prosince 1804). Korunu pak nedal si Napoleon od něho wstawiti, nébrž sám ji s ol-táře sňaw, sobě wstawil, a císařownu sám korunowal. Již před korunowáním uznáno nowé císařstwí ode všech mocností kromě Anglie, Šwed a Rus, kteréž proti Francii brojily; císař František pak, uznaw je, spolu prohlásil, že pro země swé též přijímá názew „*císař rakauský* (14 Srpna 1804), a také jakožto císař rakauský od arcibiskupa Wídeňského korunowán (7 Prosince).

ODDĚLENÍ II.

Císařstwí Napoleonské.

(1804–1815.)

1. Proměna republik w monarchie.

Nowý Caesar Augustus ustawil tedy na zříceninách republiky franské samowládny trůn, zasílaje s něho vládyčtiwé zraky swé ještě dále po širem okresu swěta. Trůn jeho měl býti středistěm weškeré pozemské moci, koruna jeho měla se stkwíti nade wšecky we swětě a přewažowati přitažliwosti swau hmoty weškerých ewropejských říší, které jen co planety otáčeti se měly kolem nowě wzešlého slunce. — Prede wšim republiky od Francie utwořené změněny, a Na-

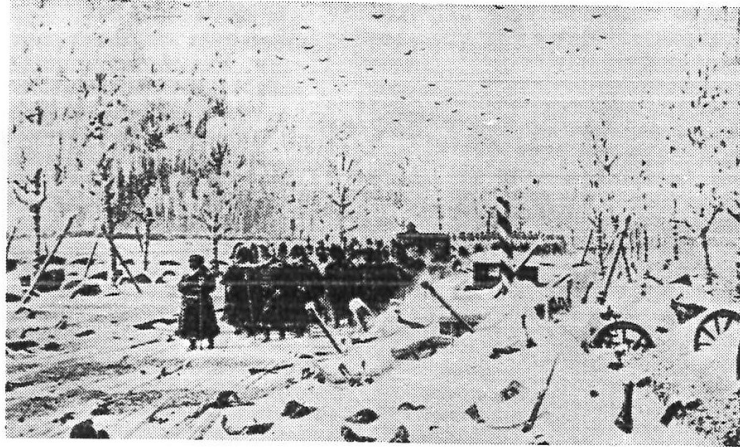
Wšeobecný dějepis občanský, část 1.

pooleon, císař Francauzůw, stal se nyní také králem Lombardůw. Státní radda republiky italské ustanowila totiž přijmouti ústawu monarchickau, a zvolila jej za krále, načež Napoleon dle příkladu Karla Welikého na hlavu swau wstawil železnau korunu lombardskau (26 Kwětna 1805), a ustanowil *Eugena Beauharnais*, syna manželky swé Josefiny, za lombardského místokrále. Hned po korunowání w Milaně přijal Napoleon milostiwě také podrobení republiky Genuenské neb Ligurie pod žezlo swého císařství, a přiwtlil ji k weliké swé říši, učinil z ní tři nowé krajiny neb departementy: Genua, Montenotte a Apennin, čímž počet departementů rozmnožen na 110. Stejnau dobau dle wnuknutí jeho také Lucca žádala o knížete z rodu Napoleónowa; i powolil císař jejím prosbám, a *Felix Bacciochi*, manžel sestry jeho Elisy učiněn dědičným knížetem Lukanským. Též republika batavská musila se proměnití w monarchii. Na místo posawdní vlády řečené Staatsbewind nastoupil jediný vládař (Rathspensionär), wolený na pět let, jenž nejvyšší moc státní w sobě spojowal s připojeným sborem zákonodárců (die Hochmögenden), od něho wolených, pak senatu a ministrů od něho jediného závislých.

2. Třetí spolek wálečný proti Francii.

Swéwole, jíž Napoleon proti uzavřeným smlauwám w Italii a w Němcích jako neobmezený pán obcowal, wzбудila proti němu znowa spolek mocnářů, jež utwořiti wšemožně se snažil Pitt, přewzaw znou ministerium zahraničních záležitostí. Nejhorliwější byl proti Napoleonu Gustav Adolf, král šwedský, za příčinu wálky bera wraždu zpáchanau nad Enghienem, čímž také cár Alexander proti Napoleonu pohnut, zehraje naň spolu proto, že králi sardinskému nedal žádné náhrady, a Neapoli též i Hannover obsadil. Tak uzavřela Britannie w Petrohradě smlauwu (1805 11 Dubna), w níž ustanoweno, aby wšecky ewropejské mocnosti proti Napoleonu se spojily k dosažení stawu věci, který byl před revolucí. Půl millionu bojowníků mělo k tomu postaweno býti do pole, jež Britannie zawázala se wydržowati, za každých stotisíc wyplácti se uwo-

3. Příloha

Útěk Napoleonovy armády z Ruska roku 1812 (obraz V. Vereščygina)

zemí proti francouzské nadvládě. Tato armáda však nebyla dostatečně silná a v bitvě u Lipska (1813) byla na hlavu poražena spojenými vojsky Ruska, Pruska a Rakouska. Napoleon byl donucen vzdát se trůnu a odejít do vyhnanství na ostrov Elbu. Odtud utekl a pokusil se ještě jednou obnovit svou vládu a armádu. V bitvě u Watterloo (1815) byl však opět poražen a odvezen do vyhnanství na ostrov sv. Heleny, kde roku 1821 zemřel. Napoleonské války přinesly evropským zemím mnoho utrpení a bídy. V některých zaostalých feudálních zemích však způsobily i pokrok, protože Napoleon jako představitel moci bohaté buržoazie omezoval výsady šlechty a rušil poddanské povinnosti. Přesto si nezískal přízeň lidu těchto zemí a jeho vojska byla pro svou krutost a bezohlednost nenáviděna. Tak se období napoleonských válek zapsalo do dějin jako období hrubého násilí a drancování, jako období tyranie a národní nesvobody.

Bitva
u Watterloo
1815

Význam
napoleon-
ských válek

Otázky a úkoly:

1. Jaký byl charakter napoleonských válek? Srovnajte je s válkami v době francouzské revoluce.
2. Proti kterým státům vedl Napoleon výbojné války?
3. Vyličte Napoleonovo tažení do Ruska.
4. Zhodnoťte význam napoleonských válek.

Ukázka z Dohnalovy učebnice dějepisu z roku 1973, 1. část.

4. Příloha

7. EVROPA PO NAPOLEONSKÝCH VÁLKÁCH

Po porážce Napoleona chtěli vítězní feudální panovníci obnovit absolutismus a starý feudální pořádek, který byl v jejich zemích v období francouzské buržoazní revoluce narušen. Proto svolali do Vídně kongres zástupců hlavních vítězných mocností, Anglie, Ruska a Pruska, který měl řešit nové uspořádání poválečné Evropy a potrestání Francie.

Vídeňský kongres

Vídeňský kongres rozhodl upravit hranice v Evropě ve prospěch vítězných států a ve Francii obnovit království. Na francouzský trůn byl dosazen opět panovnický rod Bourbonů, který byl svržen revolucí v roce 1792. Králem se stal Ludvík XVIII., bratr popraveného Ludvíka XVI. S králem se vrátila i bývalá šlechta, ale nepodařilo se jí získat zpět dřívější bohatství a moc. Buržoazie si udržela výsady, kterých dobyla v revoluci.

Obnovení království ve Francii

Nastolení absolutismu v evropských zemích

V ostatních evropských státech zavládl po vídeňském kongresu tuhý zpátečnický absolutismus. Šlechta i panovníci za podpory církve obnovovali ve svých zemích všechny výsady feudálů, které byly v době Napoleonovy nadvlády omezeny. Na podnět ruského cara Alexandra I. vytvořili panovníci vítězných mocností spolek, zvaný Svatá aliance, jehož členové se zavázali, že si budou vzájemně pomáhat v boji proti každému revolučnímu pokusu.

Zpátečnický absolutismus v Rakousku

Podobně jako v jiných zemích i v Rakousku se potlačování jakéhokoliv pokrokového hnutí stalo stěžejní zásadou reakční vlády. Bylo zřízeno zvláštní policejní ministerstvo a obnovena přísná cenzura tisku. Hlavním představitelem reakční politiky se stal

Soudobá karikatura k vídeňskému kongresu 1815 znázorňuje, jak zástupci vítězných velmocí zbavují Napoleona vlády nad Evropou a dělí se o její území

Ukázka z Dohnalovy učebnice dějepisu z roku 1973, 2. část.

5. Příloha

Rok	Světové dějiny	ČASOVÉ TABULKY
1640–1660	Anglická buržoazní revoluce	
1648	vestfálský mír – konec třicetileté války	
1693–1715	vláda Ludvíka XIV. ve Francii	
1698–1725	vláda Petra Velikého v Rusku	
1701	Prusko prohlášeno královstvím	
1740–1786	vláda Fridricha II. v Prusku	
1762–1776	vláda Kateřiny II. v Rusku	
1767	vynález lehkého spřádacího stroje	
1773–1793	dělení a postupná likvidace polského šlechtického státu	
1776	vyhlášení nezávislosti USA	
1782	J. Watt sestrojil zdokonalený parní stroj	
1784	vynález mechanického tkalcovského stavu	
1789–1794	francouzská buržoazní revoluce	
1789	dobytí Bastily	
1795	nastolení protirevoluční diktatury velkoburžoazie	
1797	počátek francouzských výbojných válek (Napoleon Bonaparte)	
1799	Napoleon uchvátí moc ve Francii	
1804	Napoleon císařem	
1805	bitva u Trafalgaru	
	bitva u Slavkova	
1812	Napoleonovo tažení do Ruska	
1813	bitva u Lipska	
1814	vynález lokomotivy (G. Stephenson)	
1814–1815	vídeňský kongres	
1815	bitva u Waterloo	
	šíření utopického socialismu	
1825	povstání děkabristů	
1830	polské povstání	
1831	lyonské povstání	
1847	založení Svazu komunistů v Londýně	
1848	vydání Komunistického manifestu vznik vědeckého socialismu	

OBDOBÍ PŘECHODU OD FEUDALISMU KE KAPITALISMU

PRŮMYSLOVÁ REVOLUCE V ANGLII

PRŮMYSLOVÁ REVOLUCE

Časová tabulka z roku 1973.

6. Příloha

Rok	Národní dějiny
✓ 1740—1780	vláda Marie Terezie
1742	počátek slezských válek
1763	Slezsko trvale připojeno k Prusku
✓ 1775	nevolnické povstání
✓ 1780—1790	vláda Josefa II.
✓ 1781	zrušení nevolnictví toleranční patent počátky českého divadla
1785	zrušení nevolnictví v Uhrách
1787	vznik první spisovné slovenštiny (Bernolák)
1797	první mechanická přádelna bavlny v Čechách
1801—1805	války Rakouska s Napoleonem
1805	bitva u Slavkova Metternichův absolutismus
1808	J. Božek vynalezl parní vůz
1827	vynález ruchačla bratraců Veverkových
1830	ohlas polského povstání
1831	východoslovenské povstání
1832	první koňská železnice
1835	první mechanická přádelna lnu v Čechách
✓ 1835	první parní železnice
1843	spisovná slovenština (L. Štúr)
✓ 1844	bouře dělníků v Praze (rozbíjení strojů)
✓ 1848	buržoazní revoluce v českých zemích a na Slovensku

PRŮMYSLOVÁ REVOLUCE V NAŠICH ZEMÍCH ROZVOJ MANUFAKTURNÍ VÝROBY
ČESKÉ A SLOVENSKÉ NÁRODNÍ OBROZENÍ

Chronologický přehled z Dohnalovy učebnice pro základní školy.

7. Příloha

2.5 Novověk – 19. a 20. století

19. století (1789 - 1914) - „dlouhé století“, vznik a rozvoj novodobé občanské společnosti

Obsahové okruhy	Základní učivo	Rozšiřující učivo
Svoboda člověka, revoluce	<ul style="list-style-type: none"> - Velká francouzská revoluce, deklarace práv občana a člověka, ústava - vznik USA 	<ul style="list-style-type: none"> - deklarace nezávislosti
Organizace společnosti	<ul style="list-style-type: none"> - napoleonská Francie a Evropa 	<ul style="list-style-type: none"> - občanský zákoník - Svatá aliance - revoluce v první polovině 19. století - zánik Svaté říše římské, Německý spolek
Modernizace společnosti	<ul style="list-style-type: none"> - Rakouské císařství - národní hnutí: české a slovenské „národní obrození“ - dualismus v habsburské monarchii, česko-německé vztahy - vznik velkých národních států - Itálie, Německo - technická a průmyslová revoluce - doprava a komunikace - urbanizace - demokratický vývoj společnosti 	<ul style="list-style-type: none"> - Rusko - Balkán
Společnost a jedinec	<ul style="list-style-type: none"> - vzdělání jako podmínka socializace, odborné vzdělání - věda a technika, její postavení a vliv na život lidí 	<ul style="list-style-type: none"> - sociální zákonodárství - důsledky industrializace - počátky moderních ekologických problémů, „umělá příroda“ - počátky globalizace - umění, životní styl

Osnovy dějepisu v 90. letech.

3. CÍSAŘSKÁ FRANCIE A NAPOLEONSKÉ VÁLKY

FRANCIE CÍSAŘSTVÍM

Napoleon Bonaparte slavil v čele francouzské armády úspěchy ve válkách proti evropským státům. Jeho moc rostla. V roce 1804 se nechal korunovat císařem Francie jako **Napoleon I.**

Koronovace Napoleona císařem

Z Za přítomnosti papeže a v oděvu římského císaře si Napoleon I. sám nasadil na hlavu císařskou korunu. Tímto slavnostním aktem se chtěl srovnávat s Alexandrem Velikým a franským králem Karlem Velikým.

IX Co si pamatujete o významných panovnících – Alexandru Velikém a Karlu Velikém? Ve které době a ve kterých zemích vládli?

Z **Napoleon I. Bonaparte** se narodil na ostrově Korsika jako druhorozený syn (z osmi dětí) italského advokáta ze zchudlé šlechtické rodiny. V deseti letech vstoupil do vojenské školy a poté do francouzské armády. Ve věku 24 let se stal generálem. Byl vynikajícím vojevůdce, své vojenské úspěchy založil na dobře organizované a poslušné armádě. V armádě museli sloužit všichni muži ve věku 18–25 let. Každý z jeho vojáků mohl počítat s povýšením za statečnost, proto mnozí generálové i maršálové pocházeli z prostého lidu, což do té doby nebylo možné. Napoleon se svou armádou dobyl téměř celou Evropu. Zvítězil v 77 bitvách, poražen byl jen čtyřikrát.

IX Ukažte na současném mapě Evropy Korsiku a řekněte, ke kterému státu patří.

KLADY A ZÁPORY NAPOLEONOVY VLÁDY

Za Napoleonovy vlády bylo provedeno mnoho reforem a byly přijaty **nové zákony**, mimo jiné také **občanský zákoník**. Ten se stal v pozdějších letech vzorem pro zákoníky většiny evropských států. Zaručoval **rovnost všech občanů Francie** a jejich **základní práva a svobody**. Velmi se zlepšila situace v **hospodářství**. Napoleon zavedl **frank** jako státní měnu. Stínem jeho vlády byla **silná cenzura** a **velká moc tajné policie***, s jejíž pomocí ovládal zemi.

IX Vysvětlete pojem cenzura a diskutujte o tom, jak se toto opatření projevuje v praxi. Jaký typ státního zřízení cenzuru obvykle prosazuje?

Z V Napoleonově době se výrazně zlepšila úroveň francouzského školství. Ve školách byla zavedena přísná kázeň a disciplína, která měla vojenské rysy. Všichni žáci nosili stejnokroje. Školy měly vychovávat poslušné a oddané občany, dobře odborně připravené. Napoleon chtěl vytvořit společnost založenou spíše na schopnostech než na vznešeném původu. „Za vynikající službu státu“ uděloval Řád čestné legie, jehož nositelé získali doživotní rentu**.

PT Jaký máte názor na Napoleonovy reformy týkající se školství?

IX Kterí osvícenští panovníci z rodu Habsburků zaváděli v 18. století v Čechách a na Moravě (podobně jako Napoleon) reformy, které prospívaly zemi?

Napoleon na svém císařském trůně

Při slavnostních příležitostech nosil Napoleon na hlavě vavřínový věnec jako římsí císařové.

NAPOLEONOVY DOBYVAČNÉ VÁLKY

Jak už víte, od roku 1792 **Francie** téměř nepřetržitě **válčila s většinou evropských států**. Nejprve se bránila jejich útokům, později vedla války **dobyvačné**. Ty pokračovaly i v době, kdy se stal Napoleon Bonaparte císařem.

PT Vysvětlete rozdíl mezi obrannou a dobyvačnou válkou. Lze vůbec některou válku označit jako spravedlivou?

zákón: *anglicky* – law [lɔ:] *německy* – das Gesetz
hospodářství: *anglicky* – economy [ˈiːkənəmi] *německy* – die Wirtschaft

* *tajná policie* – policie v civilu

** *renta* – pravidelně vyplácený důchod
Korsičané: Zeměpis 8, 1. díl, str. 62

9. Příloha

CÍSAŘSKÁ FRANCIE A NAPOLEONSKÉ VÁLKY

Napoleon se svou armádou zpočátku vítězil a v letech 1805–1811 ovládl téměř celou Evropu. V průběhu těchto válek obsazoval nová území a měnil hranice evropských států. Ovládl i některé země, které byly do té doby součástí Svaté říše římské. V důsledku toho Svatá říše římská zanikla.

Připomeňte si, co jste se dozvěděli o Svaté říši římské. Kdo a kdy ji založil?

Jedna významná bitva se odehrála i na našem území. V prosinci 1805 zvítězila nedaleko Slavkova u Brna francouzská vojska nad armádami rakouského císaře a ruského cara. Tato bitva je známá jako „bitva tří císařů“. Napoleon dokonale využil zdejšího terénu k mistrnému vítězství.

Najděte na mapě České republiky Slavkov u Brna a zjistěte jeho vzdálenost od své obce.

Výjev z bitvy u Slavkova

U Slavkova postavili spojenci (Rakousko a Rusko) přibližně 91 tisíc mužů proti zhruba 75tisícové francouzské armádě. Navzdory značné přesile nepřátele Napoleon díky své taktice a strategii zvítězil za pouhých 6 hodin.

Na internetu nebo v odborné literatuře zjistěte jména tří císařů, kteří se účastnili bitvy u Slavkova. Zapište si je do svých poznámek.

Shromážděte co nejvíce informací o Mohyle míru a akci, která se v místě slavkovského bojiště každoročně odehrává.

První katastrofální porážku utrpěla francouzská armáda při tažení do Ruska roku 1812.

Při ústupu zvolili Rusové taktiku „spálené země“. To znamená, že ničili zásoby potravin a krmení pro koně, aby je Francouzi nemohli využít. Zapalovali také města a vesnice. Francouzská armáda došla až do Moskvy, která byla vylištěná a hořela. Nedostatek potravin, sířeliva a krutá ruská zima Napoleonovu armádu téměř zničily. V nejtěžších chvílích Napoleon své vojáky opustil a zachránil se útekem. Do Francie se vrátila sotva desetina z půlmilionové armády.

Evropa za největšího rozsahu Napoleonovy moci v roce 1812

bitva: *anglicky* – battle [ˈbætl] *německy* – die Schlacht
porážka: *anglicky* – defeat [dɪˈfi:t] *německy* – die Niederlage

Jihomoravský kraj (Slavkov): Zeměpis 8, 2. díl, str. 74
Rusko: Zeměpis 8, 1. díl, str. 30–32

39

Výklad napoleonských válek v novodobé učebnici dějepisu.

10. Příloha

Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta
M. D. Rettigové 4, 116 39 Praha 1

Prohlášení žadatele o nahlédnutí do listinné podoby závěrečné práce Evidenční list

Jsem si vědom/a, že závěrečná práce je autorským dílem a že informace získané nahlédnutím do zveřejněné závěrečné práce nemohou být použity k výtěžným účelům, ani nemohou být vydávány za studijní, vědeckou nebo jinou tvůrčí činnost jiné osoby než autora.

Byl/a jsem seznámen/a se skutečností, že si mohu pořizovat výpisy, opisy nebo rozmnoženiny závěrečné práce, jsem však povinen/povinna s nimi nakládat jako s autorským dílem a zachovávat pravidla uvedená v předchozím odstavci tohoto prohlášení.

Poř. č.	Datum	Jméno a příjmení	Adresa trvalého bydliště	Podpis
1.				
2.				
3.				
4.				
5.				
6.				
7.				
8.				
9.				
10.				